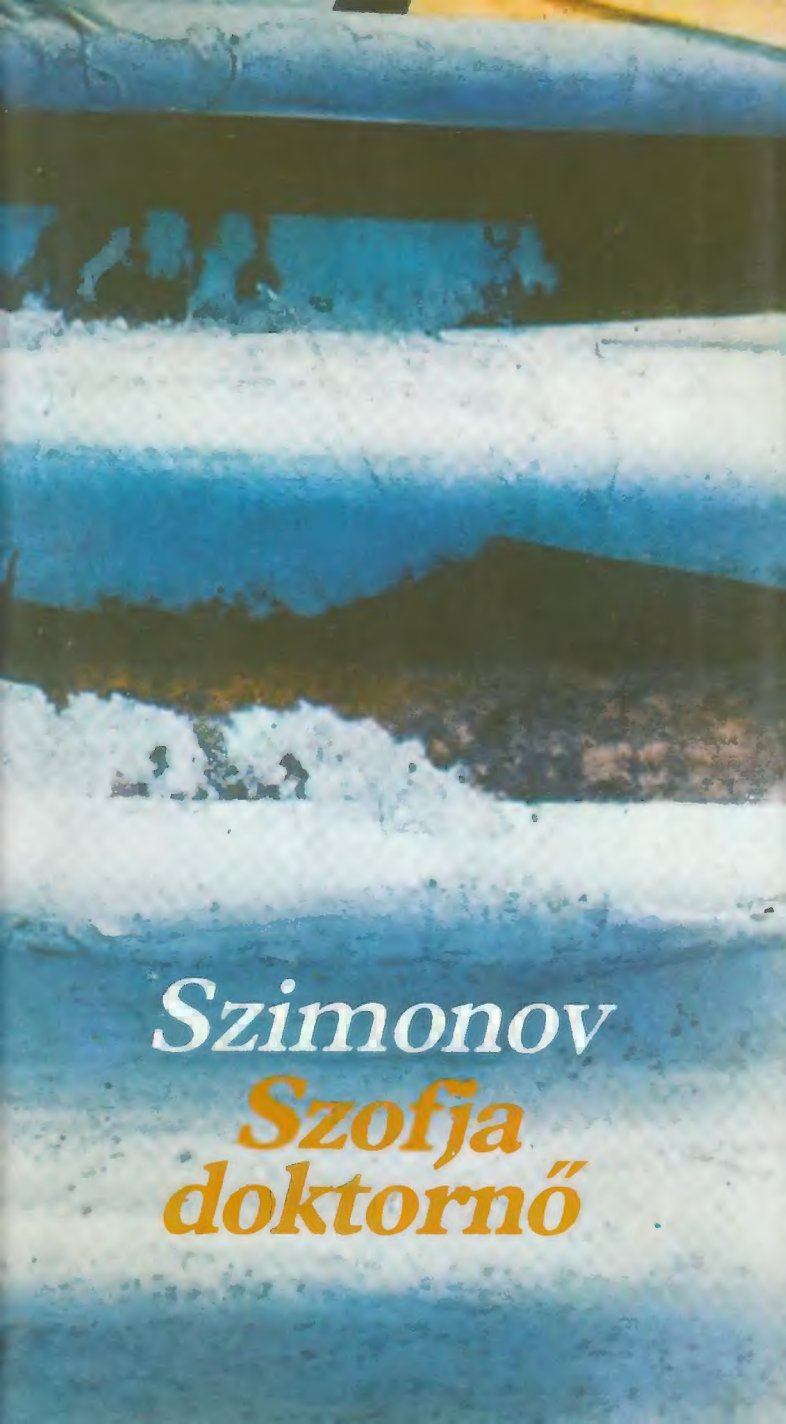

Szimonov

Szofja doktornő

Fordította
Soproni András

Kiadta az Európa Könyvkiadó
A kiadásért az Európa Könyvkiadó igazgatója felel
Szedte és nyomta a Dabasi Nyomda
A nyomdai rendelés törzsszáma: 86-0327
Készült Dabason, 1986-ban
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató
Felelős szerkesztő: Sándor Judit
A védőborító, a kötésterv és a tipográfia
Kakucsy Júlia munkája
Műszaki vezető: Miklósi Imre
Készült 9000 példányban, 8,5 (A/5) iv
terjedelemben
ISBN 963 07 3758 2

Konsztantyin Szimonov

Szofja doktornő

(Szofja Leonyidovna)

REGÉNY

Európa Könyvkiadó

Budapest 1986

KÖTETÜNK A KÖVETKEZŐ KIADÁS
ALAPJÁN KÉSZÜLT
КОНСТАНТИН СИМОНОВ
СОФЬЯ ЛЕОНИДОВНА
ДРУЖБА НАРОДОВ 1985 № 2

HUNGARIAN TRANSLATION
© SOPRONI ANDRÁS

1

1941. október 18-án déltájban halkan és bátortalanul kopogtattak Szmolenszk egyik csöndes városszéli utcája, a Feltámadás – később Karl Liebknecht, majd most újra Feltámadás – utca nyolcas számú házának egyik ajtaján. A kopogtatás kisvártatva megismétlődött. Szofja Leonyidovna Viszotszkaja, a német katonai kórházzá átalakított városi kórház orvosa, aki az imént ért haza a huszonnégy órás ügyeletből, és épp a bentről hozott kozmás köleskását kanalazta, meglepetten indult az ajtó felé, azon töprengve, ki kopogtathat nála ilyentájt.

– Ki az? – szólt ki az ajtón.

– Itt lakik Szofja Leonyidovna Viszotszkaja? – kérdezte egy félénk női hang.

– Itt – felelte Szofja Leonyidovna, és ajtót nyitott.

Ismeretlen, láthatólag nagyon kimerült, sápadt, húsz év körüli lány állt előtte, félig városias, félig falusias ruhában, sötét hajára kötött kendőben, viseltes posztó átmeneti kabátban és

sáros csizmában. A lány egyik kezében szatyrot, a másikban tejeskannát szorongatott. Bár Szofja Leonyidovna nem tudta azonnal alaposan szemügyre venni a jövevényt, annyit megállapított, hogy fáradt arca amúgy bájos lehet.

– Maga az? – kérdezte a lány.

– Én – felelte Szofja Leonyidovna, és figyelmesen végigmérte.

– Jó napot, Szonya néni, én vagyok, Nyina – mondta a lány, aztán hallván, hogy az előszobába nyíló egyik ajtó megnyikordul, egy pillanatnyi tétovázás után bizonytalan mozdulattal megölelte és arcon csókolta Szofja Leonyidovnát.

– Szervusz – köszönt vissza ugyancsak másodpercnyi szünet után Szofja Leonyidovna. – Hát te hogy kerülsz ide? – Ő is gyorsan arcon csókolta a lányt, és karjánál fogva beljebb tessékelte.

– Gyerünk be a szobába, ne álljunk itt...

Bementek az előszobába, a lány gyors pillantást vetett az újra megnyikorduló és résnyire nyíló ajtóra: egy nagy, sovány vörös kandúr bújt elő mögüle, körbe nyalintotta a száját, aztán az embereket egy pillantásra se

méltatva lassan, méltóságteljesen eltűnt az előszoba kanyarulatában, amelynek végén a konyha látszott. A nyíló ajtóban tüstént megjelent két kis kíváncsi ábrázat – egyik alacsonyabban, a másik magasabban –, egy szeplős kisfiú és egy soványka, nagy szemű kislány arca.

– Gyere, gyere – sürgette a lányt Szofja Leonyidovna a gyerekekre pillantva. – Mit állunk itt! – Azzal átölelte a vállát, bekísérte a szobájába, és becsukta az ajtót.

A lány hátrapillantott a becsukódott ajtóra, aztán leült közvetlenül mellette egy összekaristolt, öreg tonettszékre, és akkorát sóhajtott, hogy nyomban érződött, milyen végtelenül fáradt, és micsoda félelmet élt át az imént.

– Tedd le a cókmókodat, mire vársz? – szólt rá hangosan Szofja Leonyidovna, és ő is az ajtóra pillantott. Amikor aztán a lány letette a padlóra a kannáját meg a szatyrát, levette a fejkendőjét és kabátját, ő maga vette ki a kezéből a kabátot, és akasztotta fel az ajtóra szegezett fogasra.

– Gyerünk át a másik szobába – hívta Szofja Leonyidovna.

A másik szoba, ahová átmentek,

voltaképp nem is külön helyiség volt, hanem csak ugyanannak a nem túl nagy, világos, kétablakos szobának a másik fele, amelyet tapétázott deszkafallal választottak le, rajta vékony, rosszul csukódó tapétaajtóval. A másik szobában magas, keskeny ágy állt, azon csipketerítő és néhány párna, mellette két karosszék és egy kis toalettasztal.

Szofja Leonyidovna becsukta a tapétaajtót.

– Ülj le – szólt halkan, s még egy kissé le is nyomta a lányt a vállánál fogva az egyik karosszékbe.

A lány leült, Szofja Leonyidovna közelebb húzta a kárpitozott karosszéket, így aztán, mikor ő is leült, oly közel kerültek, hogy térdük összeért.

– Pihenjen öt percet, fújja ki magát, majd aztán beszélgetünk – ajánlotta Szofja Leonyidovna.

– Mindjárt rendbe jövök – felelte a lány.

– Hát persze – bólintott nyugodtan Szofja Leonyidovna, és csendesen, megnyugtatón megsimogatta a lány térdén pihenő és alig észrevehetően remegő kezét.

„Szóval ő az, ilyen az én unokahúgom" – gondolta az öregasszony,

amint szótlanul, figyelmesen nézegette a lány arcát. Aztán felidézte igazi unokahúgát, akit legutóbb három esztendővel ezelőtt látott Vityebszkben, s az jutott eszébe, még szerencse, hogy amaz rég járt nála Szmolenszkban, még kislánykorában, tizenegy éves lehetett, mert ez bizony nagyon nem hasonlít rá! Ha nincs ez a nagy időköz, Ivan Iljics Prilipkónak, a minden lében kanál régi szomszédnak, aki akkor, tíz évvel ezelőtt kislányként látta az unokahúgát, könnyen szemet szúrhatna a különbség. Még szerencse, hogy legalább sötét hajú mindkettő.

A lány gesztenyebarna haja amúgy göndör lehetett, de most a kendő alatt egészen összetapadt, hátul ügyetlenül, egyenetlenül és csúnyán fel volt nyírva a nyaka közepéig, és két műanyag csattal oda volt tűzve a füle mögé. Keskeny, szigorúan összevont szemöldök, nagy, barna szempár, amelyben sárga szikrák táncolnak, kicsi, fiús, pisze orr, icipicit durcásan és dacosan görbülő szájszeglet. Szemből, az arca láttán akár fiúnak is nézhetné az ember, de finom vonalú, kicsi, karcsú teste – szép kerek nyaka, gömbölyű válla, feszes kis melle, vékony de-

reka, melynek karcsúsága még a végig begombolt öregasszonyos, esetlen, ócska gyapjúkabátkán is átütött – igazán nőies volt.

Ahogy Szofja Leonyidovna most figyelmesebben szemügyre vette a vendég arcát és alakját, arra gondolt, hogy ez a fiatal nő talán idősebb, mint amilyennek fiús arca az első pillanatban mutatta. Igen, több húsznál, megvan huszonhárom, sőt huszonöt is!

„Szóval ő az én unokahúgom" – gondolta ismét Szofja Leonyidovna. – Hány éves is maga? – kérdezte, aztán mindjárt kiigazította magát: – Hány éves is vagy? Legjobb lesz, ha máris tegeződünk, hozzá kell szokni.

A lány beleegyezően bólintott.

– Huszonöt – felelte, majd némi habozás után zavartan hozzátette: – Szonya néni.

– Jegyezd meg: most húszéves vagy!

– Tudom – mondta a lány.

– Az igazi nevedet meg se kérdem – folytatta Szofja Leonyidovna –, hogy még véletlenül se tévedjek.

– Helyes, így a jobb – bólintott Mása, és maga is figyelmesen végigmérte ezt az öregasszonyt, akivel mostantól

egy fedél alatt kell élnie, és akitől nemcsak az élete függött, hanem a feladat sikere is, aminek érdekében az éjszaka húsz kilométerre Szmolenszktól ejtőernyővel ledobták az erdőben.

Az asszony, akit Szonya néninek kellett szólítania, ugyanolyan alacsony termetű volt, mint ő maga, csak éppen nagyon erős csontozatú, zömök, sőt gömbölyded; oldalt elválasztott, csaknem teljesen ősz hajában csak itt-ott látszott egy-egy fekete szigetecske, széles homlokát mély ráncok szántották, erős, egyszerű paraszti arcán nagy krumpliorr éktelenkedett, figyelmesen fürkésző apró szeme mélyen rejtőzött férfias, bozontos, ősz szemöldöke alatt. Ennek a koros, csaknem öreg asszonynak látnivalóan hajthatatlan és összeférhetetlen természete lehetett, messziről lerítt róla az erő és az egyenesség.

„Bizonyára nem lehet könnyű ilyen természettel a németeket szolgálni, az orruknál fogva vezetni őket. Vajon hogy bírja?" – töprengett Mása.

– Ezt a karosszéket kivisszük – szólalt meg Szofja Leonyidovna kis hallgatás után –, magának meg... neked meg – javította ki önmagát, és bosszúsan összeszorította ajkát –, neked meg

beállítunk ide egy tábori ágyat. Már aludtál rajta, amikor kiskorodban itt jártál nálam... – Az asszony szája csücske halvány mosolyra húzódott. – Jó, hogy nappal érkeztél, amikor a szomszédok odavannak dolgozni. – Az asszony most minden tegező szó előtt kis szünetet tartott – már csak rátartiságból sem akart többet hibázni. – Röviden elmondok róluk egyetmást, hogy tudd, ki kicsoda.

Azzal Szofja Leonyidovna csakugyan röviden, a maga szófecsérléshez nem szokott modorában, ahogy az elmúlt harminc évben a nővéreket, gondozónőket, szanitéceket dirigálta, leírta Másának a szomszédait. Egyikük ugyanannyi ideje lakott itt, mint ő maga: több mint húsz éve. Szavai szerint korosodó, magányos ember az illető, Ivan Iljics Prilipkónak* hívják, és Szofja Leonyidovna megjegyzése szerint valóban illett hozzá ez a név, mert mindig ahhoz ragad, aki az erősebb. Most a németekhez. Azelőtt ügyintézőként dolgozott a városgazdálkodási osztályon, aztán, amióta bejöttek a németek, ugyanabban a minőségben a városi elöljáróságon. Hogy

* Prilipko: ragadós.

szereti-e a németeket vagy sem, nehéz megmondani, talán nem, de rettenetesen fél, és buzgón szolgálja őket. Annak idején, az első háborúban afféle fronton előléptetett tisztecskeként hadbiztos volt, tizenötben valahol német fogságba esett, lehúzott náluk négy évet, megtanult németül, ezért most valamivel nagyobb becsben van másoknál. Azon felül, hogy fél a németektől, a fogság óta nagyon tiszteli őket a rend miatt. De mostanság előfordul, hogy nem lát olyan igazi rendet náluk, ilyenkor bizalmasan arról pusmog, mennyivel különbek voltak amazok a régi németek, de mindezt óvatosan, szelíden teszi. Nem gonosz ember, és amíg a lányt Szofja Leonyidovna unokahúgának hiszi, cseppet sem lesz veszélyes rá, ellenkezőleg, még jó is, hogy itt lakik a lakásban, mert a németek teljesen megbíznak benne.

Prilipko jellemzéséhez befejezésül figyelmeztette a lányt: ne felejtse el, hogy már találkozott vele, amikor tizenegy éves korában itt járt. Nem árt, ha elejt valami ilyesmit: „Én emlékszem ám magára, Ivan Iljics, maga alig öregedett azóta."

– Nekünk, vén csontoknak mindig

jólesik, ha azt mondják, nem öregedtünk meg – mosolyodott el Szofja Leonyidovna. – De hát én bizony megöregedtem, amióta nem láttál, ne felejtsd el, akkor fekete voltam, mostanra megőszültem.

Mása tudta, ez az asszony számított rá, hogy egyszer beállít hozzá valaki az unokahúga neve alatt, de úgy látszik, nemcsak várt rá, hanem sokat gondolkodott azon is, mi lesz, ha megérkezik, és gondosan felkészült a fogadására.

– Még valamit – folytatta Szofja Leonyidovna. – Nemrég megemlítettem a szomszédasszonynak, hogy a háború kitörése után írtam neked és anyádnak Vityebszkbe, hogy költözzetek ide, vészeljük át egy fedél alatt a vihart, úgyhogy ne felejtsd el, a levelet megkaptátok. Így könnyebb lesz megmagyarázni, miért jöttél ide.

Mása egyre növekvő tisztelettel nézett Szofja Leonyidovnára.

– Most pedig állapodjunk meg abban, mi a helyzet anyáddal – folytatta Szofja Leonyidovna.

– Anya meghalt Vityebszkben a bombázások és a tüzek idején – mondta Mása.

– Akkor ebben maradunk – bólintott Szofja Leonyidovna, aztán rövid

hallgatás után megkérdezte: – Nem tudod, valójában mi történt vele? – Feszült hangján érződött, hogy igyekszik nyugalmat erőltetni magára.

– De tudom – felelte halkan Mása –, csakugyan így történt.

Szofja Leonyidovna nem szólt, némán birkózott érzelmeivel, amelyeknek, úgy látszik, nem akart szabad utat adni, aztán öklével dühösen a szék karfájára csapott.

– Valahogy sejtettem, hogy a húgom nem él – szólt aztán hosszú hallgatás után. – Hát Nyina? – kérdezte még feszültebben.

– Ő él – mondta Mása. – Nem találkoztam vele, nem ismerem, de azt mondták, él: azt hiszem, kórházban fekszik valahol az átéltek után.

– Hát igen – bólintott megértően Szofja Leonyidovna –, nem lehetett könnyű dolga! Vékonypénzű, gyengécske lány. – Hangjában a szeretet mellett egyszersmind a gyenge embernek kijáró árnyalatnyi lenézés érződött.

Hallgatott egy percet, ezalatt, úgy látszik, sikerült teljesen erőt vennie magán, mert mindjárt a másik szomszédasszonyról kezdett beszélni. – Az illetőt Olga Szergejevnának vagy egy-

szerűen csak Oljának hívják. Ez különb ember, mint Prilipko, csak szerencsétlen, mégis veszedelmesebb, mint amaz, mert folyton lelkizik, panaszkodik, ostorozza magát, amiért a németeknek dolgozik, mindenkinek nyavalyog, és bár minden hátsó gondolat nélkül teszi, veszedelmes, mert buta, nyafogós és fecsegő. Ha ma tócsát sír az asztalodra, holnap odamegy valaki máshoz, és elmeséli, milyen jól kisírta magát neked, s te mennyire sajnáltad őt. Legjobb, ha minél kevesebbet érintkezik vele az ember. A férje kommunista volt, derék ember, iskolaigazgató, politikai tisztként kiment a frontra, hogy most hol van, nem tudni. Az asszony valamikor gépírónő volt, komszomolista, aztán szült három gyereket, a két nagyobbikat már láttad az előszobában, azoknak élt, meg a férjének, a Komszomolból lemorzsolódott; mikor bejöttek a németek, egy darabig éhezett, aztán Prilipko mint jó szomszéd bejuttatta gépírónőnek az elöljáróságra.

– Hát csak hadd dolgozzon, mit tehetne mást, a gyerekeket etetni kell – fűzte hozzá Szofja Leonyidovna –, de folyton csak siránkozik. „Jaj, hogy tehetek ilyet én, az egykori komszomol-

ka, jaj, a férjem, aki politikai tiszt, mit fog gondolni rólam, ha visszajön?" Ha az az ember nem tökkelütött, rá fog jönni, hogy az asszonynak etetnie kell a három gyereket, vagy férjuramnak magának nem lett volna szabad visszavonulnia. Vagy ez, vagy az!

Mását egyszerűen életelveiben sértették ezek a szavak, váratlanul is érték, kivált ennek az asszonynak a szájából, aki az illegalitásban dolgozik, és most is, amikor unokahúga gyanánt befogadja őt, az életét teszi kockára. Mása úgy érezte, amit a háziasszonya csinál, azzal nem férnek össze azok a furcsa nézetek, amiket a szomszédasszonyáról mondott, de nem szállt vitába vele, úgy határozott, majd később. Ugyanakkor azt is megállapította, hogy bár Szofja Leonyidovna szavai nagyon nem tetszettek neki, nem keltettek benne bizalmatlanságot, ellenkezőleg, kemény szavai még nagyobb bizalmat ébresztettek benne. Az az ember, aki így beszél, nem lehet kétszínű. „Egyszerűen téved – gondolta magabiztosan Mása. – Más mértékkel méri magát, mint a többieket. Ezt pedig nem szabad, ez nem helyes, majd később megmagyarázom neki."

– Aztán itt van még Surik – szólt

hirtelen Szofja Leonyidovna. – A Prilipko unokaöccse. Ő csak néha jön. Na, az aztán igazi fasiszta!

– Hogyhogy fasiszta? – hökkent meg Mása, aki számára a „fasiszta" szó eddig csak németeket jelenthetett.

– A legközönségesebb fasiszta – jelentette ki nyugodt, határozott hangon Szofja Leonyidovna.

– A németekkel jött? – kérdezte Mása, magyarázatot keresve, hogyan kerülhetett ide ez az igazi fasiszta.

– Dehogy – felelte Szofja Leonyidovna. – Nem velük jött, de virággal fogadta őket. – A „virág" szót Szofja Leonyidovna olyan dühvel és epével mondta, hogy Másának az jutott eszébe: ez az idős asszony, ha kell, képes nagyon is könyörtelen lenni.

– De hát hogyan, miért? – mondta ki Mása a kérdést, mely mindig izgatta, valahányszor árulókról hallott. Tudta, hogy vannak ilyenek, de sehogy se tudta felfogni, hogyan képesek egyesek, akik ugyanazt az életet élték, amit ő, egyszerre olyanokká válni, akikre ez a szó illik.

– Elkényeztetett, egy szem nepman-csemete volt – mondta Szofja Leonyidovna.

– Tizenhét éves korában, az apja

tudtával, szeretőket tartott, fiákeren kocsikáztatta őket. Aztán az apja Szolovkiba* költözött, ő meg ittmaradt, a saját képességeire utalva. Az egyetemre nem vették föl a származása miatt, ahhoz viszont, hogy ezen túllépjen, és bebizonyítsa, hogy akár egyetemmel, akár anélkül igenis ember a talpán, ahhoz nem volt se esze, se tehetsége. Akármilyen nehezen éltek mások, ő a maga könnyű életét kereste. Volt raktáros, áruszakértő, teherautó-sofőr, mindenféle zsíros helyen, aztán egyszer ráfázott. Ez az ő kifejezése – fűzte hozzá Szofja Leonyidovna, amint kimondta ezt az ő szájából oly váratlanul ható szót. – Amikor kinyitották a börtönöket, és szabadon eresztették a bűnözőket, ő politikai üldözöttként jött ki. Előbb virágot vett a kezébe, aztán kést a foga közé, és beállt policájnak. Visszakapta az apuka házát, kizavart az utcára három asszonyt gyerekestül; hívta a bácsikáját, hogy lakjon nála, de az ódzkodik. Úgy látszik, még nem veszítette el teljesen az eszét és a tisztességét. Surik hetenként

* A 20-as, 30-as években a Szoloveci-szigeteken létesített büntetőtáborokba száműzték azokat, akik aktívan szemben álltak a szovjet hatalommal.

kétszer jön ide, elbújni előle hasztalan, úgyhogy ha akarod, ha nem, bemutatlak. De amint elkezd udvarolni, azonnal rázd le, szégyenkezés nélkül, és lehetőleg minél gorombábban. Akkor megsértődik, és békén hagy, szerencsére önérzetes, de ha csak egy kicsit is szelídebb leszel vele, többé nem szabadulsz tőle.

– Na, ne húzzuk tovább az időt. Megyek, bejelentem az elöljáróságon, hogy itt vagy nálam, még mielőtt mások megelőznek – állt fel Szofja Leonyidovna.

Bár Mása tisztában volt vele, hogy amit Szofja Leonyidovna most tenni akar, az alighanem a lehető legokosabb és leghelyesebb, amit csak ebben a helyzetben tehet, belül mégis összerezzent: egy fél óra múlva Szofja Leonyidovna beállít az elöljáróságra, és bejelenti azoknak, akik a németeknél szolgálnak, hogy ő, Mása, aki tegnap este még Moszkvában volt, aki ma reggel még azon küszködött, hogy elrejtse az erdőben az ejtőernyőjét, s akinek dupla fenekű tejeskannájába rádióadó van építve, megérkezett hozzá, itt van ebben a szobában, és ettől fogva a németek tudni fognak a létezéséről, ott lesz a szemük előtt, a hatal-

mukban. Úgy látszik, Szofja Leonyidovna tudta, mit érez, megállt előtte, s férfiasan erős, érdes tenyerével megsimogatta a haját.

– Így kell tenni – mondta. – Aki fél a farkastól, ne menjen az erdőbe. Ha van valami eldugnivalód, most mondd meg.

Mása kinyitotta a szomszéd szobába vezető ajtót, átment és behozta a tejeskannáját, amelyben látszólag fél kannányi, valójában csak harmadrésznyi tej lötyögött, elfedve az edény dupla fenekét. A tej eredetileg egy hermetikusan zárt zománcedénykében volt, amit, miután áttöltötte belőle a tartalmát, eldobott az erdőben.

– Itt van – mutatott Mása a kanna fenekére.

Szofja Leonyidovna érdeklődve belekukucskált a kannába.

– Okos! – bólintott helyeslően, amint megpillantotta a tejet. – Én meg még csodálkoztam, minek az a kanna.

– Nem tudom, hová lenne legjobb eldugni – mondta Mása.

– Egyáltalán nem fogjuk dugdosni – jelentette ki Szofja Leonyidovna. – Gyere!

Azzal kimentek az első szobába, ott Szofja Leonyidovna kinyitotta a sze-

gényes kis tálaló alsó reteszét, és hanyagul bedugta a kannát egy másik kisebb kanna, egy húsdaráló és néhány egyéb ott heverő háztartási holmi közé.

– Csak hadd álljon itt, majd szórunk bele egy kis darát. A tej ritkaság nálunk, ez megsavanyodik, másikat meg nem tudunk szerezni bele. Majd ha visszajövök, kitöltjük Olga gyerekeinek. Te pedig edd meg addig a kásámat – szólt oda Szofja Leonyidovna, amíg a kabátját vette –, és feküdj le egy kicsit, csak a csizmád vedd le. Sokat gyalogoltál?

– Szerintem vagy húsz versztet – felelte Mása.

– Annál inkább. Várjunk csak – kapott észbe hirtelen –, megöregedtem, megkopott az agyam. Gyere csak át a másik szobába.

Már kabátban átment újra a másik szobába Másával, és részletesen kikérdezte, mit mondjon, ha úgy adódna, hogyan halt meg Mása anyja, ő maga merre jött, milyen helységeken keresztül. Látható volt, jól ismeri azokat a helyeket, amelyeket Mása Moszkvában betanult. Hozzáértően helyesbített itt-ott egy-két apróságot, aztán hozzátette: legjobb lesz, ha Mása az

első napokban úgy tesz, mintha belebetegedett volna az útba, és így megkíméli magát a szomszédok fölösleges kérdezősködésétől.

– Aztán ha az első kíváncsiság elmúlik, megnyugszanak, és nem tolakodnak többé – mondta.

Azzal egy régi fekete kendőt kötött ősz hajára, és végre elment.

– Zárd kulcsra az ajtót, hogy a gyerekek ne dugják be az orrukat – szólt még vissza. – Ha megjövök, majd kopogok.

Mása belülről bezárta az ajtót, mindjárt le akart feküdni, de egyszerre úgy érezte, amíg Szofja Leonyidovna vissza nem tér az elöljáróságról, úgyse tudna pihenni az izgalomtól. Mindkét szoba ablakát fehér fodros csipkefüggöny takarta feléig. Mindkét fakó tapétájú, kopott sárga padlójú szoba takarosan tisztán volt tartva; odakint az utcán elképesztő októberi sár és latyak volt. Apró szemű eső szemerkélt, a kevés járókelő keservesen kerülgette a törött járdákon a tócsákat; egy szekér zötyögött lassan, dübörögve a kátyúk közt, tonnányi sarat fröcskölve szanaszéjjel, a bakon lehorgasztott fejű kocsis ült ellenzős

bőrsapkájára húzott, sötétre ázott ponyvaköpenyben.

Másának eszébe jutott egész mai útja. Előbb a nyirkos, nedves, borongós, csaknem teljesen lombtalan őszi erdő; a lába alatt cuppogó fekete-rőt, rothadó avarréteg; aztán a dűlőút, a piszkos vízzel színig teli keréknyom, majd a szekér, ugyanilyen, mint ami itt vánszorog az ablak alatt, rajta ugyanilyen esőtől sötét köpenyes paraszt, akitől Mása félénken az utat tudakolta. Ez volt az első ember ezen a németek megszállta földön, akivel találkozott. De a paraszt alig egy pillantást vetett rá, közönyösen megmutatta ostorával, merre menjen, aztán újra behúzódott köpenye csuklyájába, és görnyedten tovább hajtott.

Aztán eszébe jutott, milyen nyugtalanság fogta el, amikor messze, a fekete dombon, a felkapaszkodó út szürke, szétázott szalagján túl felbukkantak Szmolenszk első városszéli házai. Mását előre figyelmeztették, könnyen lehet, hogy a város határában, mindjárt az első utcánál sorompó áll, őrséggel, németekkel, esetleg orosz policájokkal. Igaz, Mása külseje aligha ébreszthetett gyanút, erről meggyőződhetett az asszonyok láttán, akikkel útközben

találkozott, és akik ugyanolyan sárral összefent csizmát, ugyanolyan ócska átmeneti kabátot, ugyanolyan ázott pamutkendőt viseltek, mint ő. Kabátja zsebében egy iskolai füzetborítóba csomagolva ott lapult a külön e célra készített, nyűtt igazolvány, amely az 1920-as születésű Nyina Nyikolajevna Viszotszkaja nevére volt kiállítva, s amelybe Mása egy néhány évvel ezelőtti fényképét ragasztották be. Mása felkészült rá, hogy bemutassa ezt az igazolványt, megmondja, honnét jön, hová megy, megmondja nagynénje címét, de maga az, hogy megállíthatják, mindenfélét kérdezhetnek, félelemmel töltötte el.

Mégsem történt semmi. Szmolenszk határában nem állt sem sorompó, sem őrség. A németek úgy számolták, hogy néhány nap múlva beveszik Moszkvát, Szmolenszkban csend volt, ez a város ezekben a napokban nem is igen érdekelte őket. De Mása nem erre volt felkészülve, és amint végigment az első utcán, aztán befordult egy másikba, majd egy harmadikba, még mindig arra számított, hogy megállítják, és kérik az igazolványt.

A város szinte teljesen kihaltnak látszott. Az eső miatt különösen kevé

volt a járókelő, néha feltűnt egy-egy fogat, gépkocsit egyet sem lehetett látni. Csak egy német személykocsi suhant el hirtelen, elöl-hátul csillogó lökhárítói ellenére olyan volt, mint egy páncélautó. Ott robogott el közvetlenül a járda mellett, Mása a meglepetéstől összerezzent, és a járda széléről a ház falához tántorodott. Aztán ahogy a kocsi után nézett, sokáig szidta magát ezért az ijedelemért. Mi tagadás, félt. De mennyire félt! Pedig ez idáig azt tartotta magáról, hogy bátornak született, és soha nem hitte volna, hogy mennyire félhet.

Az utcákon az üzletek többnyire zárva voltak, fölöttük ott lógtak a régi, esőáztatta cégtáblák: Élelmiszer, Iparcikk, Csemege, SZMOLSZÖV. A pékség előtt hosszú sor állt. Mása, amint messziről megpillantotta ezt a sort, átment a túlsó oldalra, és ahogy elhaladt mellette, csak szeme sarkából sandított oda, azon igyekezve, hogy ne látsszék rajta a kíváncsiság. A sorban főképp asszonyok és kamaszodó gyerekek álltak. Az emberek az eső elől a falhoz szorultak, gallérjukat felhajtották, úgy álltak némán, egészen másképp, mint azokban a többnyire zajos sorokban, amelyekben maga

Mása is oly sokszor állt már életében. A ház, amelyen a Kenyérbolt cégtábla lógott, szürke volt, nagy, piszkos foltok rútították. A helyenként feltöredezett, szürke járdán szürke, néma, rosszkedvű sor kígyózott.

Ép házak váltakoztak félig vagy teljesen szétromboltakkal. Aztán tűzvész pusztította háztömbök következtek: alapzatok, alsó födémmaradványok, kémények, ott, ahol azelőtt faházak álltak, másutt kiégett téglakockák, tátongó üszkös ablaknyílások. Az eső áztatta, néma, megszállott város látványa olyan elkeseredéssel töltötte el a lány szívét, hogy szeretett volna sírni, jajgatni, segítségért kiáltozni.

Mása még nem találkozott, nem váltott szót senkivel, semmi újat nem tudott meg ahhoz képest, amit már korábban tudott vagy inkább hallott, de amint Szmolenszk utcáit látta, a megalázott, felégetett, kifosztott, németek megszállta Oroszország egész gyásza és fájdalma mind erősebben nyomasztotta a lelkét. Azelőtt is volt sejtelme a bekövetkezett tragédia méreteiről, de teljes mélységét, a baj igazi nagyságát csak most érezte meg, és az elmúlt napok után, amikor megtiltotta magának, hogy Szincovra gondoljon,

most először idézte fel beszélgetésüket, és keserűen arra gondolt, hogy akkor még nem látta mindazt, amit a férje már látott, legfőképpen pedig szívében nem fészkelt még az az érzés, ami Szincovéban, s ami lassan, gyötrelmesen és feltartóztathatatlanul beköltözött az ő szívébe is. „Akkor is, akkor is nekem volt igazam" – suttogta makacsul, hangtalanul, csak az ajkát mozgatva, bár már maga sem hitte úgy, mint még nemrég, de igyekezett bátran ellenállni a szorongás és a férje iránti bűntudat rátörő hullámainak.

Most, ahogy ott állt Szofja Leonyidovna szobájának ablakánál, s kifelé nézett a nyirkos, kihalt utcára, újra össze kellett szednie magát, hogy felvegye a harcot annak a szorongásnak újabb rohamával, amely idefelé jövet Szmolenszk utcáin rátört. Ehhez a szorongáshoz – és ezt becsületesen be is vallotta magának – újabb, cseppet sem enyhülő, sőt erősödő félelem társult, amikor arra gondolt, hogy Szofja Leonyidovna most ott áll az elöljáróságon egy kis ablak előtt – Mása szinte maga előtt látta ezt az ablakot –, és éppen bejelenti, hogy ő, Mása, megérkezett, és ott tartózkodik nála. „Disz-

nóság, folyton a magam bőrére gondolok" – gondolta dühösen.

De a szorongás ettől az önostorozástól sem enyhült, és Mása, hogy összeszedje magát, elhatározta, hogy haladéktalanul nekifog valaminek. Lehúzta csizmáját, maga elé terítette a lábtörlő szőnyeget, és nedves harisnyájában nekiállt, hogy egy pálcikával amit a kályha előtti vaslemezen heverő, takarékosan kicsire aprított fahasábok egyikéről hasított le, megtisztítsa a sártól a csizmáját. Amint levakarta a sarat, keresett a tálalószekrény alsó részében egy portörlő rongyot, letépett belőle egy darabot, megnedvesítette az asztalon álló kancsó vizével, és törölgetni kezdte a csizmát. Amint ezzel is végzett, eszébe jutott, hogy még mindig rajta van a vizes harisnya, levette hát, és kiterítette a kályha rézfogantyúja és a falba vert szög közt kifeszített zsinórra. Aztán ruhakefével megpróbálta letisztítani szoknyájáról a sárfoltokat, de azok nem tűntek el, várni kell, amíg teljesen megszáradnak.

Végül fogta szatyrát, és előhúzta belőle zsákvászondarabbal letakart, félig mégis átnedvesedett cókmókját: egy fehér ünneplő blúzt, egy fekete

szoknyát, egy pár patkolt sarkú viseltes körömcipőt, két pár harisnyát, egy törülközőt meg egy újságpapírdarabba csomagolt szappant.

Amint megpillantotta ezt a szappanhoz ragadt újságdarabot, egyszerre összerezzent a rémülettől és az önmaga iránt érzett dühtől: az utolsó pillanatban csomagolta be a szappant, hogy ne ragadjon a törülközőhöz, de ahogy becsomagolta, nem jutott eszébe, hogy ez az újságdarab, rajta a Komszomolszkaja Pravda fejlécének utolsó két betűjével és az október 2-i dátummal nemcsak őt árulhatta volna el, hanem meghiúsíthatta volna mindazt, ami végett ide érkezett. „Hogy történhetett ez – tépelődött öngyűlölettel –, hogy tehettem ilyet, hogy lehet, hogy nem ellenőrizték még egyszer, legeslegutoljára, holott azt megelőzőleg tízszer is ellenőrizték, és átgondoltak mindent a legapróbb részletekig. Hát így buknak le mások is valami esztelen, ostoba apróság miatt" – gondolta. Százszor beszéltek neki erről, amíg az iskolán tanult, mégis saját kezével követte el ezt a hibát, mintha nem is neki magyarázták volna annyit, hanem isten tudja, kinek.

Dühösen összeharapta az ajkát, letépkedte a szappanról az újságpapírt, az utolsó darabkáig, aztán fogta a tálalóról a gyufát, és ujjait megpörkölve mind elégette a nehezen égő, apró, szappanos fecniket. Aztán még mindig nem múló bosszúsággal visszatért a holmijához, a legfelül fekvő, átázott blúzt felakasztotta a kötélre a harisnya mellé, a többit kis kötegben letette a második szobában a karosszékbe, ott, ahol majd a tábori ágynak kell állni.

„Ez mindenem, ez minden, amit magammal hoztam. Ha valami történik velem, ez minden, ami marad utánam" – gondolta váratlan szánalommal önmaga iránt, ahogy ott állt a holmija mellett.

Ebben a pillanatban halkan kopogtattak. Mása nem merte rászánni magát, hogy megkérdezze, ki az, de remélte, hogy Szofja Leonyidovna érkezett vissza, ezért szó nélkül elfordította a kulcsot. Csakugyan Szofja Leonyidovna volt.

– Na, ez megvan – jelentette ki hangosan, be se csukva az ajtót, mintegy jelezve, hogy az ügy el van intézve, és ezentúl nincs miért rejtőzni. – Bejelentettem, hogy megérkeztél, hogy nálam fogsz lakni, holnap leadjuk az

igazolványodat a letelepedési engedély végett, aztán ha felgyógyulsz, majd munka után nézünk.

Mása Szofja Leonyidovnával kivitte az egyik karosszéket a másik szobába, és beállított a helyébe egy régi vászon tábori ágyat – voltaképpen lábbal ellátott hordágy volt –, rajta egy vékony lószőr matraccal, aztán Szofja Leonyidovna noszogatására, alighogy megvetette az ágyat, levetkőzött, és lefeküdt.

– Aludj csak – szólt Szofja Leonyidovna –, most úgy érzed, hogy nem tudsz elaludni, de ahogy leteszed a fejed, nyomban elalszol.

Mása félig lehunyt szemmel látta, hogy Szofja Leonyidovna odatesz a tábori ágy mellé egy hokedlit, arra egy hőmérőt, egy pohár vizet meg valami cseppeket.

– Fordulj a fal felé – mondta Szofja Leonyidovna, amint észrevette, hogy Mása még nem alszik. – Ha félálmodban azt hallanád, hogy valakivel sutyorgok, csak aludj, ne törődj vele. Neked most egy dolgod van: hogy három napig nyomd az ágyad. Ebbe nem köthet bele senki, annál is inkább, mert én magam orvos vagyok. Így jó

lesz neked, és nekem magamnak is könnyebb az első időkben.

Mása engedelmesen a másik oldalára fordult, észre sem vette, máris mélyen aludt a két átvirrasztott éjszaka után, amelyek alatt úgy rémlett, két másik nehéz életet élt végig, az addig leélthez ráadásként.

Egyszer álmában úgy érezte, valaki beszél fölötte, sőt hozzá is ér, megigazítja a takarót. Erőlködve próbált fölébredni, hogy hallja, mit beszélnek, de nem tudott. Már késő éjszaka volt, amikor fölébredt. Az ablakfüggöny szorosan be volt húzva, a mennyezetre kis kerek fényfoltot vetett a petróleumlámpa, mely a magas ágy fejénél álló éjjeliszekrényen világított. Az öregasszony ott feküdt az ágyban, férfias szabású, nyakán zsinórral megkötött hálóingben, és szemüveg nélkül olvasott, messzire eltartva magától a vastag könyvet. Férfias, ősz szemöldökét szigorúan összevonta. Egy perc is beletelt, mire észrevette, hogy Mása nyitott szemmel figyeli, akkor elégedetlenül becsukta a könyvet, letette az éjjeliszekrényre a lámpa mellé, felült az ágyban, nekidőlt a magasra támasztott párnának, és halkan megkérdezte:

– Na, kialudtad magad? Gyengék

az idegeitek manapság, nektek, fiataloknak. Én a te korodban, ha tehettem, úgy aludtam, hogy sose riadtam föl.

– És mi tetszett lenni az én koromban? – kérdezte Mása.

– Nehogy azt hidd, hogy valami kisasszony. Én nem tizenhétben álltam be a népet szolgálni, hanem az egyetem után. Körorvos voltam, méghozzá nemzetiségi területen, az isten háta mögött, a belebejevói járásban. Ritkán alhattam egy jóízűt, de ha egyszer elaludtam, akkor sose riadtam föl – ismételte.

Mása egyáltalán nem gondolt olyasmit, hogy az öregasszony az ő életkorában kisasszony lett volna. Az az árnyalatnyi sértődöttség, amit a szavaiból kiérzett, elszomorította.

– Mit tetszik olvasni? – kérdezte.

– Ne magázz, hanem tegezz – szólt rá haragosan az öregasszony. – A *Háború és béké*-t olvasom, azzal vigasztalom magam. Azon gondolkodom, mi volt eleinte akkor is, és mi lett azután.

Arca e szavaknál haragos-szomorú kifejezést öltött, és egészen öreg lett, öregebb, mint nappal, és – bármilyen furcsa – Mása egyszerre úgy érezte, a zsémbes öreg Bolkonszkij hercegre

hasonlít, akit serdülőkorában nem szívelt, a róla szóló lapokat átlapozta, annál inkább szerette felnőtt fejjel, s többször is újraolvasta.

– Hát ha úgyse alszol, ülj közelebb, egyet-mást meg akarok kérdezni tőled – szólt Szofja Leonyidovna. – Hiszen én se vagyok kőből – és halványan elmosolyodott. – Teritsd magadra a pongyolámat, hideg lesz ücsörögni – tette hozzá, amikor Mása fölállt, és mezítláb, egy szál hálóingben odament az ágyához.

– Mi van Sztálinnal? – kérdezte az öregasszony. – Moszkvában van?

– Moszkvában – felelte Mása.

– Helyes, ő most nem hagyhatja el Moszkvát – jelentette ki szigorúan Szofja Leonyidovna, és Mása helyeslően bólintott. Ő maga soha nem gondolkodott el ezen, egyszerűen eszébe se jutott, hogy Sztálin elhagyhatja Moszkvát.

– A németek itt mindenféle hazugságot irkálnak és mondanak, hogy már majdnem elfoglalták Moszkvát, meg hasonlókat – folytatta Szofja Leonyidovna. – Néha sikerül másodkézből megtudnom egyet-mást a mi híreinkből, de valószínűleg az se mind igaz.

Hát mi az igazság, ezt mondd meg nekem. Mi van odaát?

Az öregasszony zord külsejével ellentétben a szeme olyan volt most, mint egy tündérmesére vágyó kisgyereké, és Mása úgy szeretett volna valami csodálatosan jót, megnyugtatót, vigasztalót és boldogítót mesélni, hogy már-már kapható lett volna akár a hazugságra is, végül mégsem volt képes rá.

Szeme előtt ott lebegett Moszkva, amilyennek tegnapelőtt és tegnap látta: az utcán épülő barikádok, a fegyvertelenül menetelő népfölkelők, a férje, ijesztően, borotválatlanul, nyomorultul... Nem, nem hazudhatott ennek az asszonynak, akivel mostantól fogva meg kell, hogy ossza életét, sőt talán a halált is együtt kell fogadniuk. Meg aztán bizonyára nem is bocsátaná meg neki, mert mégiscsak hazudna. Bárhogy vágyott is a csodára, meg tudná különböztetni a hazugságot az igazságtól. És Mása az igazságról beszélt, a jóról, a rosszról, a győzelembe vetett hitről, amely csaknem mindenkiben megvan, akiket ismert, és a készségről, hogy ennek érdekében feláldozzák magukat, az üzemekről, amelyeket Keletre és az Urálba szállí-

tanak, s amelyek, mint hírlik, máris munkába állnak; az asszonyokról, akik hidegvérrel oltogatják a gyújtóbombákat a moszkvai háztetőkön, a légelhárító ágyúkról és a vadászgépekről, amelyek nem engedik a németeket Moszkva közelébe, arról, hogy a német légitámadások ellenére Moszkvában alig látni romokat. Aztán beszélt arról, amit az utóbbi napokban látott: a hirtelen kiürült Moszkváról, a barikádokról, a népfelkelőkről.

Az öregasszony figyelmesen hallgatta, húsos arcát töprengőn férfias, nagy, erős kezére támasztva.

– Jó, hogy az igazat mondod – szólalt meg, amint végighallgatta a lányt. – Az igazságtól nem félek, a hazugságba viszont belefáradtam. Amikor a város eleste után özönlöttek a foglyok Szmolenszkon keresztül, amikor jöttek, csak jöttek, ezrével; aztán, ahogy a múlt héten megint itt hajtották őket Vjazma környékéről, gyalog, előttünk, végig az úton, arra gondoltam: uramisten, hogy lehet ez, hogyan készültünk mi a háborúra? Pedig menynyit írtak róla, mennyit, de mennyit...

– Tényleg sok a fogoly? – kérdezte Mása. – Olyan sok?

– Nem tudom, most mi a helyzet, a

saját szememmel nem láttam, csak mondták, de akkor, júliusban sok ezren vonultak. Ezt a tulajdon szememmel láttam, de bár ne láttam volna!

– Olyan sok? – kérdezte újra, megremegve Mása. Eszébe jutott, hogyan esett fogságba és szökött meg Szincov, a férje. Amikor Mása őt hallgatta, úgy érezte, ilyesmi csak vele történhetett meg, ő maga a hibás, és szégyellnie kell magát érte. Most, ahogy ezt hallotta: „sok ezren", arra gondolt: „Hát így történt, így történt valójában" – és megértette, hogy mindaz, amit Szincov mondott, igaz volt.

– Én szeretek szembenézni az igazsággal – törte meg hirtelen a szobára települt csendet az öregasszony, mintha csak Mása gondolataira válaszolna –, Istenben és a mennyországban nem hiszek, már fiatal koromban sem hittem. Engem nem kell hitegetni!

– Ezt miért tetszik mondani? – kérdezte értetlenül Mása. Szofja Leonyidovna azonban nem válaszolt, nem mondta meg, mire gondolt ebben a percben. A halálra gondolt, és arra, hogy fél tőle. Nem is magától a haláltól félt, hanem attól, hogy a német megszállás alatt érheti őt, még mielőtt minden helyreáll. Abban, hogy előbb-

utóbb minden helyreáll, tökéletesen bizonyos volt, de abban, hogy olyan hamar lesz ez, mint korábban gondolta, most, hogy a németek Moszkváig jutottak, és Szmolenszkon át ezrével vonultak a hadifoglyok, már kételkedett, és ez a kétely nehéz kőként nyomta a lelkét.

– Van férjed? – húzódott közelebb Másához Szofja Leonyidovna, és váratlan gyengéd mozdulattal megsimogatta a haját.

– Van – felelte Mása rövid hallgatás után, amelynek értelmét csak ő tudta. „Igen, van, van – gondolta eközben. – Csak minden úgy sikerüljön, ahogy Smeljov mondta, csak ne állítsák bíróság elé, csak ne hagyják börtönben ülni, csak engedjék vissza újra a frontra."

– És gyereked? Nincs?

– De van, egy kislányom – felelte Mása, és közben nem is a lányára gondolt, hanem ismét a férjére. Elképzelhetetlen, hogy többé ne lássa őt, hogy az a beszélgetésük volt a legutolsó, hogy azok voltak az utolsó szavaik egymáshoz.

– Én meg vénlány vagyok – szólalt meg hirtelen mosolyogva Szofja Leo-

nyidovna. – Egyedül voltam világéletemben, mint az ujjam, magam főzöm a kásám, magam vágom a fát, magam szánom, magam szidom magamat, néha már úgy érzem, eltemetni is magam fogom magamat! Túlságosan is hozzászoktam, hogy mindent magam csináljak...

Kurtán, rosszkedvűen fölnevetett, aztán azt mondta, ő még olvas egy kicsit, hál' istennek van még tartalék petróleuma, Mása meg csak feküdjön vissza, és aludjon tovább.

– Szó, ami szó, mélyen aludtál. Prilipkóval itt álltunk melletted vagy öt percig, beszélgettünk. Képzeld, azt mondta, mindjárt rád ismert, pedig kilenc éve nem látott, úgy látszik, mégse változtál meg olyan nagyon. Látod, micsoda memóriája van ennek a vén tuskónak? – Komoran elmosolyodott, aztán már nem törődött Másával, aki visszabújt a tábori ágyba – újra kinyitotta a könyvét, és tovább olvasott.

Mása még néhány percig nyitott szemmel feküdt, és nézte őt. Az öregasszony olyan feszült figyelemmel olvasott, mintha keresne valamit Tolsztoj soraiban, ami nélkülözhetetlenül fontos a számára.

„Hát vége az első napnak" – gondolta Mása, miközben lehunyt szemmel megpróbálta felidézni az ugrás előtti utolsó pillanatot, amikor a pilóta levette a kezét a válláról, és így szólt: „Rajta."

2

Eltelt egy hét, és Mása kezdett beleszokni új helyzetébe. Egészen jóba lett Szofja Leonyidovnával, már hozzászokott, hogy „Szonya néninek" szólítsa, és maga is hallgatott már a Nyina névre. Sőt egyszer az öregasszony biztatására hangosan össze is vesztek egy este, amikor minden szomszéd otthon volt, és a veszekedés kihallatszott az ajtón át a folyosóra.

– Ideje lenne egyszer összeveszнünk – mondta előtte kaján mosollyal Szofja Leonyidovna –, a szomszédok már odavannak a csodálkozástól. Szerintük zsémbes természetű vagyok.

Ezután kőmerev, közömbös arccal hangosan fejére olvasott Másának egy csomó kifogást, és ugyanígy végighallgatta a lány bizonytalan feleselését. A szomszédok alighanem csakugyan hallgatóztak a folyosón, hallani

lehetett Prilipko papucsának halk csoszogását.

– Nem gyanakvásból csinálja, csak úgy, kíváncsiságból, meg aztán unja is magát esténként a nappali aljasságok után – suttogta Szofja Leonyidovna a veszekedés végén, és rágyújtott egy cigarettára. Ritkán gyújtott rá, és takarékoskodott, csak egy felet szívott el mindig, a másik felét meghagyta későbbre, de élvezettel szívta. Azelőtt, amikor még bőven volt cigaretta, bizonyára sokkal többet dohányzott.

Mása ez alatt a néhány nap alatt, amíg kényszerűen tétlenkedett – Szofja Leonyidovna nap mint nap ígérte, hogy beszerzi takarítónőnek a kórházba – összeismerkedett mindkét szomszéddal. Szofja Leonyidovna, amennyire csak tehette, igyekezett távol tartani tőle a kérdezősködőket, előbb a betegségére hivatkozott, azután kereken megkérte a szomszédokat, ne nagyon faggassák unokahúgát a kálváriájáról, szegény lánynak, aki nemrég veszítette el az édesanyját, igazán nem öröm az ő felesleges kérdéseikre válaszolgatni, hogy „hol, hogyan, meg miért". De azért időnként mégiscsak kérdezgették, és Mása igyekezett a lehető legszűkszavúbban és legegysze-

rűbben válaszolni, közben szomorúan sóhajtozott, és nagyon ügyelt, nehogy valami jelentéktelen részleten elcsússzon.

Prilipko lehorgasztott fejű, valaha bizonyára szép, de már kiélt, ráncos, vértelen arcú, görnyedt férfi volt, tevenyakát előrenyújtotta, keskeny, fehér ajka fölött rövid, ősz, tiszti kefebajuszt viselt.

– Na, jön a mi púpostevénk – mondta Szofja Leonyidovna, ha az ablakon át megpillantotta, amint ott közeledett a görnyedt hátú, előrenyújtott nyakú ember, komoran rakosgatva hosszú lábát, hóna alá szorítva kettéhajtott, ócska aktatáskáját. – A német ügyek intézője! Legalább a táskáját cserélte volna ki.

Prilipko hetenként három-négy este beállított, kerek német kétszersültet hozott a teához, meg párna alakú cukorkát, amely mindig odaragadt a tálkához. Leült az asztalhoz, iszogatta a gyenge teát, tolakodón kínálgatta a nőket a cukorkájával, és az elöljáróság ügyeiről mesélt. Ezeket úgy adta elő, hogy mindig igyekezett hangsúlyozni, milyen udvariasan és rendesen viselkednek a németek, mennyire nem kö-

vetelnek tőle semmi olyasmit, ami ellenkezne lelkiismeretével.

– Szükség van a városban kereskedelemre? Hát persze – válaszolt a saját kérdésére. – Kell, hogy működjön a vízvezeték és a csatornázás? Hát persze. Szükség van rendes ellátásra? Hát persze. Kell gondoskodni tüzelőről? Persze.

– Ugyan, mit mentegetőzik előttem, Ivan Iljics – vágott közbe Szofja Leonyidovna. – Úgyse jelentem fel a bolsevikoknak, nincs velük összeköttetésem!

– Miféle bolsevikok? – mondogatta Prilipko. – A bolsevikoknak vége. Az emberek élni akarnak, erről van szó. Csak mielőbb béke lenne.

– Aztán hogy lesz az a béke, mit gondol? – ugratta Szofja Leonyidovna. – Mi lesz Moszkvával? Meghagyják Oroszországnak, vagy a németeké lesz?

– Hiába nevet, Szofja Leonyidovna, a fő kérdés a rendszer – felelte Prilipko.

– Ugyan már, hogyan is nevetnék, ha a fő kérdés a kényszer – vágott vissza csípősen Szofja Leonyidovna, és leplezetlen gúnnyal megkérdezte: – Aztán ha visszajönnek a bolsevikok,

fogják és felakasztanak mindkettőnket, amiért a németeknek szolgáltunk, akkor mi lesz?

– Ugyan már! – riadt meg Prilipko. – Miért? Hiszen mi semmi rosszat nem csinálunk! – Hangjából egyrészt öröm érződött, amiért – az ő fogalmai szerint – egyelőre semmi rosszra nem kényszerítették, másrészt félelem, hogy esetleg mégis sor kerülhet ilyesmire, s ha kényszerítik, ő bizony megteszi, megtesz mindent, amire rákényszerítik. Nem is vette észre mindjárt, hogy ezzel maga se tagadja, hogy a bolsevikok esetleg visszatérhetnek, csak később kapott észbe, akkor aztán felkapott kedvenc vesszőparipájára, és szónokolt a németek erejéről és legyőzhetetlenségéről, meg arról, hogy micsoda rend uralkodik náluk mindenben, bárhová néz is az ember.

Ekkor Szofja Leonyidovna, hogy felbosszantsa, szidni kezdte a német orvosokat, akikkel együtt dolgozik a kórházban, mondván, több a fejükben a rend, mint az orvostudomány, de amikor bélcsavarodással meg kellett operálni a tábornokukat, egy orosz professzort parancsoltak oda, mikor pedig az megcsinálta a műtétet, amazok azt hazudták, hogy ők operálták

meg. Persze, ha elfuserálja, az más, akkor az az ő munkája lett volna...

Prilipko nem dühöngött, hanem csak rémülten hápogott: hogy szabad ilyeneket mondani?

– Magának nem félek elmondani! – vetette oda Szofja Leonyidovna.

– Köszönöm a bizalmat – mondta Prilipko.

– Egyébként is, ha egyszer nekik dolgozom, jogom van szidni is őket – folytatta Szofja Leonyidovna. – Én a szovjethatalom alatt is eleget gyakoroltam az önkritikát is, a kritikát is...

– Ez tudott dolog – bólintott jelentőségteljesen Prilipko –, jól ismert dolog – ismételte, mintegy hangsúlyozva, hogy Szofja Leonyidovna múltjában nincs semmi, ami gyanút kelthetne ellene a jelenben.

Mása eleinte úgy érezte, az az éles hangnem, ahogyan Szofja Leonyidovna Prilipkóval beszél, játék a tűzzel, de aztán rájött, hogy az öregasszony zsémbes modorában a megszokáson kívül van bizonyos számítás is: a megengedhető kereteket sose lépte át, viszont azok az apró pimaszságok, amiket megengedett magának, miközben tisztességgel szolgált a németeknél, kizárták annak lehetőségét, hogy vala-

mi más miatt meggyanúsítsák. Ilyen szavakat csak olyan ember kockáztathat meg, akinek rendben a szénája, aki tökéletesen tiszta, és becsülettel szolgálja az új német rendet. Nyilván pontosan így is vélekedett Szofja Leonyidovnáról Prilipko, de más is, tökéletes összhangban az öregasszony vakmerő, de pontos lélektani számításával.

Olga Szergejevna, vagy egyszerűen Olga – Szofja Leonyidovna, aki tegezte, így nevezte – szintén többször beállított a héten, és esténként ráakaszkodott Mására a locsogásával, miközben az főzött vagy mosott a konyhában. Mondanivalója majdnem mindig ugyanaz volt. Olgát nemigen érdekelte Másа sorsa, mint ahogy egyébként senki másé sem, kivéve a sajátját. De a saját sorsáról képes volt akár órák hosszat beszélni, az se zavarta túlságosan, ha a gyerekek is ott voltak.

– Hát mit tehettem volna – kezdte rendszerint –, hát mit tehettem volna, mondd meg magad! Hogy maradhattam volna meg velük, mit csináltam volna?

Ha a gyerekek éppen ott voltak, Olga gépies mozdulatokkal, szipogva, szánakozva simogatta a hajukat, ha

nem voltak ott, maga mellé mutogatott, mintha ott lennének.

– Nyugodj már meg, ne légy úgy elkeseredve – csitította, lelkiismeretével tökéletesen ellentétes módon Mása, aki a második beszélgetés után teljes természetességgel összetegeződött Olgával.

– És Misa? – kiáltott fel Olga; Misa a férje volt. – Mit fog mondani? El se tudod képzelni, mit fog ő mondani. Ő olyan elvhű, hogy rémes!

Mit válaszolhatott volna erre? Hogy Olga talán sose látja viszont az ő Misáját? Ez túl kegyetlen lett volna. Hogy Misa visszatér és megbocsát? Ebben Mása konokul nem akart hinni, és ilyet nem is akart mondani. Hogy a németek mindörökre itt maradnak Szmolenszkban, és nem férjuram dolga lesz, hogy eldöntse, megbocsát-e Olgának vagy sem, hanem éppen Olgára vár, hogy kimosdassa a férjét a németek előtt? Talán éppen ezt kellett volna mondania, hogy álcázza magát, de Mása erre egyszerűen nem volt képes. Ezért legtöbbször csak hallgatott, Olgából pedig, aki nem is igen figyelt fel erre, tovább ömlött a panasz és a sápítozás.

– Miért, hát mit csinálok? Gépelek.

Mit gépelek? Amit mondanak, azt. Meggyilkoltam én valakit is? A gépet püfölöm egész álló nap, estére nem érzem az ujjaimat. Hát tehetek én bármiről is? Hát mit csináljak? Fogjam a gyerekeket, és menjek koldulni házról házra?

– Ugyan, dehogy – felelte Mása.

– Hát akkor mit tegyek?

És Mása nem tudott mit válaszolni. Csakugyan, hogyan lehet élni a megszállás alatt? Mit tesznek az emberek helyesen, és mit nem, mi az, amiért utóbb felelősségre lehet vonni őket, és mi az, amiért nem? És bár Mása a lelke mélyén úgy érezte, hogy Olga férje – ha olyan, amilyennek az aszszony leírta – nem akarja majd megbocsátani a feleségének, hogy akármilyen minőségben is, de a német elöljáróságon dolgozott, ugyanakkor óhatatlanul meg kellett kérdeznie: ha nem bocsát meg, mit fog akkor mondani? S ha nem bocsát meg, miféle választ találhat arra a kérdésre, hogy mit kellett volna Olgának csinálni?

Erre persze egyetlen válasz lehetséges: dolgozni kell a németeknek, ugyanakkor titokban ellenük kell dolgozni, úgy, ahogy mondjuk, Szofja Leonyidovna teszi. De hiszen erre

nem mindenki képes, meg aztán nem is mindenkire bíznak ilyen feladatot, és nagyon helyesen. Ő, Mása, például biztosan tudta, hogy soha semmiféle komoly titkot nem bízott volna erre az Olgára, holott Olga tiszta szívből szerette mindazt, amitől a német megszállás megfosztotta, és bár bizonyára igyekezne, hogy semmi rosszat ne csináljon, mégis olyan gyenge és fecsegő, olyan szánalomra méltó és zilált, és szinte bámulatosan képtelen rá, hogy féken tartsa a nyelvét. Mása egyszerűen el se tudta képzelni, hogy bármiféle titkot rá lehetne bízni, annak kockáztatása nélkül, hogy kelekótyaságában vagy butaságában halálos veszélybe ne sodorja önmagát és másokat.

Így aztán Mása csak hallgatott. Az anyjára gondolt, arra, mit csinálhat most, ha él egyáltalán. Aztán a kislányára gondolt, közben szótlanul, tétován simogatta Olga három soványka, örökké éhes gyerekének fejét, akiket agyonszekált az anyjuk, mert reggeltől estig hajszolta magát, hogy valahogy betömje a szájukat, és ha mégsem sikerült, kétségbeesésében váratlan és oktalan nyaklevesekben öntötte ki mérgét, amik után maga is keserves zokogásban tört ki.

Az első hét végén, vasárnap, Másának meg kellett ismerkednie Prilipko unokaöccsével, Surikkal is.

Szofja Leonyidovna az imént tért haza a munkából, most is, mint majdnem mindig, egy ételhordónyi köleskásával, amit két tányérra porciózott, és éppen vacsorázott Másával, amikor Prilipko kopogtatás után benyitott, és megállt a küszöbön.

– Szofja Leonyidovna – szólt Prilipko –, itt az unokaöcsém. Szívesen látjuk magukat az asztalunknál. – Úgy látszik, felhajtott már egy kupica vodkát: a szeme csillogott, gyöngyöző orrán kirajzolódtak az öreges, lila hajszálerek.

– Megesszük ezt a kását, aztán majd átmegyünk – felelte Szofja Leonyidovna.

– Ugyan már, minek azt megenni – legyintett Prilipko.

– Azt azért bízza csak rám, hogy megesszük-e vagy sem – vágta el a szót szokásos, ellenvetést nem tűrő modorában Szofja Leonyidovna. – Ha egyszer azt mondtam: megyünk, akkor megyünk!

Prilipko becsukta az ajtót.

– Most aztán, ha tetszik, ha nem, menni kell – mondta Szofja Leonyi-

dovna, miután konokul hallgatva bekanalazta a kásáját –, mert ha nem megyünk, előbb beállít megint Prilipko, aztán idejön kapacitálni mindkettő. Úgyse marad békén, amíg téged meg nem lát, a kíváncsiságát pedig nem szabad szítani, amúgy is túlságosan kíváncsi.

Húsz perc múlva mindketten ott ültek Prilipkóék szobájában, egy asztalnál Ivan Iljiccsel és Surikkal. Surik még elég fiatal, harmincnál alig valamivel idősebb, meglehetősen jóképű férfi volt, aki Mása várakozásával ellentétben nem policáj-egyenruhát, hanem jól szabott fekete zakót, és zárt nyakú fekete pulóvert viselt. Lábán fekete posztó lovaglónadrág és méretre készült, jó minőségű krómbőr csizma. Gondosan összeválogatott öltözék volt, Suriknak bizonyára tetszett, hogy tetőtől talpig feketében jár. Csak a fogason lógó kurta posztókabátjának ujján virított a piros-fehér policájkarszalag.

Surik ott ült, térdén átvetve feszes nadrágszárba és csizmába bújtatott erős, karcsú lábát, egy kicsit táncoltatta is, arca sovány, orcáin kissé kiduzzadtak az izmok, amiket szintén megmegtáncoltatott. Szép, keskeny ajka,

szórakozott, zöld szeme és kissé göndörödő hamvas haja volt. Beszélgetés közben hanyagul forgatta szájában cigarettáját, amit egyébként csak azután gyújtott meg, hogy előzékenyen engedélyt kért rá a hölgyektől.

– Egyszóval mostantól itt fog lakni istentől kegyelt városunkban? – fordult Surik Másához. Szofja Leonyidovna most kevéssé érdekelte őt, és ezt egy cseppet sem titkolta. – Bizonyára nem találta valami impozánsnak.

– Hát nem – felelte Mása.

– Nem csoda – folytatta Surik. – Mi tagadás, a háború újabb komor árnyalatokkal járult hozzá ahhoz a nyomorúsághoz és tengődéshez, amiben a szovjethatalom idején részünk volt. Ez, bármily szomorú, elkerülhetetlen volt, de Oroszország túllép mindezen, és végre egészséges európai talajhoz jut. Mi lényegében mind ázsiaiak vagyunk, magamat is beleértve persze. Nagyon szeretném a tulajdon szememmel látni Németországot. Ez valószínűleg hamarosan lehetséges is lesz, és bizonyára a legeldugottabb német kisvároska is valósággal a kultúra oázisának fog tetszeni akár Szmolenszkhoz képest is, és én úgy fogok

bámulni rá, mint egy vadember. Ez szégyen, de én nem ámítom magam. Én józanul nézek a jövőbe. Ez a háború, amelyben a németek ilyen szégyenletesen elpüfölik a bolsevik, de voltaképpen az orosz hadsereget, természetesen megalázó emléket hagy a hadseregben, de gondolja csak meg, mit ír Puskin a Poltavában Nagy Péter cárról és a svédekről: „üríti tanítóira ünnepi habzó poharát".* – Nemigen emlékezett, mi is áll a Poltavában, de szeretett volna minél nagyobb hatást tenni Mására ismereteivel és független gondolkodásával.

„Te, te Nagypéter!" – dühöngött leszegett fejjel Mása, és szinte fizikai valóságában érezte azt a két kéjes pofont, amit, ha tehetné, ennek a Suriknak lekeverne azokra a pimaszul táncoló arcizmaira, egyet jobbról, egyet balról.

– Mit gondol erről? – kérdezte közben Surik.

– Nem gondol ő erről semmit – sietett Mása segítségére Szofja Leonyidovna. – A németek megölték az anyját, hagyd előbb, hogy ezt elfelejtse, aztán kérdezd csak, mit gondol.

* Kardos László fordítása.

– A maga anyját a bolsevikok ölték meg – jelentette ki Surik, és hatásszünetet tartott. – Az adott esetben, sajna, a németek kezével, de a lényeget tekintve igenis a bolsevikok ölték meg. Éppúgy, mint az én apámat Szolovkiban!

– A te apád magától halt meg, mit hazudsz – szólt közbe Szofja Leonyidovna.

Surik elsápadt, egy csapásra abbahagyta arcizmai játékát.

– Először is – szólalt meg hidegen –, kérném, ne nyúljon az egyetlen dologhoz, ami az életemben szent: apám emlékéhez. Másodszor, megvetem az olyan embereket, akik készek odatartani a bal orcájukat, ha a jobbra kaptak egyet. Már megbocsásson, ön nő, önre tehát nem vonatkozik. Mindenesetre sohasem értettem, hogy lehet képes ön, akinek szinte valamennyi rokonát elhurcolták a bolsevikok, éveken keresztül azzal magyarázni az egészet, hogy ahol az erdőt irtják, repked a forgács. Ön mondja ezt, a nemesaszszony! Még szerencse, hogy legalább mostanság egy kicsit észhez tért. Már megbocsásson a nyerseségemért.

De Szofja Leonyidovna föl se vette.

– Csak nem akarod utóbb visszaál-

lítani a nemességet? – kérdezte nyugodtan, és alig észrevehető, gúnyos mosolyra húzta ajka szegletét.

– Miért is ne?

– Mi hasznod lenne belőle? Hisz te nem nemes vagy, hanem nepman.

– Csakhogy, mint ön, kedves Szofja Leonyidovna, nyilván tudja – felelte, újra arcizmait táncoltatva Surik –, a nemességet nemcsak örökölni lehetett, hanem szolgálatért és érdemekért is lehetett kapni.

– Aha... ez persze igaz... – bólintott Szofja Leonyidovna, és Mása észrevette, hogy haragos, apró szemében vidám szikra villan.

– Persze, most még korai ilyesmire gondolni – folytatta Surik. – Oroszországot alapjainál fogva kell újjáépíteni, de aztán...

Nem fejezte be a mondatot, eltűnődött, töltött magának egy kupica vodkát, és felhajtotta. Aztán visszatért félbehagyott gondolatához, és kifejtette: amikor arról beszél, hogy mindent az alapoktól kell kezdeni, voltaképp arra gondol, hogy kiindulópontnak nem az októberi forradalom előtti helyzetet kell tekinteni, hanem azt, ami február előtt volt. Akadnak, akik egész egyszerű szellemi gyávaságból

nem merik vállalni ezt az álláspontot, de ő nem tartozik ezek közé. Az új Oroszország építéséhez előítéletmentesen újra át kell gondolni mindent elölről, legeslegelölről.

E szavaknál Surik újra jelentőségteljes pillantást vetett Mására: a lány, hogy ki ne zökkenjen a szerepéből, és el ne árulja érzéseit és gondolatait, feszült némaságban hallgatta a férfit, amit amaz érdeklődő figyelemnek hitt.

– Persze mi – most kifejezetten az olyanokról beszélek, mint jómagam – bizonyos értelemben elveszett nemzedék vagyunk. Huszonnégy esztendőt éltünk le úgy, hogy űr vett körül bennünket, idegen emberek között éltünk, és sokan közülünk el se tudják képzelni, milyen lehetne manapság az élet Oroszországban, ha apáink először saját maguk nem árulják el a cárt, aztán nem húzzák be a farkukat a bolsevikok előtt. Mindent elölről, mindent elölről... – ismételte, és megcserélte a lábát.

– Ugyan, egyenek már egy falatot, ne csak üljenek itt – szólalt meg az idősebb Prilipko, amint végre szóhoz jutott. Úgy látszik, félt az unokaöccsétől is, Szofja Leonyidovnától is, nem is tudni, melyiktől inkább, és örült,

hogy a fellegekből végre a földre szállhat, az asztalon előtte álló vodkához és harapnivalóhoz.

A harapnivaló a megszállás viszonyaihoz képest gazdag volt: egy doboz sprottni, egy doboz kék címkéjű, német felírásos szardínia, egy fél tömb sajt és egy darab kolbász, amit láthatólag beosztáshoz nem értő, ügyetlen férfikéz vágott vastag karikákra.

Surik hanyag mozdulattal két ujjal fölemelte a német szardíniásdobozt, és másik kezével megpöcögtette.

– Látszik, hogy értenek hozzá. Mindenhez értenek! – mondta élvezettel, sőt valami lakájbüszkeséggel, habár az égvilágon semmiből sem derült ki, miért lenne jobb ez a német szardínia, mint a mellette lévő orosz sprottni.

Szofja Leonyidovna kivette Surik kezéből a szardíniásdobozt, szedett néhány halat a tányérjára, szó nélkül megette, aztán ugyanígy szó nélkül a sprottni után nyúlt, kivett néhányat abból is, és közönyös, sőt elégedetlen képpel azt is megette. Mása úgy érezte, Szofja Leonyidovna egyenesen azért vág ilyen közönyös képet, hogy Surikot bosszantsa. Maga Mása levágott egy szeletke sajtot, szendvicset

csinált, és azt rágcsálta kelletlenül. Az étel nem ment le a torkán. Úgy érezte, mintha egyik pofont kapná a másik után amióta itt van, a keze meg hátra lenne csavarva, a szája felpeckelve. Életében először nem mondhatta ki, amit akart. Itt, ebben a szobában idegen világ vette körül, ezé a szép, de idegen arcú, keskeny, gonosz ajkú fekete férfié, aki önhitten hintáztatta egyik lábát a másikon. Ő pedig nem mert vitába szállni vele, nem mert ellentmondani neki, de még a gyűlöletét se fejezhette ki, nem mintha félt volna tőle, hanem mert nem volt joga hozzá éppen saját világa védelmében, amely hiányzott ebből a szobából, de ott volt Mása háta mögött, azt parancsolta, hogy hallgasson, rejtse el érzelmeit, bólogasson.

– Eszembe jut a fiatalságom – szólalt meg tűnődve, lágyan, lírai hangulatba esve Surik, miután felhajtott még egy kupica vodkát. – Persze az már nem volt igazi élet, de azért valamicskét mégis hasonlított rá! Kilencszázhuszonhárom! Folyt a kereskedés. Az egész Posta utcát magánüzletek foglalták el, amelyekben volt minden, amit szem-száj megkíván. A Vityebszki utca sarkán megnyílt Ka-

pusztyin étterme, fölötte az emeleten a kaszinó! A Szvigyerszkaja utcában éjszakai mulató működött. Autó nem volt egy se, de a fiákerek ott álltak hajnalig. Azon a nyáron Szocsiba, az orosz Riviérára utaztunk apámmal, kettesben, anyám nélkül...

– Mondd csak, hány éves is voltál te akkor, hogy ilyen jól emlékszel mindenre? – kérdezte Szofja Leonyidovna.

– Tizenhat! Épp elég ahhoz, hogy már tetsszem a nőknek, eligazodjam az étlapon, borravalót adjak a pincéreknek, és odatartsam a cipőm a cipőtisztítók elé, hogy fényesre suvikszolják Funk pasztával. Emlékszik, bácsikám, a Funk pasztára? – kérdezte az új Oroszország harcosa csaknem ellágyultan, mintha valami rendkívül kedves és meghitt emlékről beszélne.

Persze, az idősebb Prilipko emlékezett a Funk pasztára. Micsoda príma cipőpaszta volt az! Surik egyébként a következő pillanatban észbe kapott; a Funk paszta teljesen őszinte lírai megidézését, úgy látszik, így utólag kissé méltatlannak érezte a pozíciójához, ezért elkomolyodva hozzátette: a tizenhat év éppen megfelelő életkor ahhoz, hogy az ember mindenre emlé-

kezzék, ami akkor volt, és ami utóbb eltűnt.

– Akkor úgy látszott, a NEP-nek sose lesz vége, aztán kiderült, hogy az egész nem volt más, mint csapda az olyan hiszékeny lelkeknek, amilyen az apám is volt. Mert utána aztán megkezdődött az igazi szovjet élet, annak minden gyönyörűségével!

Ezt olyan vad gyűlölettel mondta, hogy Mása kis híján összerezzent.

– Ne segítsek magának elhelyezkedni? – kérdezte aztán rövid hallgatás után nyájasan Surik. Amint elszakadt emlékeitől, ismét Másának szentelte teljes figyelmét.

– Nem szükséges – mondta Szofja Leonyidovna. – Már megígérték nekem, hogy felveszik takarítónőnek a kórházunkba.

Surik nem erőltette a dolgot, nem hozakodott többet elő az ajánlatával.

– Mi tagadás, nem túl vonzó munka, de azért a betevő falatja meglesz – helyeselt bölcs ábrázattal Surik. – A falat pedig, ahogy a bolsevikok mondják, meghatározza a tudatot. Már megbocsásson ezért a lapos okkupációs tréfáért – hajolt meg Mása felé. – Persze minden messze, nagyon messze van még az eszményitől. De

egyszer majd elérzékenyülten fogunk gondolni ezekre az időkre, mint a súlyos betegség utáni lábadozás időszakára. A krízisen már túl vagyunk, de a diéta még tart...

– Ami a diétát illeti, az igaz! Ami igaz, az igaz – jegyezte meg Szofja Leonyidovna, rátett a kenyerére egy vastag kolbászkarikát, és határozott mozdulattal bekapta.

Surik, Szofja Leonyidovna várakozásával ellentétben, nem próbált meg udvarolni Másának, csak azon igyekezett, hogy minél előnyösebb benyomást tegyen rá, és mindvégig hangsúlyozottan udvarias és figyelmes volt hozzá.

– Nem tetszik ez nekem – jegyezte meg Szofja Leonyidovna, amikor visszatértek a szobájába, nem sokkal azután, hogy Surik fölvette a bekecsét és fekete bőrsapkáját, elbúcsúzott tőlük és bácsikájától, azzal, hogy éjszakai ügyeletbe kell mennie.

– Nem tetszik?! – suttogta Mása. Ezt a szót most túlságosan, megbocsáthatatlanul enyhének érezte. – Egyszerűen rettenetes! Honnét került elő ez az alak?!

– Mi olyan rettenetes? Nincs ebben semmi rettenetes. Aki fél a farkastól,

ne menjen az erdőbe! – vette elő kedvenc közmondását Szofja Leonyidovna. – Az nem tetszik nekem, hogy nem tört ajtóstul a házba, és nem kezdett egyenest udvarolni neked. Hogy éppen van valakije, az egy cseppet sem zavarná. Ezek szerint távolibb tervei vannak, biztosra akar menni.

– Csak azt próbálja meg! – sziszegte gyűlölettel Mása.

– Hát persze – bólintott Szofja Leonyidovna. – De hátha csakugyan megpróbálja? Tudom, nem kell téged félteni – tette hozzá, amint elkapta Mása felháborodott pillantását. – Csak nem szabad túlzottan felingerelni, mert aztán fogja magát, és feljelent, csak úgy, minden ürügy nélkül. Letartóztatnak, szimatolni kezdenek, hol voltál, honnan jössz, aztán ha kiderül, hogy akár egyetlen ponton is nem stimmel valami, lőttek mindennek! Márpedig neked még élned kell, de még mennyire, hogy kell. Hisz itt vagyok én, vén fejemmel, én is szeretnék...

Így ismerkedett meg Mása Szofja Leonyidovna szomszédaival és Surikkal, s most már úgyszólván többet tudott róluk, mint magáról Szofja Leonyidovnáról, akiről egyébként amit

tudott, nem tőle magától tudta meg, hanem Olga, az idősebb Prilipko és Surik odavetett megjegyzéseiből. Azok hárman persze Szofja Leonyidovna édes unokahúgának tartották Mását, és természetesen meg voltak győződve arról, hogy mindent tud nagynénjéről, és csak úgy mellesleg ejtettek el róla egy-egy szót, ha az alkalom hozta, mintegy utalva arra, amit Mása természetesen nagyon jól tud. Valójában szinte semmit se tudott Szofja Leonyidovnáról azon kívül, hogy megbízható ember, nála kell laknia, és megfelelő időben rajta keresztül kerülhet kapcsolatba azokkal, akikkel kell. Ráadásul a szomszédok furcsa, töredékes, ellentmondó megjegyzései az öregasszonyról minduntalan megzavarták Mását, és egyre újabb fejtörést okoztak neki.

Este, miután hazatértek Prilipkóéktól, és lefeküdtek, Mása, akit különösen meglepett Surik válasz nélkül hagyott megjegyzése Szofja Leonyidovna rokonairól, akiket, úgymond, a bolsevikok elhurcoltak, nyíltan, kertelés nélkül megkérdezte az öregasszonyt:

– Szofja Leonyidovna, látja, lassan

egy hete élünk együtt, nem mesélne legalább valamit magáról?

– Én csak jókedvemben tudok mesélni – felelte Szofja Leonyidovna –, most viszont nincs. Mit tegyünk? Kénytelen leszel vakon hinni nekem. Idejöttél, hát élj itt...

– De hát én nem erről beszélek – vörösödött el Mása.

– Dehogynem erről – mondta az öregasszony. – Csak éppen minek...

– De nem, nem erről.

– Hagyjuk ezt!

Az öregasszony levetkőzött, lefeküdt, és kezébe vette a Tolsztoj-kötetet.

Ezzel egyszer s mindenkorra abbamaradtak Mása ügyetlen faggatózásai. Holott ha a makacs öregasszony nem halogatja a dolgot, hanem azon nyomban elmeséli Másának az életét, Mása nemcsak hogy megkönnyebbül, hanem sok olyat megért az öregasszony magatartásából, amit nem egészen értett: bátor, olykor szinte vakmerő odamondogatásait, meg azt a viszonylagos béketűrést, amivel Surik az öregasszony szurkálódásait elviselte, sőt még a locsogó Olgának azt a furcsa mondatát is, amelyik különösen felkavarta: „Tudod, ha a nagynénéd is, én

megmondom: a lelke mélyén ellenforradalmár, hidd el nekem!"

Szofja Leonyidovna ötvenkilenc esztendeje született, pétervári nemesi-hivatalnoki család gyermekeként egy nagy kincstári lakásban, amit az államvagyon-ügyosztály tartott fenn, ahol apja szolgált elég tisztességes fizetésért, ámbár nem is volt az olyan nagy pénz, ha tekintetbe vesszük a népes családot és a mellékjövedelmek hiányát, amitől az apja mindig ódzkodott. Szofja Leonyidovna, akinek három húga és egy öccse volt, a nemesi leányok Szmolnij Intézete után, összeveszvén apjával, beiratkozott a pétervári egyetem orvosi fakultására. Kemény természetű volt, ebben az apjára ütött, így aztán kőbe kapott a kasza, s Szofja Leonyidovna az önálló életet választotta, annál is inkább, mert nem sok esélye volt a férjhezmenetelhez: nagyon a sor végén állt, amikor a szépséget osztogatták. A kor később tisztesebbé tette külsejét, de fiatal korában nagyon csúnya volt, kivált szebbnél szebb három húga mellett. Alacsony termetű, széles vállú, kurta lábú lány, akinek durva, vörös arca, apró szeme, nagy krumpliorra volt.

Az egyetem utolsó előtti évfolyamá-

ról irgalmas nővérként Mandzsúriába utazott az orosz–japán háborúba, ahonnan úgy jött vissza, hogy megvetett és gyűlölt mindent, ami ott történik. Annyi emberi szerencsétlenséget és ugyanakkor annyi gazságot, butaságot, aljasságot és tolvajlást látott, hogy amikor visszatért Pétervárra, eljárt a forradalmi tüntetésekre, végképp összeveszett az apjával, elköltözött hazulról, és hónapos szobákban lakott.

Apja hamarosan meghalt anélkül, hogy kibékült volna a lányával. Szofja Leonyidovna befejezte az egyetemet, és körorvosként elutazott az ufai kormányzóság belebejevói járásába, ahol hat nemzetiség élt összekeveredve: oroszok, ukránok, tatárok, baskírok, mordvinok és csuvasok. Ott dolgozott körorvosként egészen tizennégyig, gyógyított az égvilágon minden betegséget, amivel csak a járás jóformán egyetlen orvosának dolga lehet: oltást adott, trachomát kezelt, operált, koraszüléseket vezetett le. Ott tett szert arra a képességére, hogy szót tudjon érteni a legkülönbözőbb emberekkel, és ott vált azzá a tekintélyparancsoló természetű, egyedülálló nővé, aki teljes egészében a munkájának szenteli életét, magával alig törődik, és nincs

hozzászokva, hogy mások törődjenek vele.

Kilencszáztizenötben orvosként fölkerült a zemsztvoszövetség egyik egészségügyi vonatára, egészen a háború végéig ott maradt a frontövezetben, a Lengyel Királyságban és a nyugati kormányzóságokban, majd később, az októberi forradalom után tífusszal ágynak esett Szmolenszkban, és ott is maradt az egész polgárháború alatt annak a fertőző osztálynak az osztályvezető orvosaként, ahol előzőleg ő maga feküdt. Kiutaltak neki egy szobát, amit egy hadifogságból nemrég hazatért volt cári tiszttől, bizonyos Prilipko polgártárstól, a városi tanács ügyintézőjétől vettek el, és ő ottmaradt Szmolenszkban, minthogy semmi oka sem volt, hogy máshová költözzék, mert betegeket gyógyítani mindenütt lehet, őrá pedig semmi más nem várt volna sehol.

Pétervárott maradt rokonai sorsa, akikkel hosszú éveken át nem találkozott, más-más módon, de egyaránt boldogtalanul alakult. Öccsét, aki tengerésztiszt volt, a kronstadti lázadás idején túszul ejtették és kivégezték a bolsevikok; legidősebb húgának férje, miután mint csapattiszt a lövészár-

kokban húzta ki az egész háborút, egy vörösezred parancsnokaként Ufa környékén a fehérek fogságába esett, és a kolcsakisták kivégezték; másik húgának a férje – egy pétervári docens – a Don-vidékre menekült, aztán emigrált; a legkisebb és legkedvesebb húgának a férje, aki útépítő mérnök volt, és egy osztálymérnökséget vezetett, belehalt a tífuszba, egyedül hagyva állapotos feleségét.

A legidősebb húga Pétervárott beállt nevelőnőnek egy árvaházba, és így tengődött a három gyerekével. A középsőből, aki azelőtt dekadens hajlamú, de szellemes hölgy volt, a forradalom után hirtelen kitört a vallásosság, és beállt apácának. A legkisebb egyedül nevelgette kislányát, végigélt egymás után több boldogtalan románcot, és egyre azt írta, arra vágyik, hogy találjon végre egy férfit, aki kőfalként oltalmazza gyermekét.

A családjával történtekről Szofja Leonyidovnának megvolt a maga szilárd, és mint mindig, megfellebbezhetetlen véleménye: az öccsét sajnálta, tudta még a háború előtti időkből, hogy humánus ember, hogy a matrózok szerették, és azt tartotta, hogy oktalanul és értelmetlenül halt meg.

Mindamellett nem lobbant benne égő gyűlölet. Együttérzett legidősebb húgával veszteségében, amennyit csak tudott, elcsipkedett szerény keresetéből, csomagot, pénzt küldött néha a gyerekei számára. A középső húgát nemigen szánta, a férjét felfuvalkodott majomnak tartotta, és amikor megtudta, hogy emigrált, azt mondta, ott a helye. Ami a húgát illeti, egyszerűen nem vette komolyan, vallásosságában nem hitt, az apácaságot sületlenségnek tartotta, ami ráadásul most igazán nem időszerű. Legkisebb húgáért viszont örökké aggódott, minden levele felkavarta, egy időben már azon gondolkozott, hogy hozzá költözik, de aztán meggondolta magát, mert attól tartott, összeférhetetlen természetével végképp lehetetlenné teszi, hogy húga férjhez menjen. Az áldozat egyébként hiábavalónak bizonyult, a húga amúgy sem ment férjhez. Szofja Leonyidovna mindig többet adott, mint amennyit kapott, és – mint néha egy-egy őszinte pillanatában mondta – a mások bajától, amivel egész életében dolga volt, megkérgesedett a lelke.

Ami a forradalmat és mindazt illeti, ami azután az országban történt,

Szofja Leonyidovnának szintén megvolt a maga határozott véleménye. Azt tartotta: mindaz, ami történt, egészében igazságos. Ebben a meggyőződésében igazolta mindaz, amit a szülői ház elhagyása után a forradalom előtti Oroszországban látott: előbb az orosz–japán háború, aztán a soknemzetiségű belebejevói járás kilátástalan nyomorúsága, melynek, orvos lévén, minden rejtett szörnyűségét túlságosan is jól ismerte.

Végül jöttek a háború évei, a gyógyszerlopásig züllő hátországi rablókkal, az egérként nyüzsgő zemsztvoszövetségi honatyákkal, akik nem annyira segíteni akartak a frontnak, mint inkább meg akartak élni belőle, a felfuvalkodott, hivalkodó honleányokkal, akik mélységes és otromba közönyt mutattak mindazok iránt, akikért az egész hajcihő folyt: a sebesült katonák iránt.

Az „osztályharc" egyáltalán nem volt olyan távoli és idegen fogalom számára, mint hihetné bárki is, aki csak a származását ismeri, de az életét nem. Teljes őszinteséggel vallotta, hogy osztálya a bűneiért fizet, és ebből persze kijut az ő családjának is. Voltaképpen ezt is igazságosnak tartotta,

habár a saját életében nem volt semmi, amiért fizetni kellett volna.

Eleinte meglehetősen távol állt ugyan azoktól a nézetektől, amelyek uralomra jutottak és diadalmaskodtak az országban, de fokozatosan magáévá tette őket, sőt a maga sajátos módján még lelkesedett is értük. Oroszország szeretetében nevelkedett, és amint ez erős jellemekkel történni szokott, nehéz élete csak megedzette ezt a szeretetet. A polgárháború alatt a fehéreket nem azért tartotta árulóknak, mert a szovjeteket jobbaknak vélte az alkotmányozó nemzetgyűlésnél, hanem azért, mert a fehérek hol az angolokat, hol a franciákat, hol a németeket, hol a japánokat hívták segítségül, vagyis, véleménye szerint, eladták Oroszországot. Az emigránsokat egyszerűen érthetetlen lényeknek tartotta, számára Oroszországot elhagyni rosszabb lett volna a halálnál.

Később az országban apránként rendbe jöttek a dolgok, és mint régi körorvos, jól látta, mi a különbség, ha most hiányzik egy és más, vagy azelőtt: most az hiányzott, ami csakugyan nem volt, és ha hiányzott valami, akkor rendszerint mindenkinek hiányzott, azelőtt viszont ha valami hi-

ányzott egyeseknek, bőséggel jutott belőle másoknak. Neki pedig, mint vidéki körorvosnak, főképp azokkal volt dolga, akiknek nem volt semmijük.

Fiatalságától fogva igazságszerető lélek volt, ezért egyetértett azzal, ami az országban történt, és lelkesedett a születő újért. Túlságosan elevenen éltek emlékezetében azok a vidéken töltött, sötét esztendők a két forradalom között, amikor nem született semmi, s amikor úgy látszott, nem is születik soha, és semmi nem mozdul az idők végezetéig. A fiatalok szemében kissé mulatságos, ám egyszersmind meghatót túlzott lelkesedéssel járt az ötévesterv-szemináriumokra, albumokat készített újságkivágásokból, faliújságcikkeket írt, és kölcsönjegyzési versenyre hívta ki orvostársait, akik olykor haragudtak ezért rá. Eközben szigorú és igényes maradt a munkában, és bármilyen igazságos volt is, a nővérek és a gondozónők jócskán nyögtek a természetétől.

Harmincötben, mint Pandora szelencéjéből, jöttek a bajok újra, előbb a rokonait érték, majd őt is. Két húgának – a legidősebbnek, akinek három gyereke volt, és a középsőnek, akit

nem szeretett, az apácának – el kellett hagyni Leningrádot. Az idősebbiken az sem segített, hogy egyik fia akkorra már tekintélyes mérnök volt. Az üzem, ahol dolgozott, őt magát meg tudta menteni, de anyját kitelepítették a Kusztanaji területre a kisebbik fiával és a lányával. Szofja Leonyidovna sajnálta őt és fel volt háborodva, ezt nem is titkolta leveleiben. A középső húgát, akit nem szeretett, szintén sajnálta, de kitelepítésén nem háborodott fel, meg volt győződve róla, hogy apáca húga a lelke mélyén ellenforradalmár, ha ártalmatlan is. Ez egyébként nem akadályozta Szofja Leonyidovnát abban, hogy a végsőkig csökkentve amúgy is szűkös költségvetését, csomagocskákat küldjön mindkét húgának, sőt egyszer szabadsága alatt el is utazott hozzájuk.

Aztán a szerencsétlenségek mintha lassan abbamaradtak volna. Egyesek azok közül, akiket Szofja Leonyidovna becsületesnek tartott, visszatértek Szmolenszkba, s ez nagyon megörvendeztette őt. Olyan ember volt, aki vakon szeret hinni abban, amiben hisz, hitének megrendülése keserves fájdalmat okozott neki, és boldogan kapott az első lehetőségen, hogy visz-

szanyerheti osztatlan hitét. „Igen, úgy látszik, történtek hibák, vagy ahogy most nevezik, túlkapások, de amelyeket ki lehet javítani, bizonyára fokozatosan ki fogják javítani. Ahol az erdőt irtják, repked a forgács" – mondogatta, némi öngyőzködéssel.

Apáca húga meghalt Kusztanajban, Szofja Leonyidovna odautazott és eltemette. Idősebbik húga a közelében, Kusztanajban élő két kisebb gyerekével visszatért Leningrádba, legidősebb fia, aki addigra főmérnök lett, kiharcolta a magáét, és visszahozatta anyját, öccsét és húgát. Szofja Leonyidovna Vityebszkben élő legkisebb húga megfakult, szépsége megharvadt, és már nem emlegette a férjhezmenetelt. Időközben felnőtt a lánya. Szofja Leonyidovna minden évben Vityebszkben töltötte a szabadságát, egész esztendőben kuporgatta a pénzt az útra. Valahányszor odaérkezett, olyan bőkezű volt, hogy húgának is, unokahúgának is merőben hamis elképzelése alakult ki a fizetéséről, természetesnek vették pártfogását, és olykor év közben is hozzá fordultak segítségért. Szofja Leonyidovna a homlokát ráncolta, de segített.

Aztán kitört a háború. Amikor a

németek bevonultak Szmolenszkba, Szofja Leonyidovna még mindig ott dolgozott a fertőző osztályon, abban a kórházban, amelyet most katonakórházzá alakítottak át. A kórház zsúfolásig telt sebesültekkel, úgyhogy még az ő osztályán is az egyik kórteremben sebesültek, a másikban fertőző betegek feküdtek. Amikor a németek váratlanul elfoglalták Szmolenszkot, mielőtt befejeződött volna a kórház kiürítése, Szofja Leonyidovna bátor lépésre szánta el magát: hét sebesült parancsnokot és politikai tisztet, akik miatt aggódott, hogy a németek kivégzik őket, elhelyezett a tífuszos betegek kórtermében. Kettő közülük meghalt, ötüket, akiket a németek nem lepleztek le, egy idő elteltével a takarítónők és ápolónők segítségével kicsempészte a kórházból. Azon kívül, hogy az életét kockáztatta, meghamisította a kórlapokat, hamis diagnózisokat készített, hamis igazolásokat állított ki. Mindez eleinte nehezére esett, de végül maga is meglepődött, milyen hidegvérűen megbirkózott a dologgal.

Egyik megmentett páciense, egy elhárító ezredes, aki átszökött a fronton, és újra bekapcsolódott szmolenszki sebesülése miatt félbeszakított felada-

tába: a németek hátában folyó földalatti munka szervezésébe, nem felejtette el Szofja Leonyidovna tettét, a frontvonalon keresztül felhívta az éledező szmolenszki illegalitás figyelmét a doktornőre, mint abszolút megbízható személyre, akit fel kell használni. Egy alkalommal aztán, amikor Szofja Leonyidovna a piacon épp egy régi szkunkszprémgallért cserélt két kondér krumplira, megszólította egy ismeretlen férfi, félrevonta, mondott néhány szót, amiből kétségtelenül kiviláglott, kiféle, és mi célból szólította meg, és másnapra találkozót beszélt meg vele. Ezen a találkozón Szofja Leonyidovna minden különösebb aggodalom és hosszas kertelés nélkül, a férfit is meglepő természetességgel vállalta, hogy – szóban vagy írásban, neki mindegy – rendszeresen továbbadja a kijelölt összekötőnek mindazt az értesülést, amit a németektől hall.

A kórházat addigra teljesen megtöltötték fertőző beteg német katonákkal. Szofja Leonyidovna, aki még nem felejtette el fiatal korában szerzett német tudását, meglehetősen sok érdekeset hallott az orvosoktól, kivált pedig a jelenlétében beszélgető betegektől, akik a legkülönbözőbb frontszaka-

szokról kerültek ide. Néhány nap múltán kezdte továbbadni értesüléseit egy öreg szanitéc közvetítésével, aki a hullakamrában dolgozott. Szofja Leonyidovna régóta ismerte ezt az embert, és a legkevésbé sem gondolta volna, hogy az is azzal fog foglalkozni, amivel ő maga. Hírei értékesek voltak, néha nagyon is azok, sokkal értékesebbek, mint eleinte várni lehetett.

Szofja Leonyidovna nem azért nem kertelt sokáig, amikor felajánlották, hogy kapcsolódjon be ebbe a munkába, mintha a javaslat nem lepte volna meg, nem izgatta volna fel, hanem azért, mert feleslegesnek tartotta kimutatni ezzel kapcsolatos érzelmeit. Egy percig sem gondolkodott azon, képes-e ezt csinálni vagy sem, meg kell-e csinálnia vagy sem, természetes kötelességének fogta fel az egészet, amit pedig kötelességének tartott, arról soha életében nem szokott töprengeni, sem sokat beszélni. Persze személyes érzelmein azért elég sokat gondolkodott, és mindig ugyanarra az eredményre jutott: sosem szabadult attól a gondolattól, hogy egyszer rajtaveszt, hogy a németek előbb-utóbb rájönnek, mit csinál, és félt ettől. Nem magától a haláltól félt, hanem attól,

hogy a német uralom alatt fog meghalni, hogy nem éri meg a leszámolást. Ez a félelemérzet egyébként szikrányit sem csökkentette elszántságát, hogy véghezviszi, amit rábíztak. A németekkel szemben nyugodtan és függetlenül viselkedett, szakmai ismereteivel, tapasztalatával és elég jó nyelvtudásával, no meg azzal a németeknek is imponáló, szigorú renddel, amit a keze alatt hagyott kórtermekben fenntartott, kivívta viszonylagos szimpátiájukat is.

Ráadásul a németek a gestapo és a szmolenszki városi elöljáróság értesülései alapján tudomást szereztek róla, hogy Szofja Leonyidovna nemesi származású, hogy az öccsét a bolsevikok kivégezték, hogy a húga száműzetésben halt meg, és néhányszor még együttérzésüket is kifejezték emiatt, amit ő gyászként is felfogható komor arccal fogadott.

Szó, ami szó, meg kell hagyni, a németek elég jól ismerték az életrajzát, és bizonyos közvetlen következtetéseket vontak le belőle, ami viszont lehetővé tette Szofja Leonyidovna számára, hogy megőrizze pozícióját, pedig összeférhetetlen természetét

még a megszállás sem volt képes legyűrni.

Szofja Leonyidovna, aki a németek bevonulása után eleinte azért maradt a kórházban, hogy mentse a sebesülteket, aztán mert a híresztelések szerint intézetéből városi közkórházat akartak csinálni, s ő úgy vélte, ott a helye, később pedig, amikor mégis német fertőző beteg kórházat csináltak belőle, már késő volt, és lehetetlen lett volna egyszerűen eltűnni, nos, Szofja Leonyidovna a németeket először is jó és rossz orvosokra, másodszor jó és rossz emberekre osztotta. Gyűlöletét nagyon ritkán összpontosította közülük egyvalakire, teljesen elegendő volt az a gyűlölet, amit együttesen, valamennyiük iránt táplált, mert az határtalan volt, és – ezt biztosan tudta – nem szűnhet meg előbb, mint hogy az utolsó német is kitakarodik Oroszországból. Ennél távolabbra nem tekingetett, a háború súlyosabban alakult, semhogy azon lehessen gondolkozni, mi lesz azután, lassan amúgy is minden oly végtelenül távolinak látszott!

Amikor Szofja Leonyidovnát értesítették, hogy hamarosan be kell fogadnia valakit, mégpedig az unokahúga gyanánt, aki odaát van, Oroszor-

ságban, megörült, hogy a lány él, és megkérdezte, él-e a húga is. Azt felelték: róla nem tudnak semmit, csak az unokahúgáról. Erre ő csak annyit mondott, hogy a lány, aki beköltözik hozzá, ne szőke legyen, mert az unokahúga barna, tíz esztendővel azelőtt járt is itt nála, és a szomszédai, akik ma is ott laknak, látták őt. Megígérték, hogy ezt figyelembe veszik, erre csak bólintott, egy szót sem tett hozzá, és szokásos türelmével várni kezdte ezt az öreg vállára zúduló újabb terhet.

Így festett hát annak az asszonynak a története, akinek Mása kéretlen rokona lett. Ha jobban ismerte volna Szofja Leonyidovna természetét, talán jóval előbb is meghallhatta volna ezt a históriát vagy legalább egy részét az öregasszony szájából, mint ahogy erre sor került. Ő azonban meggondolatlanul éppen azon az estén kezdte faggatni Szofja Leonyidovnát, amikor nem sokkal előbb Surik futó célzást tett a bolsevikok által száműzött rokonaira; amikor aztán ezen a bizonyos estén Mása arra kérte Szofja Leonyidovnát, meséljen az életéről, az öregasszony egyszerűen bezárkózott. Nem mintha megsértődött volna – az élet

hozzászoktatta már, hogy sokan másnak nézik, mint aki valójában –, egyszerűen méltóságán alulinak tartotta a magyarázkodást ebben a kérdésben. „Ha itt van, éljen itt – gondolta zordul. – Éljen és csinálja a dolgát, és gondoljon, amit csak akar."

Így aztán nem hangzott el ez a történet, pedig ha elhangzik, bizonyára közelebb hozta volna a két nőt – az öreget és a fiatalt –, akik egy héttel ezelőtt még nem ismerték egymást, de akiket azóta életre-halálra összekapcsolt az illegalitás kegyetlen vaslogikája.

Másnap, amikor Szofja Leonyidovna ügyeletbe indult, magával vitte a kórházba Mását is. Az olvadó hóval borított kórházudvar kapuja előtt csukaszürke köpenyes német őr járkált fel-alá, vállán szurony nélküli puskával. Az őr egy cseppet sem félelmetes, koros, hajlott hátú katona volt. Fel-alá járkált a kapu előtt, kezét fázósan zsebében tartotta, és hol egyiket, hol másikat húzta elő, hogy letörölje arcáról a szakadatlanul szállingózó, nyirkos hópihéket.

Amikor Szofja Leonyidovna odaért a kapu elé, az őrszem megállt egy pil-

lanatra, és olyan mozdulatot tett, mintha be akarná engedni, de Szofja Leonyidovna azt mondta Másának: „Húzódjunk félre, és várjunk egy kicsit" – erre az őr még egy pillantást vetett rá és Mására, és újra róni kezdte útját a kapu előtt, öt lépést előre, öt lépést vissza.

– Megvárjuk Schnickwaldot – mondta Szofja Leonyidovna, kigombolta kabátja felső gombját, és elővette kis óráját, amely vékony láncon a nyakában lógott. – Három perc múlva itt lesz.

Másа már tudta, hogy Schnickwald német orvos, annak az osztálynak a vezetője, ahol Szofja Leonyidovna dolgozott. Szofja Leonyidovna még útközben elmondta, megkérte Schnickwaldot, segítse bejuttatni a kórházba unokahúgát egy takarítónő helyére, aki előző nap ment szülni, és Schnickwald megígérte, hogy ma közbenjár az érdekében.

– Pontos ember – mondta Szofja Leonyidovna –, mindjárt itt lesz. Nem minden német pontos, az mese, de ez történetesen az.

Megálltak a járdán a kapu közelében, a hulldogáló nedves hóban, és vártak. Az udvar mélyén a kapun át

látni lehetett az ódon, Miklós korabeli, sárga, vedlett falú kórháztömböket, és a kórházkert fekete, már teljesen lecsupaszodott fáit. Az őr egyre fel-alá járkált a kapu előtt, közben néha egy-egy pillantást vetett Szofja Leonyidovnára és Mására.

Ez volt az első német, akit Mása ilyen közelről látott. Amikor Mása betegnek tettette magát, Szofja Leonyidovna maga vitte az elöljáróságra a lány igazolványát; talán Surik segített neki. Az őrnek sovány, cseppet se gonosz arca, széles ajka, felhajtott köpenygallérjára lógó, petyhüdt orcája volt. Mása félelemmel vegyes kíváncsiságot érzett, ahogy ezt az első németet nézte, ezért aztán olyan figyelmesen bámulta, hogy az néhányszor feléje fordította az arcát, maga is szemügyre vette őt.

Aztán a sarok mögül előbukkant Schnickwald, és odament hozzájuk. Mása elcsodálkozott, hogy az orvos gyalog jön, valahogy úgy képzelte, hogy a németek mind kocsin járnak. Schnickwald is hajlott hátú volt, mint az őr. „Ezek mind ilyen görnyedtek?" – gondolta Mása. Az orvos hajlott hátú, nagyon magas és valószínűleg erős férfi volt, hosszú karja esetlenül nyúlt

ki a köpeny ujjából. Alakja hirtelen a férjére emlékeztette Mását, de nyomban dühösen elhessegette ezt a gondolatot.

Szofja Leonyidovna megállította az orvost, és nyomban magyarázni kezdett neki valamit németül. Amaz levette orráról a csíptetőjét, megtörülte a zsebéből előhalászott zsebkendőjével, közben figyelmesen hallgatta az öregasszonyt, „Jawohl" – mondta udvariasan többször is. Aztán biccentett Másának, az őr mellett belépett a kapun, és intett neki, hogy engedje be a két nőt. Mindhárman bevonultak a kapu tőszomszédságában álló földszintes kőházba. Elöl Schnickwald, mögötte Szofja Leonyidovna és Mása. Az épület bejárata előtt gót betűs, német feliratú kis tábla volt kifüggesztve, fölötte esőfakította, régi orosz felirat: Felvételi iroda.

Beléptek az első szobába, ahol a fakorlát mögött az irodai asztalnál egy német katona ült és gépelt. Amikor Schnickwald belépett, ő felugrott, és összecsapta a bokáját. Schnickwald kérdezett tőle valamit, aztán magas tányérsapkájához emelte kezét, és átvonult a szomszéd szobába. Mögötte Szofja Leonyidovna és Mása.

A szomszéd szobában vörös hajú, kövér, öreg német ült, arca vörös és gonosz, mint a plakátokon. Kezet fogott Schnickwalddal, Szofja Leonyidovnának csak biccentett, ahogy az imént Schnickwald Másának. Mására ügyet se vetett, mintha be se lépett volna a szobába. A most következő beszélgetésből Másа csak egyes szavakat értett meg, amelyek még az iskolában ragadtak meg az emlékezetében, de mivel tudta, miről van szó, úgy érezte, hogy szinte az egész beszélgetést érti, s elégedetten arra gondolt: úgy látszik, nem felejtette el a németet.

– Jawohl – szólalt meg végre az asztalnál ülő német, de nem olyan udvariasan és halkan, ahogy az előbb Schnickwald mondta ugyanezt a szót, hanem élesen, hangosan és dühösen, és csak most pillantott Mására. Hosszan, figyelmesen meredt rá, és Másа nagyon kényelmetlenül érezte magát a tekintete alatt. Ez volt az első ama számtalan bizalmatlan, idegen tekintet közül, amelyeket ettől fogva szüntelenül magán kell majd éreznie. A német, miután végigmérte Mását, bal keze vastag mutatóujjával kurtán és erélyesen az ajtó felé bökött, és Másа szavak nélkül megértette, hogy neki

és Szofja Leonyidovnának most ki kell menni. Kimentek, és néhány percig még ott álltak a szomszéd szobában a fapult előtt, amíg odaát a csukott ajtón túl az a dühös német Schnickwalddal beszélgetett. A német katona ügyet se vetett rájuk, kopogott az írógépén, néha felpillantott a lap tetejére, és igyekeztében még a nyelvét is kidugta egy kissé. Schnickwald végre kijött.

– Jawohl – mondta Szofja Leonyidovnának. – Alles fertig – minden kész! – Ezt Mása amúgy is értette, aztán néhány ismeretlen szó következett. Végül Schnickwald, termete magasából tetőtől talpig végigmérte Mását, és oroszul megkérdezte:

– Maga nem beszél németül?

– Nem – felelte Mása –, de majd tanulni fogok.

– Kell tanulni magának német nyelv – mondta Schnickwald. – Maga intelligens kislány, maga tanulni kell német nyelv, mint Sophia Leonidowna.

Mása, mielőtt még végiggondolta volna, hogy most bizonyára nem tanácsos mosolyogni, elmosolyodott, Schnickwald azonban nem haragudott meg, sőt egy cseppet maga is

visszamosolygott Mására, és a lánynak eszébe jutott, hogy Szofja Leonyidovna egyszer megjegyezte: ez a Schnickwald eléggé szimpatikus német.

– Jawohl – mondta Schnickwald még egyszer, azzal kiment az épületből. Odafordult a kapu előtt lépkedő őr felé, hangosan kiáltott neki valamit. Másа felé biccentett, és hosszú gólyaléptekkel keresztülvágott a kórházudvaron.

– Holnap reggel munkába állsz – mondta Szofja Leonyidovna. – Eredj haza, az őr kienged, Schnickwald szólt neki – azzal anélkül, hogy elköszönt volna Másától, elindult Schnickwald után.

3

Másnap reggel Másа először indult munkába. A kórházirodában az a bizonyos katona, aki előző nap az írógépen kopogott, kiállított részére egy négyszögletes, sárga belépőt, ráírta Másа nevét, aztán a lány Szofja Leonyidovnával átment arra az osztályra, amelyet Schnickwald vezetett, és ahol maga Szofja Leonyidovna is dolgo-

zott. Itt a doktornő bemutatta egy kancsal, magas, öreg kórházi takarítónőnek, akinek alkoholtól püffedt, barátságtalan arca, nagy mosónőkeze, visszeres lába és agyondolgozott, repedezett, nagy térde volt.

– Itt van, Pása néni, az unokahúgom, kezdő, kérlek, szeresd és vigyázz rá.

– Vigyázni éppen vigyázok rá – mondta a takarítónő, és kritikus szemmel végigmérte a kis termetű lányt –, csak hogy fog boldogulni? Nyakamba sóztak a vérszopók még két kórtermet.

– Majd boldogul – jelentette ki szigorúan Szofja Leonyidovna. – Ha meg nem boldogul, szóljál, elbocsátjuk!

– Hát hiszen ismerem én a doktornő természetét – felelte a takarítónő. – Majd éppen én fogok szólni!

– Boldogul – ismételte még határozottabban Szofja Leonyidovna. Ez a szigor nem a takarítónőnek, hanem Másának szólt. – Hanem a köpenyed elég piszkos, Pása néni.

– De hisz egész álló nap térden csúszkálok – horkant föl elégedetlenül a takarítónő. – Hisz maga is tudja...

– A köpenyed akkor is piszkos –

ismételte meg Szofja Leonyidovna.
– Mossad csak ki este...

– Megmondom én, ha a nénikéd is; ez egy zsandár – dohogott Pása néni, amint Szofja Leonyidovna kilépett az ügyeletes szobából.

Pása néni kész lett volna tűzbevízbe menni Szofja Leonyidovnáért, éppen ő volt az, aki annak idején kiszöktette azt az öt tisztet, akit megmentettek, de a természete szakasztott olyan volt, mint Szofja Leonyidovnáé, és a főnökeivel kapcsolatosan kimondta, ami a bögyében volt.

– Schnickwald, ha német is, egy szent, soha senkibe bele nem köt, hanem ez, ez egy cerberus. Cerberus volt, az is maradt. Ha akarod, meg is mondhatod neki...

– Minek mondanám meg? – vont vállat Mása.

– Nekem ugyan mindegy – felelte Pása néni. – Na, mi lesz, nekilátunk?

Kiléptek az ügyeletes szobából, és bementek a folyosóról nyíló első kórterembe. Nagy terem volt, benne tizenkét ágy, mind foglalt. Az első pillanatban, ahogy Mása megállt az ajtóban, fel se fogta, hogy ebben a kórteremben, ahová belépett, németek fekszenek. A minden kórházban egyfor-

ma ágyakon, amelyek fejénél fehér éjjeliszekrények álltak, a minden kórházban egyforma takarók alatt nem oroszok, nem németek feküdtek, hanem egyszerűen betegek. Az egyik aludt, a másik olvasott, a harmadik a párnájára dőlve, kórházi unalommal tekintetében a mennyezetet bámulta. De Mása a következő pillanatban meglátta az ágyak fölött a német feliratú beteglapokat, meg az éjjeliszekrényeken heverő könyvek fedelét, fülét megütötte az ajtó mellett fekvő két beteg ismeretlen, idegen beszéde, s ekkor egyszerre egész lényével felfogta, hogy ezek nem egyszerűen betegek, hanem németek, német katonák. Ezeknek az ágya alatt fogja mosni a padlót, nekik fogja fölrázni a párnát, cserélni az ágyneműt, hozni az ételt, ezektől viszi a vizelettel teli kacsát, és ezek alá teszi az ágytálat.

– Ennek itt, ni, tele a kacsája – biccentett Pása néni a legközelebbi ágy felé. – Vidd már ki, öntsd ki, és mosd el. Tudod, hová kell? Az ügyeletes szobánál a sarkon túl az első ajtó.

Mása odament az ágyhoz, lehajolt, és közvetlen közelből megpillantotta a mozdulatlanul oldalán fekvő fiatal német fürkésző szemét. Bensője össze-

rándult, de erőt vett magán, fogta a kacsát, fölegyenesedett, és elindult az ajtó felé. Így kezdődött munkája a német katonai kórházban.

Reggel nyolcra jött, és váltásig, este nyolcig mosta a padlót, az ágyak lábát, az ablakpárkányokat, vitte a kacsát, ágytálazott, forgatta, rázta a párnákat, futott teáért és gargarizáló vízért, hozta és vitte a köpetes edényeket, futott a konyhára és vissza, előbb a reggeliért, aztán az ebédért, aztán a vacsoráért, mindezt az elsőn kívül a három szomszédos kórteremben, s közben mindvégig magán érezte a betegágyakban fekvő idegen férfiak tekintetét, már azokét, akik legalább valamelyest elviselhetően érezték magukat, és képesek voltak felfigyelni jelenlétére. A tizenkét óra alatt egyetlenegyszer sem panaszkodott, se Pása néninek, de még saját magának sem, és nem állt meg, de még csak tisztességesen föl sem egyenesedett. Az ügyelet végére olyan fáradtság fogta el, tagjai úgy megmerevedtek, hogy úgy érezte, egyáltalán nem képes kiegyenesíteni a derekát.

Amikor hazért, amint levetette a kabátját, erőtlenül végigzuhant a tábori ágyon, és nem volt képes se enni,

se beszélni, se bármi másra gondolni, mint hogy mindaz, ami ma volt, holnap és holnapután megismétlődik, aztán jön egy nap szünet, aztán három ugyanilyen nap, és így tovább, a végtelenségig.

Így kezdődött a szolgálata. Aztán letelt a második nap, de Mása nem volt képes hozzászokni, sőt ha lehet, még jobban kifáradt, mint az első napon. Mikor aztán így hazaért, Szofja Leonyidovna odaült az ágya mellé, megérintette a vállát, és azt mondta: keljen fel, találkozóra kell mennie. Mása egy szót sem értett.

– Miféle találkozóra? – ült fel az ágyon.

– Mindjárt megmagyarázom – felelte Szofja Leonyidovna, és Mása egyszerre kiolvasta a tekintetéből, hogy most veszi kezdetét az ő második, igazi szolgálata, az, amiért ejtőernyővel ide dobták.

A találkozóra, amelyről Szofja Leonyidovna beszélt, egy óra múlva került sor a Posta utca sarkán, nem messze attól a kenyérbolttól, amely mellett Mása az első nap elhaladt. A mozi környékén nagy tömeg tolongott, odabent valami német filmet játszottak. Közvetlenül a sarkon, a kerek

hirdetőoszlop mellett, melyen még szovjet plakátok foszlányai látszottak, nagydarab nő állt, szatyorral a kezében, amelyből egy pár foltozott nemezcsizma ágaskodott elő talppal kifelé.

Mása nem látta jól a sötétben a nő arcát, de miután figyelmesen szemügyre vette a szatyorból kilátszó nemezcsizmát – a megbeszélt jelet –, jó hangosan és vidáman megszólította:

– Szervusz, Tonyecska, hát veled mi történt? Ezer éve nem láttalak – azzal határozottan belekarolt.

– Szervusz, Nyinka – felelte amaz, és erősen magához szorította Mása karját. – Tudod mit, gyere fel hozzám...

– Gyerünk – felelte Mása. Aztán a sötétben óvatosan lépkedve elindult az asszony mellett. Találkozójuk előre megbeszélt része ezzel véget ért.

Tonya Kulkova, akivel Másának találkozója volt a mozi előtt, és akinek a lakására aztán fölment, felszolgálóként dolgozott a német tiszti mulatóban. Tonyát még a kezdet kezdetén hagyták hátra Szmolenszkban, azon viszonylag kevesek egyikeként, akiket a mieink visszavonulása előtt időben felkészítettek, és akik vállalták, hogy

illegális munkát végeznek a németek hátában. Ahányan voltak, annyi okból és annyiféleképp történt a dolog. Tonyát is eléggé váratlanul érte. Annak alapján, amit azelőtt csinált, eszébe sem jutott, hogy éppen őt hagynák itt ilyen munkára, habár nem is ijedt meg a feladattól, amikor felajánlották neki.

Apja mozdonyvezető volt, de ő maga, a hétosztályos iskola után, komszomolista létére az ipar helyett olyan munkát választott, amelyről úgy gondolta, tisztább és vidámabb: elvégzett egy kereskedelmi tanfolyamot, és beállt büfésnőnek a szmolenszki állomásra. Jószívű, vidám, éles nyelvű teremtés volt. Még a háború előtt férjhez ment, el is vált, mint mondta, nem pászolt össze a természetük, valójában azért, mert a férje, aki másodgépész volt Tonya apjának mozdonyán, s aki fülig szerelmes volt belé, lobbanékony, sőt indulatos természetű ember lévén, örökké féltékeny volt rá, fűvelfával meggyanúsította, olykor nem is egészen alaptalanul, ám többnyire – legalábbis az asszony szerint – minden ok nélkül. Addig-addig, hogy a férj előbb panaszt tett az asszony apjánál, aztán – nincs kizárva, hogy a lánya természetét nem nagyon értő öreg ta-

nácsára – megpróbálta házi módszerekkel jobb belátásra bírni az asszonyt. Tonya megsértődött, válaszul maga is lekevert néhány pofont az urának, és ő adta be a válókeresetet. Ezt követően négy kerek esztendőn át, egész a háborúig, mint maga mondta, szalma volt. Rossz híre éppen nem ment, de a szomszédasszonyok azt rebesgették, hogy nem túlságosan kemény szívű. Különben ezt csak a háta mögött merték mondani, mert Tonya öntudatos nő volt, és nem szerette, ha bárki beleüti az orrát a magánéletébe.

Egyszer a komszomolszervezetben, amelynek huszonhét éves fejjel már csak úgy hagyományból a tagja maradt, ki akartak vizsgálni egy ellene érkezett, olvashatatlan aláírású förmedvényt. Tonya nagyon szívére vette a dolgot, és az őszinte felháborodás könnyei között kijelentette, hogy inkább kilép a Komszomolból, semhogy megengedné, hogy itt vénasszonyok módjára a nyelvüket köszörüljék rajta. A pletykát végül nem vizsgálták ki, viszont az elhamarkodott kijelentésért mégiscsak nyakába sóztak egy Komszomol-fegyelmit.

Amikor a háború Szmolenszk közelébe ért, Tonya otthagyta a büféjét, és

egyszer csak fogta magát, ahogy volt – nyakába kötött tüllkendőben és pettyes nyári ruhában –, megjelent az első vonalban. Hogy hogyan került oda, rejtély maradt az ezredkomisszár számára, aki elé ilyen külsővel odavezették, de Tonyának olyan volt a természete, hogy amit a fejébe vett, abból nem engedett, és nagyon nehéz volt bármit megtagadni tőle. Ő pedig nem akart se többet, se kevesebbet, mint hogy tegyék meg géppuskásnőnek. Az ötlet akkor fészkelte be magát a fejébe, amikor a Csapajev című filmben látta Ankát, a géppuskáslányt, és ezt, amióta kitört a háború, nem tudta elfeledni. Géppuskásnak nem vették fel, viszont ott tartották az ezrednél szanitécnek, és nem is bánták meg: mindjárt az első harcban, azon felül, hogy kimenekített kilenc sebesültet, az egyiküktől elvett puskával leterített egy óvatlanul nekirontó németet. Tonya helybeli volt, és az esetről valami módon – alighanem a komisszár jóvoltából – tudomást szereztek a városi Komszomol-bizottságon. Két nappal Szmolenszk eleste előtt behívatták az első vonalból, és közölték vele, hogy a város feladása esetén itt marad illegális munkára. Korábbi szakmáját ki-

használva beáll dolgozni a németeknek, aztán várni fogja, hogy fölvegyék vele a kapcsolatot. Tonyának, amilyen vakmerő természete volt, tetszett az ajánlat, sőt egyenest hízelgett a hiúságának, de becsületes ember lévén nem akarta elhallgatni, amit a városi Komszomol-bizottság titkára, aki az illegális munkát felajánlotta, nem tudhatott.

– És a fegyelmi? – kérdezte hát.

– Miféle fegyelmi?

Tonya elmondta. A titkár csak legyintett. Tonya azt az utasítást kapta, hogy menjen vissza az ezredhez, adja le az egyenruháját, öltözzön vissza abba, amiben megjelent az első vonalban, térjen haza, és híresztelje el, hogy Szmolenszkban marad, akár jönnek a németek, akár nem. Amikor közölte az apjával és a bátyjával, hogy itt marad, a bátyja csak végigmérte súlyos, megsemmisítő pillantásával, de az apja azt mondta:

– Takarodj a szemem elől, te kurva!

Tonya először kis híján elbőgte magát a sérelemtől, aztán megdühödött, és elhatározta, ha belehal is, de bebizonyítja az apjának meg a bátyjának, hogy miféle is valójában. Három napig a barátnőjénél éjszakázott, és csak

akkor tért haza, amikor Szmolenszkba csakugyan bevonultak a németek. Üres, félig kifosztott házba tért vissza, nem volt ott se az apja, se a bátyja. Mindketten mozdonyvezetők voltak, és az utolsó pillanatban sikerült kijutniuk Szmolenszkból, ők vezették az evakuálandó felszereléseket szállító utolsó vonatok egyikét. Mint Tonya a szomszédoktól megtudta, mindketten szokás szerint egyetlen kis kofferral indultak el hazulról, hogy aztán egyetlen nap alatt kiknek sikerült széthordani a fele háztartást, az végül is nem derült ki. Tonya elmondta mindennek ezeket a szégyentelen és lelketlen tolvajokat, hogy zengett belé az udvar, aztán visszaköltözött az apai házba, és hamarosan beállt dolgozni, előbb a büfébe, aztán amikor a front továbbhúzódott, az újonnan megnyílt német tiszti mulatóba. Annak az ügynek a szempontjából, amiért itt maradt, a lehető legjobban jött minden: az is, hogy összeveszett az apjával meg a bátyjával, az is, hogy visszatért, az is, hogy botrányt csapott az eltűnt holmik miatt – minderről tudtak a szomszédok, és ez mentesítette Tonyát minden gyanú alól.

Egy idő után felvették vele a kap-

csolatot, és attól fogva rendszeresen jelentette mindazt, amit sikerült megtudnia a németekről és a németektől. A hírek egyébként, amelyeket továbbított, többnyire nem voltak különösebben értékesek, és ezt ő maga is szomorúan be kellett hogy lássa. Bármilyen talpraesett volt is, a nyelvvel nehezen boldogult, a németek viszont egymás között kizárólag németül beszéltek, méghozzá olyan sebességgel, mintha üldöznék őket. Igaz, a legutóbbi időkben udvarolni kezdett neki egy német katonaorvos, aki valamelyest törte az oroszt, és egy-egy őszinte pillanatában sokat panaszkodott katonasorsára, a kutya nehéz munkára és egyáltalán, az égvilágon mindenre – azóta Tonyának sikerült néhányszor olyan értesüléseket továbbítania, amelyek – abból ítélve, ahogy most meghallgatták, sőt töviről hegyire kikérdezték – nyilvánvalóan igazán figyelemre méltóak voltak.

Ennek ellenére úgy érezte, hogy még mindig nem látott hozzá az igazi munkához, ahhoz, amiért itt maradt, és ez nyomasztotta. Amikor aztán mára valami Nyina nevű lánnyal találkozóra rendelték, azzal, hogy vigye a lakására, és kössön vele látványosan

barátságot, bár a célt nem közölték vele, csak azt, hogy az illető a mi emberünk, Tonya megörült. Úgy látszik, megtalálták számára a várva várt igazi feladatot.

Tonya Kulkova lakása, ahová Mását elvezette, két szobából állt: az elsőből lehetett bejutni a másodikba, amelyiknek nem volt más bejárata. A lakás nem volt messze az állomástól, egy vastag falú, apró ablakú, régi építésű téglaház első emeletén. A lakás, ha nem is volt egészen önálló, de nem is számított társbérletnek: négy hasonló lakásnak volt egy közös előszobája és egy nagy közös konyhája.

Amint Mása belépett Tonya otthonába, s várta, amíg amaz behúzza a függönyöket, és meggyújtja a lámpát – ebben a házban égett a villany, ami Szmolenszkban ritkaságnak számított –, kritikus szemmel végignézte a két szobát. Már sejtette – amit a lakás gazdája maga még nem –, hogy valószínűleg ide kell áthoznia az adóját, és innen fog kapcsolatot teremteni Moszkvával. Parancsnokai bizonyára úgy számoltak, hogy jobb, ha máshol lakik, és máshol működteti a készüléket, mert ha az adót esetleg bemérik, a lakás tulajdonosa majd mindent magára

vállal, és nem következik be kettős lebukás, így ha maga Mása nem is, legalább az öregasszony kimászhat a csávából.

De Mása egyelőre hallgatott: először is – bár nem valószínű –, előfordulhat, hogy sejtése nem igazolódik, másodszor, semmi szükség, hogy idő előtt kifecsegjen akár egyetlen szót is, még ha a „mi emberünkkel" van is dolga, amint Szofja Leonyidovna – ismeretlenül – ezt a nőt nevezte, aki szatyrában egy pár foltozott nemezcsizmával várta őt a mozinál.

Miután Mása körülnézett a szobákban, és meggyőződött róla, hogy a falak itt vastagok, és mindkét ajtó – a második szobából az elsőbe, meg az elsőből a folyosóra nyíló is – jó gazdára vallóan szorosan zárul, és azokon át, legalábbis a belső szobából, még egy hangos kiáltás se hallatszana ki, nemhogy a morze halk ciripelése, szemügyre vette a háziasszonyt, aki eközben meggyújtotta a petróleumfőzőt, és most éppen teát tett föl.

Harminc körüli, termetes, nagydarab, izmos, széles vállú, széles csípőjű, nagy erős mellű asszony volt, fekete szemű, fekete szemöldökű, akinek barna arcán egyetlen ránc sem lát-

szott: az a fajta orosz szépség, akin – hirtelenjében nem is tudni, miért – nyomban megakad a tekintet, s akinek mágnesként vonzó nőies alakjáról, szabálytalan, erős járomcsontú, voltaképp nem is szép arcáról, amely azonban valami ellenállhatatlan ördögi bájt sugároz, a férfiak, bárhogy akarják is, képtelenek levenni tekintetüket. Semmi oka nem volt rá, hogy mutogassa magát Másának, mégis mutogatta, csak úgy, megszokásból: ott állt a petróleumfőző mellett, kezét csípőre téve, fejét félrebiccentve, és pajkos képpel mély hangon azt dudorászta: „Ej, haj, teát ittam, rotyogott a szamovár, csészét, tányért törtemzúztam, lett is jókora kár..."

– De szép vagy, Tonya! – szólalt meg Másа. – Biztos nem lehet könnyű dolgod a németekkel.

Tonya már útközben elmondta, hol dolgozik.

– Én megvagyok velük, nekik nehéz énvelem – felelte az éneket félbehagyva Tonya, és hamiskásan Mására sandított. – Meglásd, még a végén összeverekednek miattam. Nagyon nehéz, Nyinocska, nagyon nehéz, madárkám – mondta, aztán odatelepedett Másа mellé a keskeny heverőre, és mint a

fonóban, forró karjával átölelte a vállát, és magához vonta. – Agyon kéne lőnöm mind, nem etetni! Vagy legalább beleszórni valami port a poharaikba, körbevinni a tálcán, aztán aki életben marad, akár fel is akaszthat. Így kéne, hetet egy csapásra. Felajánlottam, hogy megcsinálom, de azt mondták, nem ez a parancs – sóhajtotta.

– Tényleg felajánlottad? – kérdezte Mása, elbámulva Tonya őszinte rettenthetetlenségén.

– Minek hazudnék neked? Mienk vagy, nem idegen! Hazudok én amúgy is, amíg dolgozom, annyit, hogy utána aztán csak a színtiszta igazságot szeretném mondani. De hát kinek mondhatom? Legfeljebb ennek a párnának, ni – döfött öklével dühösen a priccsen heverő keresztszemes hímzésű párnába. – Voltak barátnőim, voltak jóbarátaim, most meg nincs más, csak a „sehr gut", meg a „danke schön". Utálom! Mondd csak, nem költöznél át ide hozzám?

– Nem ez a parancs – ismételte Mása Tonya iménti szavait, és elmosolyodott.

– És mi a parancs?

– Egyelőre az a parancs, hogy járjak ide vendégségbe – felelte Mása.

– És legyünk együtt sülve-főve – tette hozzá Tonya –, amíg a szomszédok hozzá nem szoknak. Ez világos. És azután?

– Azután? Nem tudom – mondta Mása.

Bár teljes bizalmat érzett Tonya iránt, mégis szilárdan elhatározta, hogy nem fog beszélni, csak ha majd itt az ideje.

– Nekem nincsenek titkaim, keresztülláthatsz rajtam – mondta Tonya. – Itt vagyok, ni – azzal kéjesen kihúzta erős testét. – Szóval kettőnk közül te vagy a titkolódzóbb. Sebaj, várj csak a titkaiddal, majd legközelebb, egyelőre igyuk meg a teánkat.

Felugrott, lekapta a teáskannát a petróleumfőzőről, gyorsan kitöltötte a csészékbe a teát, elővett a tálalóból egy csomag vékony német kockacukrot.

– Vegyél csak bátran – biztatta vendégét, látva, hogy Mása, aki Szofja Leonyidovnánál elszokott az efféle fényűzéstől, mindössze egyetlen kockát tesz a teájába, azzal kimarkolt a csomagból egyszerre ötöt-hatot, és

belezúdította Mása csészéjébe. – Német cukor, nem is igazi, nem édes.

Mása élvezettel itta a teát, amelyet a nem édes német cukor ellenére mégiscsak nagyon édesnek érzett, és hallgatta Tonya történeteit Szmolenszk életéről meg arról a német mulatóról, ahol dolgozik.

– Persze, nem hagynak békét az embernek – mesélte Tonya –, politikusan kell bánni velük: egyet kiválaszt az ember, és úgy vezeti az orránál fogva, hogy mellette védve legyen a többitől! De ügyesen kell ám választani, olyat, hogy a többiekre féltékeny legyen, veled meg szelíd.

– És te találtál ilyet? – kérdezte Mása félig kíváncsian, félig rémülten, mert elképzelte, mit is tenne, ha ő kerülne hasonló helyzetbe. El nem tudta képzelni azt a politikát, amiről Tonya beszélt, nem tudta elképzelni, hogyan lehet orránál fogva vezetni egy németet úgy, hogy ő védjen meg a többitől. Egyáltalán, úgy érezte, meghalna az iszonyattól és undortól, ha ezek közül a németek közül, akikről Tonya beszél, valamelyik karon fogná.

– Találtam hát! Kifogtam egy katonaorvost – magyarázta Tonya. – Cso-

koládét hordoz nekem, azt énekli: „Meine liebe Frau", de ha itt ülök ezen a heverőn, annál közelebb, ni, nem ül – mutatott az ajtó mellett álló székre.

– Miért, itt is szokott járni? – kérdezte csodálkozva és csaknem elszörnyedve Mása.

– Miért ne? Nem félek én tőle. Eljön néha – felelte egyszerűen Tonya, mintha magától értetődő dologról beszélne. – Egyszer elmegyünk hárman moziba, majd bemutatom neked. Csendes ember, oroszul is gagyog egy kicsit.

Mása megütközött a gondolattól, hogy hármasban moziba menjenek Tonyával meg ezzel a katonaorvossal, de aztán arra gondolt: nyilván éppen azért hozták össze jó előre Tonyával, hogy aztán senkinek ne legyen gyanús, ha eljár hozzá, így nemcsak helyes, hanem szükséges is, hogy ismeretségük köztudott legyen, ebből a szempontból pedig nemcsak, hogy nem lesz rossz, hanem egyenest üdvös lesz, ha egyszer elmennek hármasban azzal a némettel moziba.

– Tulajdonképpen nincs kizárva – mondta bizonytalanul Mása, bár eszével felfogta, hogy ez csakugyan nincs

kizárva, sőt talán hasznos is, de szíve mélyén még mindig nem tudta elképzelni, hogy megtörténhet.

Beszélgettek még vagy negyed órát, Mása megivott még egy csésze teát, amibe Tonya megint beleszórt egy marék cukrot, amikor aztán végre felállt, érezte, hogy támolyog a fáradtságtól, és csaknem rémülettel gondolt arra, hogy másnap reggel hétkor föl kell kelnie, és nyolckor már a padlót fogja mosni, és a németek ágya alatt csúszkál.

– Várj, elkísérlek – mondta Tonya.

– És hogy jössz vissza egyedül?

– Ugyan, én nem félek – jelentette ki határozottan Tonya, és hozzátette, hogy másnap esti műszakba megy a mulatóba, addig pedig tízszer is kialussza magát.

Elkísérte Mását az út kétharmadáig, addig a sarokig, ahonnét Másának már csak néhány háztömböt kellett mennie egyenesen, ott cuppanós csókot nyomott mindkét orcájára, még egyszer jó hangosan elmondta, menynyire sajnálja, hogy Mása nem költözhet át hozzá – akkor pedig kibeszélgethetnénk magunkat kedvünkre! –, még egyszer visszafordult, búcsút intett a

sötétben, aztán magas sarkú cipőjében hangosan kopogva elsietett.

Mása pedig összegörnyedt hideg kabátkájában, melyet átjárt a szél, és elindult ellenkező irányban Szofja Leonyidovna háza felé. Most egészen kicsinek és gyengének érezte magát Tonyához képest, ahogy bátor emberekkel is gyakran előfordul, ha olyasmibe fognak, amihez más, voltaképp semmivel se különb ember már rég hozzászokott.

Két nap múlva, amikor Másának kimenője volt, reggel beállított Tonyához, kezében a kannájával. A kannában most víz volt, amit egy kicsit megfehérített pár csepp külön e célból vásárolt és meglehetős szívfájdalommal erre pazarolt tejjel.

– Csak nem tejet árulsz? – kérdezte Tonya szomszédnője, egy mozdonyvezető özvegye, aki épp akkor lépett ki Tonya lakásának ajtaján.

– Nem – felelte Mása –, a barátnőmet akarom megkínálni.

– Na hiszen... – legyintett ellenszenvvel a szomszédasszony – vannak, akik kínálgassák, nélküled is... – aztán félig dühös, félig szánakozó pillantást vetett Mására, és ment útjára.

Mása két óra múlva lépett ki a lakásból, kezében a már üres s így szükségtelenné vált kannával. A rádiót, amit kivett belőle, gondosan elrejtette a kétszemélyes hatalmas szülői ágy rugós betétében, a belső szobában. A rejtjelkulcsnak, amely két meghatározott módon összeillesztendő, számokkal teleírt kockás papírlapból állt, az egyik felét szintén otthagyta a lakásban, és bedugta a Tonya apjának íróasztalfiókjában emlékül gyűjtött régi iskolás füzetek egyikébe. A lap másik felét Szofja Leonyidovnánál hagyta, ezt minden alkalommal magával kell hoznia, ha leadni megy. A két lap külön-külön nem ér semmit, a kettő együtt a rejtjelkulcs.

Az első és a következő adások időpontját – módosításig – még Moszkvában megszabták neki: jelentkezhet csütörtökön délután kettőtől háromig, vagy ha ez nem felel meg, és csak éjszaka van alkalma, akkor vasárnap éjjel kettőtől háromig. A következő csütörtök éppen kimenőnapra esett. Szofja Leonyidovna közölte Másával, hogy az utasítás szerint most csütörtökön kell kezdenie, és az anyagot ugyanott kapja meg, ahol dolgozni fog. E szavakból Mása végül is nem

tudta kihámozni, tudja-e Szofja Leonyidovna, kinek a lakására jár ő, és egyáltalán, ismeri-e Tonyát. Könnyen lehet, hogy az öregasszony semmit se tud, mindenesetre, amikor átadta az üzenetet, szokása szerint egyetlen szó megjegyzést se fűzött hozzá.

Tonya egy kissé elcsodálkozott, amikor Mása beállított a tejeskannával, de amikor levetkőzött, újra fogta a kannát, és közölte, hogy neki át kell mennie dolgozni a másik szobába, mégpedig úgy, hogy eközben senki ne lépjen be, de még a lakásba se, senki ne zavarja, akkor Tonya alighanem egyszerre mindent megértett. Nem kérdezett egy szót sem, csak annyit mondott, hogy Mása nyugodt lehet. Elhúzta a faltól a nagy állványos varrógépet, leült mellé, és mialatt Mása a másik szobában szétszedte, összerakta és ellenőrizte a hordozható készüléket, egész idő alatt átszűrődött az ajtón, ahogy Tonya a másik szobában egyik dalról a másikra gyújtva zakatol a varrógépen.

Mása nagyon szerette volna elcsípni valamelyik adónkat, de az ultrarövid sávon nem hallatszott más, csak egy nagyon közeli német állomás, valószí-

nűleg Minszk, meg valamilyen rejtjelezett rádiógram rövid és hosszú jelzései. Elüldögélt volna akármeddig, hátha sikerül elcsípnie Moszkvát, de megálljt parancsolt magának. Akárhogy is, minden óra, amit a kibontott, asztalra tett berendezés mellett tölt, felesleges kockázatot jelent.

Sajnálkozva levette a fülhallgatót, behívta Tonyát, és kettesben sorra vették, hová lehetne elrejteni a berendezést. Végül a matracban állapodtak meg.

– Ott lesz a legjobb, hacsak a poloskák agyon nem csípik – mondta Tonya, akinek még most is volt kedve tréfálkozni.

Csütörtökön Mása jóval az adás kezdetének megszabott időpontja előtt, már tizenkettőkor beállított Tonyához. Hogy izgult, hogy várta ezt a napot, hogy készült rá – ezek a szavak egyszerűen nem mondanak semmit! Az utóbbi három napon ez a közelgő óra töltötte ki minden gondolatát, csak ez éltette, semmi más, úgy várt, mint a sok évre börtönbe zárt rab percekkel a szabadulás előtt. Úgy várt, mint az elsüllyedt tengeralattjáró matrózai, amikor meghallják fejük fö-

lött a mentő munkálatok zaját. Úgy várt, mint az asszonyok a pályaudvar peronján, amikor begördül a háborúból hazatérőket hozó szerelvény.

Hasztalan volt kimerült a munkától, hasztalan volt fiatal és egészséges, az utolsó három napon odáig jutott, hogy rosszul aludt, félt elaludni, mintha az álom áthatolhatatlan fallal választaná el őt a másnaptól, és korábban ébredt a kelleténél, mert a korai ébredés jóvoltából a máról hamarabb lett holnap.

– Vedd be ezt a brómot – szólt rá harmadik este szigorúan Szofja Leonyidovna, és odaadott neki egy evőkanál kesernyés, sós löttyöt, amilyet soha életében nem kóstolt.

– Minek – kérdezte Mása, miután már lenyelte –, nem vagyok ideges.

– Lehet, hogy nem vagy ideges, de összevissza motyogsz álmodban – felelte Szofja Leonyidovna a legcsekélyebb együttérzés nélkül, viszont olyan elítélően, mintha Másának még itt, még álmában is fegyelmeznie kéne magát.

Végre eljött a nagy nap. Tonya már az előszobában várt rá. Úgy látszik, éppen padlót mosni támadt kedve, ott állt mezítláb, ócska fejkendőben, és

hangos rongycsapkodással terelgette a piszkos vizet a padlón.

– Hát ebbe minek keveredtél bele? – kérdezte Mása.

– Csak úgy. Gyere be...

Tonya zajosan odacsapta a rongyot, megtörölte piszkos kezét a kötényébe, bement Mása után a szobába, becsukta maga után az ajtót, aztán elővett a tálalóból egy nagy üveget, amelyre körös-körül széles, német feliratos fekete címke volt ragasztva. Az üvegben valami áttetsző, sűrű, sárga folyadék lötyögött, olyan, mint a cukorral kikevert tojássárgája.

– Tojáslikőr – mondta Tonya, azzal kivett a hajából egy hajtűt, és gondosan, előbb az egyik oldalon, aztán a másikon lepiszkálta az üvegről a címkét. Kiderült, hogy csak a legszéle van odaragasztva. Tonya leválasztotta a címkét, megfordította, és odanyújtotta Másának. A címke hátoldala sűrűn tele volt róva egyenletes, mákszemnyi betűkkel.

– Ez a tiéd – mondta Tonya. Aztán elégedett képpel rákacsintott. – Ehhez mit szólsz! – visszatette az üveget a szekrénybe, a hajtűt a hajába tűzte, és kiment a folyosóra folytatni a padlómosást.

Mása átment a belső szobába, bezárta az ajtót, elővette Tonya irkájából a rejtjelkulcs odadugott felét, a másikat gondosan csőbe tekerve hozta magával. Kitette a kulcsot egy nyitott kockás füzet egyik oldalára, a másikon pedig nekiállt, hogy számjelekbe tegye át mindazt, ami a címke hátoldalára volt írva.

Bár a szavak fele rövidítve volt, Mása így is elcsodálkozott, mennyi mindent tudott odazsúfolni ez a hihetetlenül apró, mégis olvasható betűkkel író ismeretlen.

A legkülönbözőbb értesülések voltak itt, amelyek nyilván nem egy nap alatt gyűltek össze: adatok hadiszerelvények áthaladásáról, értesülés arról, hogy Szmolenszkba érkezett egy bizonyos Halder vezérezredes, adatok repülőgép-üzemanyagraktárak telepítéséről, jelentés arról, hogy egy bizonyos „K" betűvel jelzett személy felkészült a „T" betűvel rejtjelezett akció végrehajtására; figyelmeztetés, hogy a tizenhatossal ideiglenesen, a helyzet tisztázásáig szakítsák meg a kapcsolatot, végül információ arról, hogy nagy német sebesültszállítmányok érkeztek, és hogy Szmolenszkban négy iskolát is katonai kórházzá

alakítottak. Ez utóbbit Mása maga is hallotta tegnapelőtt Szofja Leonyidovnától, és most arra gondolt, hátha éppen tőle került az összefoglaló jelentésbe ez az értesülés.

Amíg mindezt sikerült rejtjeleznie, sokkal több ideje elment, mint számította. Már izgult, hogy mindössze tíz perce maradt az adás kezdetéig, és épp az utolsó számoszlopot fejezte be, amikor hirtelen meghallotta az ajtón át, hogy Tonya beszél valakivel, szándékosan hangosan, aztán egy férfi szólalt meg, méghozzá, úgy rémlett, németül. Mása a rémülettől magánkívül becsapta a füzetet a rejtjelezett rádiógrammal meg a rejtjelkulcs egyik felével, behajította a fiókba, és gyorsan, nesztelenül betolta; a kulcs másik felét négyrét hajtotta, és bedugta az erőlködve fölemelt, nehéz asztal lába alá, az üvegcímkét pedig gombócba gyúrta, és a markába szorította készen arra, hogy bármelyik pillanatban lenyelje.

Odakint folytatódott a beszélgetés, de a szobába nem jött be senki.

Mása lábujjhegyen odament az ajtóhoz, lehajolt, és kilesett a rézcímeres, tág kulcslyukon. A másik szoba padlója el volt árasztva vízzel, a szoba közepén látszott a vödör, Tonya pe-

dig, egyik kezében a vizes ruhával, ott állt, még ebben a maskarában is fesztelenül és elegánsan az ajtófélfának könyökölve, és nevetve beszélgetett egy köpenyes, tányérsapkás némettel, aki a küszöb előtt toporgott, de nem lépett be a szobába. A szobában világos volt, és ahogy Mása jobban szemügyre vette a németet, felismerte benne Schnickwald doktort.

– Hogy tehet ilyet, Teodor Karlics – csipkelődött nevetve Tonya –, csak így rátörni egy hölgyre. Még a végén kiábrándul belőlem, ha ilyen állapotban lát...

– Maga egyszer megtetszett nekem, akkor többet nem fog nem megtetszeni – felelte zavartan mosolyogva Schnickwald, és Mása rájött, hogy Schnickwald lehet az a bizonyos katonaorvos, aki Tonyának udvarol.

– Azért ez mégse szép – felelte Tonya erőltetett hangon, nyilván, hogy felhívja Mása figyelmét. – Mosom a padlót, látja, hogy nézek ki.

– Maga mindig egyforma, szép... – bókolt Schnickwald.

– Ugyan már, még hogy szép! – Tonya fölnevetett, odacsapta a rongyot a nedves padlóra, hogy a víz ráfröcsögött Schnickwald csizmájára. – Még

kezet se tudok nyújtani... De nemsoká befejezem a padlómosást, jöjjön csak el öt óra tájt, és kísérjen be a mulatóba...

– Nem tudom, ma este ügyeletes vagyok a kórházban... – felelte bánatosan Schnickwald.

– Hát akkor a holnapi viszontlátásra – mondta Tonya, és határozott mozdulattal a rongy után nyúlt. – Bocsásson meg, hogy összefröcsköltem a csizmáját.

Schnickwald pár pillanatig habozott, aztán elővarázsolt a hóna alól egy bonbonos dobozt, és odanyújtotta Tonyának.

– Tessék, ez magáé.

– Köszönöm! – mondta Tonya. – Tegye csak oda a tálalóra, nekem piszkos a kezem.

Schnickwald átlépett a küszöbön, letette a bonbonos dobozt a tálalóra, aztán olyasféle mozdulatot tett, mintha le akarna hajolni Tonya nedves, piszkos kezéhez, hogy megcsókolja, de az utolsó pillanatban meggondolta, vagy nem merte rászánni magát, csak zavart madármozdulattal biccentett és kiment. Tonya ronggyal a kezében átlépett a küszöbön, kiment az előszobába, és még mondott valamit

Schnickwaldnak, amit Mása nem hallott.

Visszatért Tonya, ezúttal bezárta maga után a külső ajtót, aztán vállal belökte a másik ajtót, és még mindig a rongyot szorongatva belépett a másik szobába. Mása ott állt, a falnak dőlve, még mindig kis öklében szorongatta a papírgalacsint, és kapkodva szedte a levegőt. Még mindig nem tudott magához térni az imént átélt izgalomtól.

– Megijedtél? – kérdezte Tonya.

– Meg... – felelte vagy inkább sóhajtotta Mása.

– Én magam is megijedtem – ismerte be Tonya. – Még szerencse, hogy volt bennem annyi fifika, hogy kitaláltam ezt a padlómosást, nehogy bárki bejöhessen. Különben itt ücsörgött volna egész az ügyeletig. Hallottad, mit beszéltünk?

– Sőt láttam is – felelte Mása. – A kulcslyukon át.

– Egész csendes, kulturált fasiszta – állapította meg elismerően Tonya. – Egyszer még Hitlert is szidta nekem, de én csak annyit mondtam: „Hitler gut", erre aztán abba is hagyta.

– Ez Schnickwald – mondta Mása.

– Ismerem őt. Osztályos orvos nálunk a kórházban.

– Egész csendes – ismételte Tonya. – Amíg föl nem dühödik, nem kell félni tőle. Persze, ha földühödik, nem tudom, milyen lesz. Az isten se ismeri.

Mása befejezte a kódolást, és egy gyertya lángján elégette a már szükségtelenné vált címkét. Ketten megfordították az ágyon a nehéz matracot, feltépték a rugókat alul borító zsákvászon szélét, és Mása előhalászta a rádiót.

– Mennyi az idő? – kérdezte, és az asztali órára pillantott. – Jól jár?

– Igen – mondta Tonya, a karórájára pillantva.

Már öt perccel elmúlt a kijelölt időpont. Mása gyorsan közelebb húzta a széket az asztalhoz, és odaült a készülékhez, ahogy tanították: a könyöke szabadon feküdt, hogy a billentyű ütései pontosak és könnyűek legyenek.

Tonya átment a másik szobába, becsukta az ajtót, és nekilátott, hogy befejezze a padlómosást.

„Itt hét per három – kopogta Mása, miután beállította a készüléket a kijelölt hullámhosszra. – Itt hét per há-

rom, itt hét per három, várom a választ, vétel...”

A fülhallgató néma maradt. Mása még egyszer ellenőrizte az adó hangolását. Minden rendben volt. Újra leadta a hívójelet, megint vételre állt, aztán újra és újra, jó fél óra hosszat, de mindhiába. A napok óta várva várt perc ünnepélyessége szertefoszlott, helyét aggodalom és bűntudat foglalta el, amiért a megbeszélt időpontnál öt perccel később kezdte az adást. Pontosan tudta, hogy ha az adást meghatározott időre beszélik meg, akkor a címzett egész idő alatt, az első perctől az utolsóig vételen kell hogy álljon, és figyelnie kell, még ha az adó a kijelölt időszak utolsó percében jelentkezik is. Tudta, hogy ez így van, mégis vétkesnek érezte magát, mert a hívójelre senki nem válaszolt. Minden idegszálával fülelt, és az első félóra végére az elképzelhetetlen feszültségtől és a vágytól, hogy végre meghallja a másik állomás rövid és hosszú jeleit, néhányszor már-már úgy rémlett, hall is valamit, csak nem tudja pontosan kivenni, holott nagyon is jól tudta, hogy nem hall semmit.

De hirtelen, amikor már negyvenedszer vagy ötvenedszer ismételte a

hívójelet: „Itt hét per három, itt hét per három, várom a választ, vétel" – a fülhallgatóban tökéletesen tisztán, olyan tisztán, mintha egész közelről jönne, kopogni kezdett a válasz.

Mása gyorsan felírta a rövid számoszlopot, és megfejtette.

„Itt tizennégy-a, vétel, itt tizennégy-a, vétel..."

Ennyi volt az egész, amit az a távíróbillentyű Moszkvából vagy valahonnét Moszkva környékéről lekopogott neki. De Mása még soha az életben senkinek és semminek nem örült így, mint ennek a kétszer megismételt, szükségszerűen rövid, előírásszerű mondatnak: „Itt tizennégy-a, vétel..."

Moszkva szólt, sőt több, mint Moszkva: Oroszország, a Szovjetunió, a Haza! Ő maga, Mása szólt, ő maga beszélt önmagához odaátról; ő volt az, az ő élete, gyermekkora, ifjúsága, a rokonai, barátai és elvtársai, az ő hite, az ő igazsága, az ő boldogsága és boldogtalansága, az élete, amelytől eltávolodott, és amellyel most újra egyesült Oroszország véráztatta, hóval befújt, fekete-fehér, határtalan térségein át, amelyeket most csaknem Moszkváig elfoglaltak a németek.

Mása egy pillanatig se vesztegette az időt, hanem nekifogott, hogy oszlopról oszlopra lekopogja első rejtjeles táviratát, közben olykor-olykor az órájára pillantott, mert attól félt, kifut az időből. Úgy érezte, nemcsak tudását, hanem érzései és gondolatai minden erejét latba veti, amíg a billentyűt nyomkodó jobb keze a rövid-hosszú jelzések segítségével Oroszországgal beszélget!

Miután lekopogta az utolsó számot, a fejből tudott jellel hozzátette: „Végeztem, vétel" – és jegyezni kezdte a fülhallgatóban nyomban felkattogó választ. A számoszlop egészen rövid volt, az utolsó számok jelentését rejtjelkulcs nélkül is értette: „Végeztem."

Amint ezt meghallotta, kikapcsolta a tápfeszültséget, és fején tartva a fülhallgatót, nekiállt, hogy megfejtse a számoszlopokat. „Adásidő változatlan – ültette át egymás után a rádiógram számait a betűk nyelvére. – Köszönöm. Remek! Vége."

Ki lehetett az, aki Moszkvában vagy valahol Moszkva közelében lekopogta neki ezt a két szót: „köszönöm," és „remek"? Ki lehetett az, ki ült ott a távíróbillentyű mellett, ki beszélt

vele? Mása nem tudta, és nem is tudhatta meg soha, meg aztán nem is volt fontos számára. A billentyű kopogása mögött Moszkva volt, és megígérte, hogy egy hét múlva, a jövő csütörtökön ugyanebben az időben újra beszél vele, és nincs a világon találkozó, mely Mását boldogabbá tehette volna, mint ez, amire a kockás irkalapra rótt számoszlopok hívták.

– Én vagyok az, egyedül, bemehetek? – szólította meg az ajtón keresztül hangosan Tonya. Aztán, hogy válasz nem jött, kissé kinyitotta az ajtót, és besurrant.

Mása ott ült mozdulatlanul, mellével az asztalra dőlve, fülhallgatóval pántolt fejét karjára hajtva.

– Mi van veled? – kérdezte ijedten Tonya, és megérintette a vállát.

– Semmi – felelte Mása, és leemelte kezét könnyáztatta, boldog arcáról. – Moszkvával beszéltem...

4

December tizennegyedikén délután Mása ismét beállított Tonya Kulkovához a következő adás végett.

– Jaj, Nyinka, Nyinka, micsoda új-

ságok vannak! – csapta össze boldogan a kezét Tonya Kulkova, amint Mása belépett.

– Milyenek?

– Olyan jók, hogy egyszerűen el se merem hinni! De várj, majd ha végeztél az adással, akkor mondom el, különben örömödben elteveszted a rejtjelet, attól félek, és összezavarsz mindent.

És Mása akárhogy kérte, hogy mégiscsak mondja el, most mindjárt, milyen hírei vannak, Tonya csak a fejét rázta: „Nem, nem, majd azután." Mikor aztán Mása végzett a rejtjelezéssel, és leadta a Tonyától átvett összefoglalót, amelyet szokás szerint gyertyalángon el is égetett, Tonya végre leült vele szemben, és elmesélte, mit hallott Schnickwald doktortól, aki este járt nála. Kiderült, hogy Schnickwald előző éjszaka odahaza meghallgatta a szovjet rádiót, amely Az utolsó órában címmel hírt adott arról, hogy a németek Moszkva bevételére irányuló terve meghiúsult. Schnickwald azt is elmondta, hogy a szovjet közlemény alapjában valószínűleg megfelel a valóságnak, mivel az utóbbi napokban a kórházban több sebesült és fagysérült tiszt került a keze alá, kü-

lönböző hadosztályokból, akik elmondták, hogy Moszkva környékén súlyos harcok folytak, és ők kénytelenek voltak visszavonulni.

– Magam is hallottam harmadnap nálunk a mulatóban egy beszélgetést, szerintem ugyanerről, csak nem értettem meg mindent, meg aztán egyszerűen féltem elhinni, hogy igaz.

– És mondd csak, részleteket is mondott Schnickwald? – kérdezte mohón Mása.

– Mondott. Többször is elmondattam vele, hogy jobban megjegyezzem. Annyiszor kérdeztem, hogy végül egészen dühös lett. Be akarták keríteni Moszkvát, de a mieink támadásba mentek át, megsemmisítettek több mint ezer harckocsit, és megöltek több mint nyolcvanezer németet. Visszafoglalták Isztrát, Klint, meg még egy várost, azt hiszem, Sztalinogorszkot. A németek Tulát, mint kiderült, be se tudták venni, a mieink viszont Tulától nyugatra támadnak. Schnickwald azt mondja, a számokat az oroszok szokás szerint eltúlozták, de Moszkva környékén a helyzet csakugyan komolynak látszik.

– És még mit mondott?

– Mit mondott volna? Hisz német!

Sajnálja a katonákat. „Armen Soldaten, armen Soldaten", azt mondja. Aztán arról beszélt, hogy a fagysérültekre rossz ránézni. Én meg, mint a bolond, egyre a padlót néztem, nehogy észrevegye, mennyire örülök.

– Ez csakugyan igaz? – kiáltott fel Mása. – Istenem, micsoda boldogság! Ide hallgass – kapott észbe hirtelen –, minek mesélte el mindezt neked? Hátha csak provokált, ki akarta ugratni a nyulat a bokorból?

– Nem! – rázta meg a fejét határozottan Tonya.

De Mását nem győzte meg.

– Hát akkor miért? – kérdezte újra.

Tonya vállat vont.

– Furcsa egy ember. Azt mondja, azelőtt kommunista volt, most meg kettészakad a szíve: sajnálja az övéit, a Gestapót meg gyűlöli. Ez a háború, azt mondja, „szörnyű és puta". Sehogy se tudja kimondani a bét, hiába tanítom, mindig azt mondja: „puta".

– De mit őszintéskedik ez veled?

– Nem tudom – felelte Tonya. – Talán szeret, és azt akarja, hogy kevésbé haragudjak rá. Ha azt mondom: „menjen el", áll egy kicsit, duzzog, aztán elmegy. Én, azt mondja, „engedelmeskedem, mert szeretem maga".

– Istenem, micsoda boldogság! – sóhajtott Mása megfeledkezve Schnickwaldról, és a férjére gondolt: vajon hol lehet most? Ha újra kiküldték a frontra, most talán valahol ott harcol, Moszkva környékén. Vajon eszébe jut-e ő?... Ha tudná, hol van a felesége, és mit csinál... Nem tudja, és bizonyára soha nem is fogja megtudni! Ha valamiképpen, akár valaki mással meg lehetne üzenni neki! De nem lehet megüzenni, és nincs is kivel... Itt ül Szmolenszkban, terhesen – most már biztosan tudja! –, és ezt nem üzenheti meg neki, sem azt, hogy szereti, ugyanúgy, mint azelőtt, sőt még annál is jobban!

– Tudod mit? Igyunk egyet! – ajánlotta Tonya, azzal elővette két pohárka társaságában azt a bizonyos sárga német tojáslikőrt, amelynek címkéjére az első összefoglaló jelentés volt írva, amit hozott.

– Nem kérek – hárította el Mása, attól tartva, hogy hányingere lesz. Amióta megbizonyosodott róla, hogy állapotos, egyre attól félt, hogy megint kezdődik, ami az első terhességekor volt.

– Azt már nem, ma muszáj! – jelentette ki Tonya. – Ma maga az isten is

úgy rendelte. Ha ma nem iszunk a mieinkre, még megorrolnak, és megállnak – mondta, s elmosolyodott.

Töltött a pohárkákba a sűrű, sárga folyadékból, felhajtották – Tonya élvezettel, Mása némi aggodalommal, habár a sárga likőr egészen kellemes, csípős és egyszersmind édes volt.

– Mondd csak – szólalt meg aztán Mása, félretolva a poharat, hogy Tonya többet ne töltsön neki –, mit gondolsz, mikor érnek ide a mieink? Hamarosan? Jaj, csak minél hamarabb jönnének! Tegnap akár egy évet is elücsörögtem volna itt, de ma, most, hogy mindezt megtudtam tőled, egyszerre elvesztettem a türelmemet. Hát sokáig kell még itt várnunk és gyötrődnünk? Mostantól fogva számolom a napokat.

– Ideérnek, ne félj – mondta Tonya. – Ha egyszer nekifogtak, akkor ideérnek... Schnickwald azt mondja, a németek harckocsija is rosszul működik télen, megfagy bennük a benzin vagy mi, nem is tudom, a repülők is alig tudnak felszállni a hóvihar miatt. – Ideérnek! – ismételte még egyszer, aztán Mása megrökönyödésére hirtelen kezébe temette arcát, és fejét ingatva keserves zokogásba tört ki.

– Mi van veled? – kérdezte Mása. – Na, mi van veled? – Székestül közelebb húzódott barátnőjéhez, átölelte a vállát, de az a vigasztalástól csak még hevesebben zokogott.

– De hát mi van veled? Mondd már, mi van? – faggatta Mása.

– Jönnek a mieink – szólalt meg könnyek közt Tonya –, én meg a múlt héten lefeküdtem Schnickwalddal.

– Micsoda?! – szörnyedt el Mása, és ösztönösen hátrahúzódott Tonyától.

– Az! – felelte könnyek közt, dühösen Tonya, megérezve ezt az ösztönös mozdulatot. – Az, amit mondtam! Viszonyom van Schnickwalddal!

– Az lehetetlen... – Mása még nem hitte el, habár butaság volt nem elhinni, mert ilyesmit nem vall be az ember, ha nem igaz.

– „Lehetetlen..." – utánozta csúfondárosan, de még mindig zokogva Tonya. – Neked minden lehetetlen... Hát mit képzelsz, örökké így fog sündörögni utánam? Mit gondolsz, mit akart tőlem? Ezt akarta! Gondolod, örökké eltűrte volna, hogy elzavarom?

Tonya Mására szegezte dühös, kisírt szemét. Nem sajnálta, hogy elmondta neki, mi van közte és Schnickwald között. Abban a lelkiállapotban,

amelyben ma volt, képtelen lett volna el nem mondani, de megrémítette, ahogy Mása fogadta, nem is azért, mert Mása volt az, hanem mert valószínűleg így fogadják majd mind a többiek, akik tudomást szereznek róla, amikor a mieink visszajönnek Szmolenszkba.

Ami önmagát illeti, tudta: az, ami közte és Schnickwald közt történt, vagy legalábbis a lehetősége, legvégső eshetőségként hallgatólagosan bele volt kalkulálva az olyan hírszerzőnek és összekötőnek a munkájába, aki a német tiszti mulatóban dolgozik, de ettől nem lett könnyebb a lelke.

Egészen a múlt hétig úgy érezte, hogy ez nem fordulhat elő vele, de a múlt szombaton olyasmi történt, ami után végül is megesett, aminek nem kellett volna. Schnickwald késő este állított be a mulatóba, s amikor Tonya odament az asztalához, azt mondta, haza szeretné kísérni: ezután szokása szerint csöndesen üldögélt, iszogatta a sörét, egész késő éjszakáig, zárásig. Amikor az utolsó vendégek is szedelőzködtek, Schnickwald felállt, fizetett Tonyának, és megmondta, hogy várni fogja, ahol szokta, valahányszor éjszaka hazakísérte – egy háznyira a

mulatótól, a sarkon túl. Halkan mondta ezt, mint mindig, de Tonyának, mint később felidézte, mindjárt feltűnt, hogy Reinbach Oberleutnant, az ellátószolgálattól, ez a vörös képű, szőke, sárga bajuszkás nyikhaj, aki mindig sokat ivott, macerálta a lányokat, és kivétel nélkül mindig zárásig ücsörgött a mulatóban, most nyakát nyújtva fülel a suttogásukra. Ez már akkor nem tetszett Tonyának, de nem tulajdonított különösebb jelentőséget neki. Mikor aztán egy negyedóra múlva elszámolt, átöltözött, és sietősen kilépett a mulató ajtaján, a főbejáratnál egyszerre ott termett előtte Reinbach, mintha a földből nőtt volna ki, se szó, se beszéd, durván nekiszorította a falnak, és csókolgatni kezdte. Tonya nem merte megütni, ezért megpróbálta némán kiszakítani magát, de ennek a nyálas képű szőke alaknak, mint kiderült, hosszú és erős karja volt, mint a majomnak. Úgy megmarkolta Tonya csuklóját, hogy azt gondolta: megmarad a nyoma; a férfi pálinkabűzt lehelt az arcába, egyre azon mesterkedett, hogy újra megcsókolja, s miközben Tonya némán forgatta a fejét jobbra-balra, ő rekedten azt zi-

hálta: „Gyere én házamba, ülj én kocsimba, gyere én házamba..."

A kocsi, amit maga vezetett, ott állt, kétlépésnyire, a bejárat előtt. Tonya nem felelt, megpróbálta kiszakítani magát, de Reinbach egész testével nekidőlt, fújtatva tovább csavarta a karját, és beszélt, aztán ordított, most már németül, amit Tonya nem értett.

Ebben a percben feltűnt Schnickwald, nyilván messziről meghallotta a zajt. Gyors léptekkel ott termett, németül ráordított Reinbachra, olyan idegen, éles, vad hangon, amilyet Tonya még soha nem hallott tőle. Reinbach elereszttette Tonya kezét, és Schnickwald felé fordult. „Rohadt gazember, rohadt gazember!" – gondolta vad dühvel Tonya, és jobb kezével dörzsölgette bal csuklóját, amelyet Reinbach különösen keményen megszorongatott.

Amíg így állt, azok ketten dühösen, németül beszéltek egymással. Schnickwald az iménti idegen, éles, vad hangon, Reinbach rekedten zihálva. Schnickwald nem most szabadította meg Tonyát először más német tisztek tolakodásától, s ő nemcsak azért fogadta el udvarlását, mert néha fontos dolgokat tudott meg tőle, ha-

nem azért is, mert az orvos nem tudta elviselni, ha valaki gorombán próbál közeledni hozzá, és mindig igyekezett megelőzni az ilyesmit.

Körös-körül nem volt sehol egy lélek. A két német még mindig ott állt Tonya mellett és veszekedett. Végül Reinbach egy iszonyú ocsmányat káromkodott – Tonya már ismerte a német káromkodásokat, eleget hallhatta a mulatóban –, aztán sarkon fordult, hogy megy, de az utolsó pillanatban megállt, egy lépést tett Tonya felé, váratlanul meglendítette a kezét, és mielőtt Tonya maga elé kaphatta volna a karját, fájdalmasan arcul ütötte, aztán újra sarkon fordult. Schnickwald utána vetette magát, hosszú kezével megragadta a köpenygallérját, maga felé fordította, és ököllel teljes erejéből az arcába vágott. Reinbach megtántorodott, hátralépett, hogy el ne essen, és előkapta tokjából a revolverét. Schnickwald rávágott pisztolyt tartó kezére, kiütötte belőle a fegyvert, és még egyszer Reinbach képébe sújtott úgy, hogy az négykézlábra roskadt.

– Üljön be a kocsijába, és takarodjon, amíg épségben van! – ordította Schnickwald németül. – Ebben a pil-

lanatban, különben lelövöm, mint egy kutyát!

Rátaposott Reinbach revolverére, jobb kezét saját pisztolytáskájára tette. Reinbach odatámolygott a kocsijához, és kinyitotta az ajtót.

– Takarodjon! – kiáltott rá még egyszer Schnickwald. – A pisztolyát holnap kapja meg, ha majd kialudta magát!

Reinbach beült a kocsiba, kidugta a fejét, káromkodott egyet, becsapta az ajtót, aztán a kocsi csikorgó kerekekkel nekilódult. Schnickwald fölemelte a hóban heverő revolvert, zsebre dugta, aztán belekarolt Tonyába.

– Wollen Sie ein wenig spazieren – kérdezte aztán már megszokott hangján –, vagy menni egyenest maga háza?

– Nem, inkább egyenest haza – felelte Tonya, és önkéntelen mozdulattal hálásan magához szorította Schnickwald karját.

Valószínű, hogy ha Schnickwald valami különös jelentőséget tulajdonít a tettének, és ezen az estén másképp viselkedik, mint szokott, ha tolakodni próbál, ha haladéktalanul hálabizonyságot követel azért, amit érte tett, ha mindez így történik, akkor valószínű-

leg nem következett volna be az, ami ezen az éjszakán bekövetkezett. De Schnickwald, úgy látszik, nem tulajdonított különösebb jelentőséget tettének, de még csak beszélni sem akart róla, amikor pedig maga Tonya próbálta szóba hozni, legyintett, és csak annyit mondott, hogy Reinbach „dreckiges Schwein".*

Amikor Tonyát egészen a lakása ajtajáig kísérte, pontosan ugyanúgy, mint máskor, semmivel se tolakodóbban vagy elszántabban, engedélyt kért tőle, hogy egy kicsit beüljön hozzá: „ein wenig aufwärmen".**

Tonya végignézett a férfi behavazott köpenyén meg havas csizmáján, és azt felelte: „Rendben van!" Schnickwald ott ült nála, iszogatta a teát, időnként elkapta Tonya kezét, egy kicsit tenyerében tartotta, rövid, gyengéd csókot lehelt rá, szeméből pedig az a kérő, sőt könyörgő kifejezés sugárzott, amelyet Tonya azelőtt „kutyatekintetnek" nevezett magában, sőt amikor Másának beszélt róla, akkor is azt mondta, hogy Schnickwald ott ül nála esténként, és kutyaszemmel

* Mocskos disznó.

** Egy kissé fölmelegedni.

bámul rá. De ma nem tudta volna ezt mondani a férfi szeméről, mert ez a könyörgő kutyatekintetű ember épp az imént állt ki mellette.

Az, hogy Schnickwald mindazok után, amit tett, így ül ott, ilyen szelíd és könyörgő tekintettel, annyira meghatotta Tonyát, hogy egyszerre, valami végig nem gondolt érzésnek engedelmeskedve belenézett a férfi kutyaszemébe, és kedvesen megsimogatta a haját. Ezzel kezdődött. Schnickwald beszélni kezdett, elmondta, hogy szereti, hogy nőtlen, hogy boldog lenne, ha feleségül vehetné, hogy Tonya agyongyötörte, hogy ő tovább nem bírja, kéri, tartsa ott magánál, és végre tegye boldoggá, ő tudja, hogy nincs joga sürgetni, de most háború van, a parancsnoka elégedetlen vele, és ha most Reinbach elfecsegi ezt a históriát, akkor alighanem megteszi, amivel régóta fenyegetőzik, és kiküldi az első vonalba.

Mindezt olyan izgatottan és olyan hévvel mondta el, hogy Tonya ezúttal alig vette észre, ami mindig feltűnt neki: hogy milyen mulatságosan töri Schnickwald az orosz szavakat. Ami a házasságot illeti, az persze butaság, ugyan, hogy házasodhatnának ők ösz-

sze, de minden más, amit Schnickwald elmondott, ezt Tonya érezte, igaz. Igaz, hogy a férfi szereti, igaz az is, hogy ő agyongyötörte, és az is, hogy most bizonyára kiküldik az első vonalba.

„Tényleg, meddig kínozzam még? – gondolta Tonya. – Megsértődik, faképnél hagy, és ottmaradok a mulatóban, egyedül, védtelenül ezekkel a kutyákkal." Eszébe jutott Reinbach, és összerándult.

– Hát jó, maradjon, ha akar, ahogy parancsolja – szólalt meg sóhajtva.

– Nem, én nem parancsol – mondta hirtelen hévvel Schnickwald. – Én nem lenni Oberleutnant Reinbach, én nem tudok erővel kedves lenni. Nem én parancs, maga parancs! – Azzal kétségbeeséstől sápadtan felállt, hogy elmegy.

– Jól van, na, maradj – mondta Tonya, és újra felsóhajtott.

Tonya megpróbálta könnyek közt, kapkodva, lázasan elmagyarázni mindezt Másának, de most, hogy elmondta, az egész másképp festett, sokkal rosszabbul és érthetetlenebbül, és ezt ő maga is érezte.

– Nem értelek – mondta rövid hallgatás után Mása.

Csakugyan nem értette. Most is érezte, mint eddig, hogy Tonya bátor, derék nő, s hogyha lebukik, inkább hagyja, hogy ízekre szaggassák, de senkit soha nem árul el, és hogy talán bátrabb és derekabb, mint ő maga, Mása, ugyanakkor ennek a Tonyának nemcsak hogy viszonya van egy némettel, hanem még beszél is róla. Sőt veszi a bátorságot, és elmondja a teljes igazságot. A két dolog sehogy sem fért össze Mása fejében. Az ő fogalmai szerint ezek nemhogy különböző, de egymásnak homlokegyenest ellentmondó dolgok voltak, amelyek egyszerűen nem férhettek össze egyetlen emberben, s lám, mégis akadt valaki, akiben összefértek, és ez a valaki, Tonya Kulkova, most ott ül előtte, és bűntudatos, kisírt szemmel néz rá, mint bírájára, aki mindjárt ki fogja mondani ítéletét.

– Nem értelek – ismételte Mása.

– Elítélsz, ugye? – kérdezte szomorúan, kihívás nélkül Tonya.

– Nem tudom – felelte Mása, és harmadszor is megismételte: – Nem értelek.

– És még azt kérded, miért sírok? – sóhajtott Tonya. – Azért sírok, mert

senki sem fog megérteni. Én pedig nem fogok hazudni...

– Nem kell senki másnak elmondanod, hallod? – kiáltott rá Mása. – Csak ígérd meg, hogy többet nem... – itt elakadt, azt akarta mondani, „nem fekszel le vele", de ehelyett annyit mondott: „nem leszel vele." – Megígéred?

– Nem tudom – felelte elgondolkodva Tonya, és jó időre elhallgatott, mert sehogy se tudta rászánni magát, hogy kimondja, amit valójában érzett.

– Mondd csak – szólalt meg hosszú hallgatás után –, el tudod-e képzelni, hogy ez a Schnickwald, ha az első vonalba kerül, megadná magát, vagy átszökne a mieinkhez? Hiszen van ilyen! – Tonya nem azért mondta ezt, mintha meg lett volna győződve arról, hogy ez megtörténhet, hanem azért, mert így könnyebb volt a lelke.

– Előfordul – mondta Mása. – A tanfolyamra, ahol tanultam, hoztak egyszer egy németet, aki átállt, csak kérlek, ne mentegesd ezzel magad.

– Nem mentegetem magam. Csak arra gondolok, így történhet-e vagy sem.

– Nem értelek – ismételte immár

negyedszer ezen az estén keserűen Mása.

– Ha nem értesz, hát nem értesz – vágta oda ezúttal dühösen Tonya. – Ha akarod, leadhatod a rádiódon. Tessék, nem sértődöm meg, úgyis megmondom majd magam is.

– Nem adok le semmit – mondta Mása –, mert tudom, hogy te megbízható vagy, de szakíts vele. Rendben?

– Majd meglátjuk – felelte kitérően Tonya. Teljesen elgyötörte ez a beszélgetés, és egyszerűen nem volt képes folytatni. – Na, iszunk még egy kupicával?

– Nem – rázta a fejét Mása.

– Ahogy akarod, de én iszom.

Tonya töltött magának egy pohárkával. Most nem gondolt senki másra, csak saját magára, és nagyon sajnálta magát, így keserű női sorsára ivott.

– Ide hallgass, Nyinocska – szólalt meg vagy öt perc múlva, amikor Mása menni készült –, ez a Surik, a poliéiáról, jár még hozzátok?

– Néha jár – felelte Mása.

– Mindig esténként?

– Igen, csak esténként.

– Azt üzenik, hogy amikor legközelebb ott lesz nálatok, te azonnal gyere, és szólj nekem. Vagy ide gyere, vagy

a mulatóba, hívj ki az udvar felől, a konyhán keresztül. Csak az a fontos, hogy amint megérkezik, azonnal gyere, és szólj. Rendben?

– Rendben – bólintott Mása. Először meg akarta kérdezni, minek kell ez, de maga is sejtette, így hát nem is kérdezett semmit.

Útban hazafelé újra a férjére gondolt, és összerándult pusztán a gondolatától is, hogy mit mondana neki, ha vele történt volna az, ami Tonyával. Nem, ezt még elképzelni is lehetetlen volt!

Szofja Leonyidovna csak este jött meg az ügyeletből. Amikor Mása elmondta, hogy a mieink elkergették a németeket Moszkva közeléből, váratlanul nagyon nyugodtan fogadta a hírt, mintha magától értetődő dolog lenne.

– Hál' istennek, végre észhez tértek – mondta. – Már azon gondolkodtam, meddig tarthat ez a botrány!

Az öregasszony azt nevezte „botránynak", hogy a németek támadnak, a mieink meg visszavonulnak. Nem érdekelték őt holmi hadászati megfontolások, egész egyszerűen meg volt győződve róla, hogy mostanáig, amíg a mieink visszavonultak, valami ért-

hetetlen és abnormális dolog folyt, most pedig, amikor a mieink támadásba lendültek, végre minden a helyére zökken. Aztán leült a karosszékébe, és a *Háború és béké*-t kezdte lapozgatni.

Vagy egy óráig tartott, amíg elolvasta azokat a lapokat, amelyek érdekelték, akkor becsukta a könyvet, levette a szemüvegét, és közölte Másával, hogy szerinte a mieink hat hét múlva bevonulnak Szmolenszkba.

– Miből tetszik gondolni? – kérdezte Mása.

– Az előző alkalommal – Szofja Leonyidovna mindig így fejezte ki magát, amikor az 1812-es honvédő háborúról beszélt – pontosan így történt! Hat héttel azután, hogy Napóleon kivonult Moszkvából, a mieink már elfoglalták Szmolenszkot, két hónap múlva pedig már a berezinai átkelésnél tartottak.

– Azt tetszik gondolni, most is így lesz? – kérdezte Mása.

Az öregasszony azonban nem méltatta feleletre, csak könnyedén vállat vont, számára ez a dolog nyilván már eldöntött kérdés volt. Egy újabb óra múlva, amikor az öregasszony és Mása már levetkőzött és lefeküdt, megérkezett Prilipko és Surik. Az előszobá-

ból behallatszott hangos beszélgetésük, a jelekből ítélve részegek lehettek. Amint bevonultak Prilipko szobájába, és a szobában csend lett, Mása sietve öltözni kezdett.

– Hová mégy? – kérdezte Szofja Leonyidovna.

– Dolgom van – felelte Mása.

Az öregasszony hallgatott, nem kérdezett egy szót sem, de Mása nem szerette volna megsérteni, és ezért megmondta, azt a parancsot kapta, ha Surik megjelenik Prilipkónál, azonnal jelentse.

– Csak fogd le a zár nyelvét, amikor kinyitod az ajtót, nehogy meghallják – figyelmeztette Szofja Leonyidovna, és felült az ágyában.

Mása nesztelenül kisurrant a lakásból, és gyors léptekkel elindult a sötét utcákon a tiszti mulató felé. Tonya ma este dolgozott. Mása néhány percig ott toporgott a hátsó udvarban, várva, hátha kijön valaki, végre kinyílt a konyha ajtaja, kijött egy mosogatónő, és vödréből kilöttyintett valamit a tornácról egyenest bele a hóba. Mása megszólította, és megkérte, hívja ki egy percre Kulkovát.

Tonya csak egy negyedóra múlva került elő, amikorra Mása az udvar

havában toporogva már teljesen átfagyott.

– Ki keres? – kérdezte Tonya.

– Én vagyok, Nyina – szólt halkan Mása.

– Mi van, Nyinocska?

Mása szorosan odalépett hozzá, és a fülébe súgta, hogy Surik fél órával ezelőtt megérkezett Prilipkóhoz.

– Jól van – súgta válaszul Tonya, és a sötétben keményen, hálásan megszorította a kezét.

Amint Mása hazaért, alig hallhatóan megkocogtatta ujjával Szofja Leonyidovna ablakát, és az öregasszony, egy szál hálóingben, nesztelenül kinyitotta neki az ajtót.

– Bejöttek ide, vendégségbe hívtak, téged is kerestek – mondta az öregasszony, amikor bementek a szobába –, de én azt mondtam, hogy még nem jöttél meg.

– Köszönöm – mondta Mása. Valami fontos és félelmetes dolog előérzete fogta el, aminek még ma be kell következnie, és sokáig járkált fel-alá a szobában, egyik sarokból a másikba.

– Mit mászkálsz? – szólt rá az öregasszony. – Feküdj le!

– Nem tudok.

– Feküdj le! – ismételte ellentmon-

dást nem tűrően az öregasszony.
– Vagy kaptál még valami feladatot?
– Nem.
– Akkor feküdj le. Én nem hiszek istenben, de ha volna, ő megbocsátana.
– Mit bocsátana meg?
– Mindent megbocsátana, akármi történjék is azzal az emberrel – felelte keményen az öregasszony.

Kora reggel Mása ügyeletbe ment Szofja Leonyidovnával, amikor aztán késő este hazaértek, csaknem ugyanabban a pillanatban kopogtatás nélkül, kisírt szemmel berontott a részeg Prilipko. Sokáig ült náluk, rémült, részeg könnyeket ontva, és elmondta, hogy Surikot megölték. Szavai szerint alig egy háztömbnyire történt, amikor Surik jóval éjfél után gyalog hazafelé tartott tőle. Egy réz mozsártörővel szétloccsantották a fejét, és amikor már a földre zuhant, ott végeztek vele. Az utolsó ütésekkel teljesen szétzúzták az arcát. Prilipko az arcára tapasztotta a kezét, úgy mutogatta, hol érték az ütések Surikot: a homlokán és az orra nyergén.

– Úgy tönkreverték – mondta szipogva –, hogy nem is ismertem fel mindjárt a hullaházban. Hogy történ-

het ilyesmi – jajdult föl, tehetetlenül égnek emelve a kezét. – Közönséges banditák, gyilkosok!

Olyan képpel mondta mindezt, mintha maga Surik nem lett volna gyilkos bandita, és nem küldte volna az embereket tucatszám a halálba. Látni lehetett, hogy szerette és sajnálta unokaöccsét, de abban, amit most érzett, mégsem a szánalom volt a legfontosabb. Más volt a fő: rettenetesen megijesztette, ami Surikkal történt, és nagyon féltette magát. Eddig szilárdan hitt a német rendben, e rend erejében, amely megvédi Surikot és őt magát is, most ez a hit összeomlott, és a két nő előtt egy halálra rémült, életéért szánalmasan reszkető ember ült. Néhányszor megpróbált felállni, hogy elmenjen, de mindig maradt; úgy látszott, fél egyedül visszamenni a szobájába.

– Szofja Leonyidovna – szólalt meg végre hosszú habozás után –, ha a mieink visszajönnek, és nekem nem sikerül a németekkel mennem, maga megmondja nekik, ugye, hogy én nem csináltam semmi olyat? Megmondja, ugye?

– Ki az a „nekik"? – kérdezte hidegen Szofja Leonyidovna.

– Nekik – mondta ismét Prilipko. – Hiszen tudom, maga valamikor a városi tanács tagja volt, magának hinni fognak.

– Az isten áldja meg, Ivan Iljics – mondta Szofja Leonyidovna –, kinek szólhatnék én bármit is, ki fog hinni nekem, mikor én magam is minden erőmmel a németeknek dolgozom? Miket beszél maga, becsületszavamra, nem értem!

– Nem, nem – ellenkezett hevesen Prilipko –, magának akkor is jobban fognak hinni, mint nekem, biztosíthatom.

– Badarságokat beszél, Ivan Iljics, megijedt, most aztán összehord hetethavat. Térjen észhez, ne legyen ilyen anyámasszony katonája!

Ezektől a kemény szavaktól Prilipko váratlanul megnyugodott egy kissé, sőt megpróbált valamiféle méltóságos tartást fölvenni.

– Igen, igen – mondta –, egyszerűen kikészültek az idegeim, magának teljesen igaza van! – De aztán újra eszébe jutott Surik, és remegő kezét megint az arcához nyomta, mutogatva, hol törték össze a koponyáját.

Ki tudja, meddig folyt volna ez, ha

Szofja Leonyidovna nem kérdezi meg, mikor lesz a temetés.

– Holnap délután – felelte Prilipko. – Nem jönne el a temetésre mint szomszéd? Tudom, hogy holnap nincs ügyeletben...

– Öreg vagyok én már ezzel a lábbal temetőbe mászkálni – hárította el Szofja Leonyidovna. – Már lassan azt várom, mikor visznek engem. Hanem Nyina elmegy magával, persze csak ha akarja. – Szofja Leonyidovna ellentmondást nem tűrő pillantást vetett Mására.

– Eljön velem, Nyinocska? – derült fel Prilipko. – Hiszen Surik mindig olyan figyelmes volt magához. Egyáltalán, olyan figyelmes ember volt... – Az öreg keserűen megcsóválta a fejét, és zajosan kifújta az orrát.

– Jól van, elmegyek – mondta Másа; dühös volt, amiért az öregasszony belekeverte ebbe a temetési históriába, de ha már így történt, nem mert ellenkezni.

– Jaj, az nagyon jó lesz – mondta Prilipko. – Holnap az elöljáróságról egyenest bemegyek magáért, az is lehet, hogy kocsival. Megígérték, hogy holnap adnak kocsit. Nem jönne el

maga is, ha lesz kocsi? – fordult Szofja Leonyidovnához.

– Nem, bocsásson meg, kérem – vágta el a szót Szofja Leonyidovna. – Ha megjönnek, jöjjön be teázni.

– Félelmetes lett az élet, Szofja Leonyidovna – sóhajtott Prilipko, aztán erőt vett magán, és végre felállt. – Ó, milyen félelmetes lett az élet!

– Nem értem, Ivan Iljics, miért hagyta úgy el magát – mondta az öregasszony, és szintén felállt. – Miket fog még átélni!

Ez utóbbit csaknem nyílt gúnnyal tette hozzá, Mása meg is ijedt. De Prilipko nem vette észre a gúnyt, és szavait az együttérzés kifejezésének vette.

– Bizony, igaza van – mondta –, teljesen igaza van...

Bánatosan megcsóválta a fejét, és kiment a szobából.

– Minek kényszerítettél rá, hogy kimenjek a temetőbe? – kérdezte Mása az öregasszonytól, amikor Prilipko elment. – Kinek van erre szüksége?

– Neked – felelte az öregasszony, és Mása kiolvasta a tekintetéből, hogy Szofja Leonyidovnának a legcsekélyebb kételye sincs, hogy tegnapi beszélgetésük és Mása távozása közvet-

len kapcsolatban áll Surik meggyilkolásával. – Meg kell értened, ha van egy csöpp eszed. Menj vele, mutasd az együttérzőt a többiek előtt. A temetőben biztos ott lesz az egész díszes kompánia. Nem vett észre senki, amikor tegnap elmentél szólni?

– Szerintem senki – felelte Mása.

– Azért nem árt vigyázni!

– Te valóságos konspirátor vagy – mondta Mása.

– Nem tudom, ti hogy nevezitek – vágta el a szót az öregasszony –, de mindig megvolt a magamhoz való eszem. Menj csak el a temetésre.

Mása levetkőzött, lefeküdt a tábori ágyra, és a sötétben fekve éjfélig nem hunyta le a szemét, azon töprengett, milyen hirtelen és milyen gyorsan történt az egész. Tonya csak tegnap délután adta át az utasítást, hogy menjen és jelentse, ha Surik beállít Prilipkóhoz, este már ment is, és jelentette, két óra múlva Surikot megölték, és holnap megy a temetésére. Mása fölidézte Surikot, szép, keskeny, gonosz arcát, fekete pulóverét, és hanyagul himbálózó, csillogó krómbőr csizmás lábát. Bármennyire gyűlölte is, elszorult a szíve a gondolattól, hogy nincs többé, hogy megölték, és attól, hogy

neki is köze volt ehhez a gyilkossághoz, úgy érezte, holnap a temetőben mindenki kérdő tekintettel néz majd rá, ő meg majd nem tud színlelni, hogy gyászol és együtt érez Prilipkóval.

Másnap pontosan kettőkor Prilipko megérkezett érte egy német autón. A kocsiban, elöl, a német sofőr mellett, egy fiatal férfi ült, ugyanolyan posztóbekecsben, mint Suriké volt, karján policáj-karszalaggal, fején kucsmával, feltűnően figyelmesen végigmérte Mását, amikor az beszállt a kocsiba. Prilipko beült Másа mellé a hátsó ülésre. Bundája gallérját felhajtotta, nyakát fázósan behúzta keskeny válla közé. Egész úton szipogott, újra meg újra elővette zsebkendőjét, sokáig tartogatta az orra előtt, néha a szemét is megtörölgette. Útközben kétszer vagy háromszor megsimogatta Másа kezét, úgy látszik, őszintén hálás volt neki, amiért vele jött, ő meg minden alkalommal összerezzent ettől az érintéstől, és nagy erőfeszítésébe került, hogy el ne rántsa a kezét.

A temető a város szélén volt, kőkerítése félig beomlott a nyári harcok idején. A temető közepén álló, téglából épült nagy vörös templom is szét

volt lőve, a fél harangtornyot valószínűleg egy bomba döntötte össze, a templom vastag téglafalait több belövés érte. Dél felé komor, nyirkos hó zuhogott a szürke égből. Körös-körül fekete márvány-, szürke kő- és rozsdaette, cirádás vaskeresztek meredeztek a hóból. A sírokat összefüggő, egyenletesen vastag hótakaró borította, melyen szinte sehol se tapostak ösvényt. Úgy látszik, ezen a télen az emberek egyáltalán nem jártak a temetőbe.

Surikot a többi sírtól arrább, közvetlenül a templom tövében temették el. A gyászolók nem voltak túlságosan sokan – vagy ötven ember lehetett összesen: a városi elöljáróság néhány vezetője, csupa idősebb, köhécselő, behúzott nyakú, futkosó tekintetű férfi, húsz-egynéhány piros-fehér karszalagos orosz policáj, két német tiszt – egy kövér őrnagy, aki Prilipko szerint a városparancsnokságról jött, és beszédet fog mondani a sírnál, és egy fiatal, sovány Rotenführer, fekete Gestapo-egyenruhában. Mögöttük kétsoros vonalban egy szakasz német katona. Még néhány szuronyos német állt körös-körül a sírok közt, kordonban.

A csapott orrú német teherkocsi odavitte a Surik holttestét tartalmazó koporsót közvetlenül a sírhoz; a koporsó le volt csukva, nem is nyitották fel, úgy látszik, Surik ronccsá vert arcát nem akarták közszemlére tenni. Két nagyon rosszul öltözött, ágrólszakadt külsejű öreg sírásó az orosz policájokkal együtt lehúzta a koporsót a kocsiról, és kötélen leeresztették a sírba. A komor, hajlott hátú pap, akinek sovány lapockája idegesen ugrált a bundára terített reverenda alatt, gyorsan végzett a rövid szertartással, majd néhányszor meglóbálta a füstölőt, amelyben, Másának úgy rémlett, nem ég semmi.

Aztán a városi elöljáróságon szolgáló idősebb hivatalnokok közül előlépett egy fiatalabbnak látszó férfi, akinek fekete báránygallérjából kinyúló hosszú nyaka, hosszúkás majomképe és keskeny, kékes ajka volt.

– A polgármester súgta Másа fülébe Prilipko.

A polgármester megnyalta kékes ajkát, előhúzott bundája zsebéből egy kézírásos papírlapot, és hangos, nyikorgó hangon felolvasta, hogy Surik hazája hű fia, a nagyszerű új rend bátor hírnöke és a városparancsnokság

áldozatkész munkatársa volt; hogy a bolsevikok áruló kezétől vesztette életét, akik azért gyűlölték, mert bátran szolgálta az új rend eszméit, de mindazok, akik vele együtt harcoltak és harcolnak ezekért az eszmékért, fejet hajtanak hamvai előtt, és ugyanolyan bátran viszik tovább a zászlót, amelynek győzelméért ő az életét áldozta harci őrhelyén.

A polgármester, amíg a szöveget olvasta, kétszer is hátrapillantott a sírok közt kordonban álló német katonákra, aztán amikor összehajtotta a papírlapot, visszadugta a zsebébe, és két lépést hátrább lépett a sírtól, harmadszor is hátratekintett rájuk.

Őutána a német városparancsnokságról érkezett kövér őrnagy beszélt. Az orosz policájok és az elöljáróság hivatalnokai még mindig fedetlen fővel álltak, a német viszont nem vette le homloka fölött hetykén ágaskodó, magas tiszti sapkáját. Olyan tiszta orosz nyelven beszélt, hogy ha nincs rajta az a sapka, Mása soha nem hitte volna, hogy német.

– Ez Büchner őrnagy – súgta Mása fülébe Prilipko, aki egyébként ma egész idő alatt, a kocsiban is, a temetőben is csak suttogva beszélt. – Ha jól

tudom, Oroszországban, Pétervárott született.

Büchner mindössze néhány szót mondott: hogy a német parancsnokság nevében kíván megemlékezni a harci őrhelyén elesett Prilipko úr érdemeiről, hogy Prilipko úr a német parancsnokság szemében a bátorság és a fegyelem mintaképe volt, és hogy ő, Büchner, felhatalmazást kapott, hogy kijelentse e sír fölött: a gyilkosokat meg fogják találni, és tettüket ugyanolyan szigorúan megtorolják, mintha a német hadsereg katonájára emeltek volna kezet.

Mialatt Büchner beszélt, aki háttal állt, és így Mása nem láthatta az arcát, a lány mindvégig a városi elöljáróság tisztségviselőinek arcát figyelte. Ezek az arcok, amelyeket egyaránt öregnek, rútnak és gonosznak látott, egyetlen gyűlöletes arccá olvadtak össze a szemében. Később, amikor megpróbálta felidézni ezt a képet, úgy rémlett, ha megfeszítenék, se tudná felismerni ezeket az embereket, annyira hasonlóaknak látta őket ott a temetőben. Egyetlenegy véződött csak az emlékezetébe közülük, talán azért, mert egy fejjel magasabb volt a többieknél, vagy azért, mert szembeötlő, terebé-

lyes, deresedő, vöröses szakállt viselt, mint III. Sándor. Nagyon magas, kopasz, nagydarab, mázsás férfi volt, kövér arcú, öregesen táskás szemű.

– Ez ki? – súgta Mása Prilipko fülébe, és szemével a III. Sándor-szakállas férfi felé mutatott.

– Sztrizsevszkij professzor, az elöljáróság tagja – felelte súgva Prilipko, és Mása újra odapillantott a szakállas Sztrizsevszkij gonosz, komor arcára, sötét táskás szemére, és maga sem tudta, miért, úgy érezte ebben a pillanatban, hogy ez a leggyűlöletesebb valamennyi közül.

Amikor Büchner befejezte rövid beszédét, négy orosz policáj fölemelte a puskáját, és nem valami sikerült sortüzet lőtt a levegőbe. A németek nem lőttek: hiába mondott Büchner bármit, az ő szemükben az elhunyt nem volt egyéb, mint közönséges, fizetett áruló.

Szünet támadt – mindenki állt és hallgatott. A majomképű polgármester odalépett Prilipko mögé, alig hallhatóan mondott neki valamit, és kissé hátba taszította. Prilipko odament a sírhoz, lehajolt, fölvett egy nagy rögöt, amelyre jégdarab fagyott, és bedobta a sírba.

Mikor aztán a sírgödröt színig teleszórták földdel, s a fejrészhez odaszúrtak egy láthatóan nem új, valószínűleg egy másik sírról levett sötét fakeresztet, a jelenlévők sietve a temető kijáratához tódultak, mintha attól félnének, hogy lemaradnak és itt rekednek.

– Én elmegyek a torra, ott lesz a policáj-parancsnokságon, ahol Surik szolgált – mondta Prilipko Másának, amikor beültek a kocsiba. – Nem jönne velem?

– Nem, köszönöm – felelte Mása –, megyek Szonya nénihez, egyedül van.

– Jó, akkor hazaviszem – mondta Prilipko.

Félútig hallgattak, akkor Prilipko felsóhajtott.

– Hát eltemettük Surikot – szólt, és mint útban a temető felé, csendesen megsimogatta Mása kezét. Mása nem felelt.

– Szörnyű, igaz? – szólalt meg ismét Prilipko.

– Az – felelte Mása, de egész máson járt az esze.

– Hát Prilipko hol van? – kérdezte Szofja Leonyidovna, amikor Mása hazaért. Az öregasszony ott állt a petróleumfőzőnél, és épp teát készített.

– Nem jön, elment a többiekkel – felelte Mása.

– Na, hála istennek – mondta Szofja Leonyidovna. – Legalább nem kell bolondot csinálnom magamból. Sokan voltak a temetésen?

– Alig ötvenen...

Szofja Leonyidovna elégedetlenül elhúzta a száját, úgy látszik, ezt is túl soknak tartotta.

– Nem csináltál ott semmi butaságot? – kérdezte Mását.

– Szerintem nem – felelte rövid gondolkodás után Mása. Az öregasszszony kitöltötte a teát.

– Ide hallgass – szólt Mása, és eltolta maga elől a csészét.

– Idd meg előbb, aztán beszélgetünk – intette le az öregasszony.

– Nem, előbb mondani akarok valamit.

– Na, mi van?

– Terhes vagyok, és nem akarom elvetetni – mondta ki Mása azt, amin az esze járt egész idő alatt, amíg Prilipkóval hazafelé tartott a temetőből.

– Terhes? – lepődött meg Szofja Leonyidovna, és szigorú kérdő pillantást vetett Mására.

– Az utolsó nap, mielőtt bevetésre kerültem volna, találkoztam a férjem-

mel – mondta Mása, és Szofja Leonyidovna arca nyomban megenyhült.

– Szóval kéthónapos – mondta.

– Igen, éppen ma kettő – bólintott Mása.

– Azért néztem én, hogy valahogy rosszul eszel – mondta Szofja Leonyidovna. – Bevallom, azt hittem, egyszerűen finnyáskodsz. Hányingered van, ugye?

– Az utóbbi időben egy kicsit – felelte Mása. – Ma, ahogy jöttem onnét a temetőből, végképp elhatároztam: nem, nem vetetem el, semmi szín alatt! Csak azért sem! Legyen úgy, mintha nem is volna háború, mintha nem is volnának németek. Hiszen azelőtt se vetettem volna el a világ minden kincséért sem, hát most se fogom. A férjem olyan jó ember, csak... – Elakadt, mintha még ingadozna, mondja-e tovább vagy sem, habár tudta: ha egyszer nekifogott, most már mindent elmond Szofja Leonyidovnának.

– Beszélj, miért hallgatsz – szólt rá Szofja Leonyidovna, aki megérezte, milyen lelkiállapotban van. Mása még távolabb tolta magától a kihűlt teát, kezét messze maga elé nyújtotta, összekulcsolta az asztalon, és belefogott,

hogy elmondja Szofja Leonyidovnának mindazt, ami közte és Szincov között az utolsó találkozásuk éjszakáján történt. Szofja Leonyidovna hallgatta, nem szólt közbe, csak néha pislantott egyet fáradtan vörös szemhéjával.

– Hülye vagy – szólalt meg érdesen, amikor Mása befejezte a történetét, aztán szavaival és hangsúlyával homlokegyenest ellentétben, ismeretségük óta először vállánál fogva magához ölelte Mását, és erősen megcsókolta. Elengedte, belenézett a szemébe, és újra megcsókolta: lelkét gyengédség töltötte el ez iránt a kislány iránt, aki hamarosan már a második gyerekét fogja megszülni, egyszersmind jófajta, bánatos, öreglányos irigység ezért a nehéz fiatalságért, amely bármilyen nehéz is, maga előtt tudhatja még mindazt, ami neki sosem jutott osztályrészül, és már nem is jut soha.

5

Az év utolsó estéjén Mása kilépett a kórház kapuján, és elindult szokásos esti útján végig a hóval befújt néptelen utcán, sehol egy lámpa, sehol egy

járókelő, csak a sötét, sűrűn befüggönyözött, behajtott spalettájú vagy bedeszkázott ablakok.

Két saroknyira a kórháztól váratlanul egy nő lépett elé a sötétből, és megragadta a karját. Mása rémülten hátrahőkölt.

– Én vagyok az, Tonya – szólalt meg a nő náthás, rekedt hangon, amely egyáltalán nem hasonlított Tonya megszokott vidám, erős hangjára.

– Mi történt? – kérdezte Mása, mert még soha nem találkoztak előzetes megbeszélés nélkül.

– Baj van – súgta Tonya, és belekarolt Másába. – Gyerünk, útközben elmondom.

Másképp volt öltözve, mint szokott: kis bundája tetejére vastag, meleg kendőt kötött, lábán nemezcsizma, kezében kosár.

– Tegnap, alighogy beállítottam a mulatóba – kezdte minden bevezető nélkül Tonya, és hangja, melyen érződött, hogy fáradt és át van fázva, egy kissé megremegett –, Schnickwald már ott ült. Mindjárt odahívott, rendelt egy kávét, elővette a pénzét, hogy fizet, közben azt mondja: „Lassan számolja a visszajárót, ne siessen. Engem, azt mondja, behívattak ma a

Gestapóba, és sokáig faggattak magáról. Én megmondtam nekik, hogy maga derék lány, hogy jól ismerem, és minden, amit magáról gondolnak, butaság." Én meg ott állok, arra vigyázok, hogy a kezem ne ugráljon, és szép lassan számolom a visszajárót. Azt mondja: „Menjen, meneküljön... Danke schön" – azzal elvette a pénzt, rám nézett, felsóhajtott, kiitta a kávéját, felállt és elment. Úgy látszik, csakugyan szeretett, nem hazudott. Isten óvja!

– Na és te? – kérdezte Mása elhűlve a rémülettől és a közelgő veszedelem érzetétől. Még Tonya utolsó mondatát is elengedte a füle mellett, amit Schnickwaldról mondott, holott máskor egész este veszekedett volna miatta.

– Kimentem a konyhába, diskuráltam egy kicsit a lányokkal, aztán csak úgy két szó közt fogtam magam, kimentem az udvarra, aztán a hátsó ajtón át, egy szál blúzban, bunda nélkül, haza.

– Haza! – szörnyedt el Mása.

– Hát persze! Hisz a rádió otthon volt. Elhatároztam, ha otthon már várnak rám, akkor mindegy, egyszer úgyis meghalunk, ha viszont nem, ak-

kor felöltözöm, fogom a rádiót, és meglógok. A rádió itt van – biccentett Tonya a kezében tartott kosár felé. – Itt van, elhoztam neked – azzal odanyomta Mása kezébe a nehéz kosarat. – A tetejére hajdinát szórtam – mondta, magyarázatként a súlyára. – Ha majd főzitek az öregasszonnyal, gondoljatok rám.

– Várj csak, mikor volt ez? Hiszen ez tegnap este történt. Hol voltál azóta? – kérdezte Mása.

Tonya hátranézett, végig a kihalt utcán, türelmetlenül, mintha egyetlen felesleges pillanatot se akarna Mása mellett maradni.

– Mindegy, hol voltam. Senki lakásán nem jártam, én most fertőző vagyok. Tegnap ideszaladtam, a kapuhoz, majdnem egészen a házatokig mentem, gondoltam, utolérlek, de elkéstem, bemenni nem mertem hozzád, nehogy bajba hozzalak. Kénytelen voltam éjszaka meg nappal olyan helyen járkálni, ahol ritkán járnak a németek.

– De hát hol éjszakáztál?

– A városon túl, a régi bunkerokban. – Tonya válla megrándult a bunda alatt. – Semmi vész – felelte Mása együttérző szavaira, hogy biztosan

rettenetesen átfagyott. – Most elmegyek a partizánokhoz. Ott az erdőben hosszabb ideig kell majd a fagyban lenni.

Időközben elérték a következő sarkot.

– Na, Nyinocska, drága barátnőm – szólt Tonya, s megállt –, az útjaink elválnak, gyere, hadd csókoljalak meg...

– Várj, hogy találod meg őket? Mikor indulsz?

– Ahol vannak, ott találom meg őket. Indulni pedig máris indulok, egy percet sem vesztegethetek. Így is ráment egy teljes napom, hogy találkozzak veled.

Hidegtől remegő jeges ajkával megcsókolta Mása arcát, aztán levette gyapjúkesztyűjét, és odanyomott Mása markába egy kicsi papírgalacsint.

– A jelentés. Harmadnapja adták...

– És ezután hogy fogják...

Tonya sietősen közbevágott:

– Bízd csak rájuk, amint megtudják, hogy elmentem, találnak más utat hozzád. Isten veled!

Mása letette a hóba a kosarat, lábujjhegyre állt, hevesen átölelte a vastag kendő fölött Tonya nyakát, és néhányszor szenvedélyesen megcsókolta

jeges arcát, ezzel fejezve ki egyszerre mindent: csodálatát, háláját, szomorúságát és az elválás okozta félelmét.

– Isten veled – ismételte Tonya. – Fogytán az időm...

Azzal kiszakította magát Mása karjaiból, most már egy szót sem szólt, hátra se pillantva befordult a sarkon, gyorsan nekivágott a mellékutcának, és egy perc múlva eltűnt a sötétben.

Mása fölvette a nehéz kosarat, átment az utca másik oldalára, és gyors léptekkel elindult hazafelé, közben többször is hátratekintett, nem követi-e valaki.

Szofja Leonyidovna ma egy kicsit korábban ért haza, mint Mása. Most ott állt a petróleumfőzőnél, amit a meleg kedvéért bevitt a konyhából a szobába, és a fazékban rotyogó darakását kevergette.

– Édes kását főzök – szólt oda háttal állva Másának, aki eközben a hidegtől és az izgalomtól reszketve lefejtette magáról a kabátot. – Mégiscsak újév van, ma könnyelmű leszek, teát is erősebbet főzök, ahogy szeretem. Hát ez mi? – kérdezte, amint hátrafordult, és belepillantott a kosárba, amit Mása feltett az asztalra. – Honnét van ez a kincs? Ha a te Kulkovádtól, akkor

vidd vissza. Megmondtam már neked, hogy a lopott holmit nem szeretem.

Mása felsóhajtott. Még mindig nem tudta, tisztában van-e Szofja Leonyidovna a Tonyával való ismeretségük igazi jelentőségével, vagy csakugyan azt hiszi, hogy egyszerűen a barátnője, akihez egyszer-egyszer átszalad, hogy jóllakjon és diskuráljon egyet – vagyis éppoly megvetően vélekedik róla, ahogy Tonya szomszédnői, akiket persze egyáltalán nem sietett felvilágosítani tévedésükről. Ellenkezőleg. Legtöbbször úgy érezte, lehetetlen, hogy ez az okos öregasszony ne sejtse az igazságot, mégis, valahányszor valami kis ajándékot hozott Kulkovától, mégpedig éppen Szofja Leonyidovnának, az minden alkalommal dühösen morgott, és enni sem volt hajlandó abból, amit hozott, úgyhogy végül Mása már arra gondolt: nem, úgy látszik, csakugyan nem érti, mi a helyzet. Úgy látszik, azt hiszi, hogy az a nő, akihez annak idején ő maga küldte Mását találkozóra, meg Kulkova két különböző személy. De most, azok után, ami Tonyával történt, Mása semmi értelmét nem látta ennek a kölcsönös szembekötősdinek.

– Az csak felül dara – mondta hal-

kan –, a rádiót hoztam el benne Kulkovától. Eddig a lakásán rádióztam...

Az öregasszony haragos és csodálkozó pillantást vetett Mására.

– Ezt minek mondtad el? Én soha semmiről nem kérdeztelek, most se kérdeztem semmit...

Mása most már látta, hogy az öregasszony eddig is sejtett mindent, persze, az élelemből pedig azért nem volt hajlandó enni, mert a németektől lopták, és ezen nem tudta túltenni magát, még ha éhezett, akkor se.

– Kulkovát figyelmeztették, hogy a Gestapo szimatol utána – mondta Mása. – Tegnap este megszökött hazulról, ma pedig átadta nekem a rádiót, ahogy jöttem hazafelé.

– De hát hová ment? – kérdezte Szofja Leonyidovna.

– Mondom, megszökött – ismételte Mása. – Megpróbál eljutni a partizánokhoz.

Az öregasszony összevonta férfias szemöldökét, és elgondolkozva mozgatta egy kicsit vastag ajkát.

– Baj – szólt végül, levette a petróleumfőzőről a félig kész kását, és nehézkesen leült a székre. – Most rád is gyanakodni fognak, amiért eljártál hozzá. El kell tűnnöd innét, amíg nem késő.

– Ha én eltűnök, magát letartóztatják – mondta Mása.

Már útközben is ezen gondolkodott, és végül arra a meggyőződésre jutott, hogy nem rejtőzhet el, mert akkor az öregasszonyt azon nyomban letartóztatják.

– Ez már az én gondom – felelte rendíthetetlenül az öregasszony. – Te viszont holnap rejtőzz el, csak meg kell alaposan gondolni, hová, ahol nem árulnak be.

Az öregasszony összeráncolta a homlokát, mintha valahová messzire nézne, és megpróbálta sorra felidézni azokat az embereket, akiknél Mása elrejtőzhetne, s akik nem árulják be. Arca elszánt volt, és Mása látta, nem lesz könnyű, sőt szinte lehetetlen lesz meggyőzni a maga igazáról, de hát mit lehet tenni? Bármilyen irányban kereste is a megoldást, mindnek rossz volt a vége: ha elmegy az öregasszonytól, és elrejtőzik, akkor először is hová, miféle emberekhez, mit fog mondani önmagáról, de ami a legfőbb, az öregasszonyt egészen biztosan letartóztatják, mert ha Kulkova eltűnése után Mása is eltűnik, akkor a németek számára a napnál is világosabb lesz minden. Ha viszont itt marad az öreg-

asszonynál, akkor persze nagyon valószínű, hogy letartóztatják. Sorra veszik az eltűnt Kulkova ismerőseit, tudomást szereznek az ő gyakori látogatásairól, akkor aztán csak úgy, a biztonság kedvéért, ellenőrzés céljából letartóztatják, viszont lehet, hogy az öregasszonyhoz nem nyúlnak, hacsak ki nem derítik, hogy Mása nem az unokahúga. Nem szabad hagyni, hogy kiderítsék, semmi szín alatt sem, történjék bármi...

Ő persze, bármit csináljanak is, nem fogja elárulni. Azt mondja majd, hogy Kulkova egyszerűen az ismerőse volt, nem tudott semmit, nem gyanított semmit, becsületesen dolgozott a német kórházban, és nem tudja, el se tudja képzelni, miért tartóztatták le. Lehet, hogy így sem ússza meg, de legalább az öregasszonyhoz nem nyúlnak, gondolta Mása. Rémülettel gondolt rá, mi lesz, ha letartóztatják, ha vallatni fogják, de azt még csak el se tudta képzelni, hogy bármit is elmondjon nekik, amit nem szabad.

– Tedd be a kosarat a tálalóba – mondta az öregasszony.

Mása kinyitotta a tálalót, beállította a kosarat a tejeskanna mellé, amelyet már rég visszahozott Tonyától, és

azóta ott állt eredeti helyén. A belsejébe épített második aljat Mása még akkor kitörte belőle, amikor kivette a rádiót, így most közönséges tejeskanna lett.

Odakint üvöltött a szél, hangosan csapkodta a spalettákat. Közvetlenül az ablak alatt hirtelen autó fékezett csikorogva, aztán ismeretlen hangok hallatszottak.

„Vége, itt vannak értem – suttogta hangtalanul Mása –, most mi lesz?" Még átvillant rajta, hogy a rádiót már késő lenne eldugni, meg aztán hová is dughatná, ha ki se léphet a szobából. Talán még így a legjobb, hogy ott lapul a dara alatt a kosárban, hátha erre nem gondolnak...

Az ablak alatt induló gépkocsi berregése hallatszott. „Mégse ide jöttek, ez nem lehet igaz..." Mása szerette volna, egyszersmind félt elhinni, hogy nem érte jöttek. A következő pillanatban megnyikordult a külső ajtó, léptek hallatszottak a folyosón, aztán hangosan megzörgették a külső szoba ajtaját.

Mása az ajtón át hallotta, amint Szofja Leonyidovna kiszól, hogy ki az. Prilipko válaszolt.

– Én vagyok az, Ivan Iljics... Elné-

zésüket kérem, de olyan híreim vannak, hogy nem tudom holnapig magamban tartani – kiabálta kintről az ajtón át részeg hangon.

– Tartsa csak magában – felelte zordul Szofja Leonyidovna.

– Megbocsásson, de nem bírom – erősködött részegen Prilipko.

– Nem vagyok felöltözve – ellenkezett az öregasszony.

– Öltözzön csak fel, nem bánja meg.

– Várjon, mindjárt hozom a lámpát, aztán kinyitom – mondta Szofja Leonyidovna, aztán bement Másához a belső szobába, és becsukta maga mögött az ajtót.

– Úgy látszik, egyedül van, részeg – súgta alig hallhatóan, fogta a lámpát, kiment, becsukta az ajtót, és otthagyta Mását a sötétben.

Mása hallotta, amint az öregasszony kétszer megfordítja a kulcsot a zárban.

– Uramisten, hol maszatolta így össze magát? A falat támasztotta? – szűrődött át a szomszéd szobából Szofja Leonyidovna hangja, aztán néhány bizonytalan lépés, majd valami furcsa tompa puffanás hallatszott. Másának időbe tellett, amíg rájött,

hogy Prilipko volt az, amint lezökkent a székre. Szofja Leonyidovna, amikor ajtót nyitott Prilipkónak, kidugta a fejét az előszobába, és mintegy véletlenül felkapta a lámpát, hogy bevilágítson a sarokba. Az előszobában Prilipkón kívül nem volt senki. A szomszéd most ott ült az ebédlőasztalnál, az asztal lapjára könyökölve, és részeg alapossággal veregette lefelé a kabátjára tapadt havat, egyenest a padlóra.

– Már bent a lépcsőházban csúsztam meg – mentegetőzött. – Nem vagyok részeg, ne higgye, épp csak egy cseppet ittam...

– Látom én magam is, milyen állapotban van... – mondta meglepően békülékeny hangon Szofja Leonyidovna, maga is odaült az asztalhoz, és végre letette rá a lámpát, amelyet eddig a kezében szorongatott. Más körülmények között megdühödött volna, és minden teketória nélkül kizavarja Prilipkót, aki nemcsak hogy részeg volt, de ráadásul kabátostul odatelepedett az asztalhoz, és nagy csomó saras havat hordott be a padlóra. Most azonban az imént átélt ijedség után valósággal örült, hogy nem a németek jöttek, hanem csak a részeg Prilipko.

– Na, hát mi történt, maga részeg

jóember? – kérdezte megenyhülten. – Menne inkább lefeküdni. Szagoltatok magával egy kis szalmiákszeszt, jó?

– Nem kell – rázta a fejét határozottan Prilipko, és az öregasszonyra emelte részeg tekintetét, amely azonban most nem volt zavaros, mint általában, hanem izgatottan fénylett. – Nem tudok aludni. Képzelje, milyen hírek vannak a városban: a fűtőház vezetőjének a helyettesét letartóztatták, hogy is hívják... – ráncolta részeg igyekezettel a homlokát Prilipko. – Tudtam pedig, de elfelejtettem... És tudja, még kit? El se tudja képzelni. – Prilipko szeme megcsillant a rémülettől és a kíváncsiságtól. – Nem, nem tudja el se képzelni – ismételte, nyilván szándékosan a végére hagyva a legdöbbenetesebb hírt –, elképzelni se tudja... – ismételte, fölemelte a kezét, és részegen az asztalra zökkentette. – Sztrizsevszkij professzort, az elöljáróság tagját, érti?... Az elöljáróság tagját! Vagyis hát nem is tartóztatták le...

– Most akkor letartóztatták, vagy nem tartóztatták le? – kérdezte meglehetősen higgadtan Szofja Leonyidovna.

– Nem, nem, csak akarták, beállí-

tottak érte, de ő golyót röpített a fejébe. Mit szól ehhez? Azután, hogy Surikot megölték – Prilipko hangja részegen elcsuklott, de erőt vett magán –, tudja, akkor mindnyájan kérték... a németek adtak nekik önvédelemre pisztolyt, ő meg ezzel a pisztollyal egyenest a fejébe... Beállítottak érte, ő meg egyenest a fejébe...

Ezek csakugyan meglepő hírek voltak, Másának eszébe jutott a III. Sándor-szakállas, nagydarab, kopasz öregember, amint ott állt födetlen fővel Surik sírjánál. Akkor, maga se tudta, miért, úgy érezte, ez a legnagyobb gazember a nyitott sírt körülálló bandában, most meg kiderül... Ezek szerint tőle eredhettek azok az értesülések, amelyeket továbbítva mindig arra gondolt, hogy úgy látszik, az elöljáróságra is beépült egy emberük. Ezek szerint ő volt az!..,

– Összeesküvés! – jelentette ki eközben a másik szobában fölemelt ujjal Prilipko. – Valóságos összeesküvés... Surikot megölték. – Prilipko hangja rémült suttogásra váltott, részeg, remegő ujjakkal a mellére bökött, és már alig hallhatóan azt lehelte: – Félek!

– Menjen inkább aludni, Ivan Iljics

– mondta Szofja Leonyidovna. – A reggel bölcsebb az esténél...

– Nem tudok aludni. Félek! – suttogta ugyanazon a hangon Prilipko. – Alig egy órája, hogy megtudtam... ott ültem a szobámban, minden rendben volt, és akkor hirtelen... ezt kellett megtudnom. Bejöttek és megmondták. Térden állva kértem, hogy hozzanak haza kocsival, meg is mondtam: „Félek gyalog menni!" Pedig tiszt voltam, de most félek gyalog menni! Félek...

– Ugyan, hagyja már abba ezt a nyafogást – förmedt rá Szofja Leonyidovna. Amint első félelme és dermedt rémülete elmúlt, percről percre undorítóbbnak látta Prilipkót. – Menjen, menjen, Ivan Iljics, ha fél, elkísérem a szobájáig – mondta, felállt, és erélyesen talpra állította Prilipkót.

– Szeretnék elüldögélni egy kicsit magával – motyogta Prilipko –, hiszen én is ember vagyok... Ember vagyok, vagy nem vagyok ember?... Mondja meg őszintén?

– Ember, ember – hagyta rá most már leplezetlen bosszúsággal Szofja Leonyidovna. – Jöjjön, átkísérem a lámpával, ha annyira fél.

Azzal most már csaknem gorombán

kituszkolta az imbolygó Prilipkót a szobából, karjánál fogva odatámogatta az ajtajáig, segített neki kinyitni az ajtót, mert az sehogy se boldogult a kulccsal, kétszer is kiejtette a kezéből.

– Várjon, mindjárt meggyújtom a lámpáját – mondta Szofja Leonyidovna, letette a lámpát az ablakpárkányra, és utálkozva kiszabadította a kezét Prilipko karjából, aki valósággal belecsimpaszkodott, mert félt a sötétben. Az öregasszony közelebb húzta az asztalon álló lámpát, megszokott mozdulattal belefújt az üvegbe, az egyik lámpáról meggyújtotta a másikat, rátette az üveget, lecsavarta, aztán kijjebb engedte a kanócot.

– Na, kész is – mondta Prilipkónak, aki kezét szétvetve magába roskadva ült a karosszékben, s még mindig a bárányból kucsmáját szorongatta.

– Aludjon!

Fogta a lámpáját, kiment a szobából, az ajtóból még egyszer hátrapillantott Prilipkóra. Az ott ült ugyanabban a pózban, részeg, félig eszelős tekintetét valahová a mennyezetre szegezve.

Mása szinte hihetetlenül hosszú várakozás után végre keskeny fénycsíkot pillantott meg az ajtó alatti résben. Az

öregasszony, puha papucsában nesztelenül lépkedve benyitott az első szobába, újra kétszer ráfordította a kulcsot, és csak ezután ment be lámpával a kezében Másához. Arcán bánat, fáradtság és undor tükröződött. „De hisz egészen öreg" – gondolta Mása együttélésük alatt most először, ahogy Szofja Leonyidovna arcába nézett.

– El kell vinni valahová – mutatott az öregasszony a rádióra. – Most mindjárt, mert lehet, hogy később nem tudjuk kivinni. Megkezdődtek a letartóztatások, most aztán bármelyik pillanatban mindenre lehet számítani.

Mikor Mása már egészen közel ért a házhoz – már csak be kellett volna kanyarodnia a keresztutcába, és átmennie az úttesten –, egy pillanatra megállt, hogy kezet váltson. Ez volt a szerencséje. Ahogy megállt, és jobb kezéből átvette a nehéz kosarat a balba, egy oldalpillantást vetett a ház felé, s ekkor észrevett előtte egy német kocsit, égő hátsó lámpákkal, nyitott első ajtóval. Mása önkéntelenül hátralépett, és a falhoz lapult. Még egy másodperc, és kilépett volna az úttestre, s akkor egészen biztosan meglátják. Azok után, amit Tonya mondott,

és amit Prilipkótól hallott, most mindjárt arra gondolt, hogy bekövetkezett, amitől a legjobban félt. S ez így is volt.

Egy perc múlva a sarkig nyitott bejáraton kilépett egy magas német, aztán egy alacsonyabb, utána Szofja Leonyidovna, végül még egy német. Amint az öregasszony kilépett a tornácra, valamit mondott a harmadik németnek, aki mögötte ment, tett egy mozdulatot is a kezével, talán hogy valamit magához akar venni bentről, de a német ellökte a kezét, és a kocsihoz tuszkolta. Utolsónak Prilipko lépett ki kabát és sapka nélkül.

„Csak nem ő jelentette fel?" – gondolta gyűlölettel és meglepetten Mása, meglepetten, nem mintha szerinte Prilipko nem lett volna képes rá, hanem mert úgy vélte, két órával azelőtt Prilipko még tökéletesen hitt Szofja Leonyidovnának. „Lehet, hogy csak színlelt?"

Két német beszállt a kocsiba, a harmadik még egyet taszított Szofja Leonyidovnán, s az erre szintén beült. Prilipko továbbra is ott állt a tornácon. Ekkor a német ráförmedt, Prilipko kérdezett valamit, erre a német dühösen azt kiáltotta: „Natürlich!"

Prilipko gyorsan visszarohant a házba, aztán pár másodperc múlva újra kiugrott, begombolatlan kabátban, sapkában és nyaka körül lógó sálban: gyorsan odaszaladt a kocsihoz, a harmadik német viccelődve rásózott egyet a hátsójára, és becsapta utána a kocsi ajtaját. Az autó elindult. A német néhány másodpercig ott állt még a járdán, és a kocsi után nézett, aztán sarkon fordult, bement a házba, és becsukta maga után az ajtót.

Ekkor Másán még egyszer végigfutott a hideg, nemcsak azért, ami Szofja Leonyidovnával történt, hanem azért is, mert ha öt perccel később ér oda az útkereszteződéshez, akkor mintha mi sem történt volna, besétál a lakásba, egyenest a németek karjai közé, méghozzá a rádióval a kezében, amit végül is nem sikerült megbízható helyre elrejtenie, s talán még a Tonyától kapott jelentés szövegét se lett volna ideje megsemmisíteni.

Gyorsan felhajtotta kabátja szárnyát, benyúlt a mellényzsebébe, kitapogatta a papírgalacsint, amit Tonya nyomott a markába, áttette a kesztyűjébe, a tenyerére úgy, hogy szükség esetén egyetlen mozdulattal bekaphassa és lenyelhesse.

Ezután, bár még nem döntötte el, mit is kéne tennie, ösztönösen úgy tett, mint a helyében bárki más; sarkon fordult, és elindult az ellenkező irányba, minél messzebb attól a helytől, ahol az imént minden jóvátehetetlenül és véglegesen összeomlott.

Csak ment, és közben feszülten gondolkozott, hogy mit tegyen ezután.

Egy német, de talán több is, ott maradt a házban, ez pedig azt jelenti, hogy nemcsak Szofja Leonyidovnát akarták letartóztatni, hanem őt is. Ezért maradtak ott azok. Mi másért is? Persze, a kórházba se mehet be. Bizonyára azokat is értesítették, és ha most beállít, ott is letartóztatják.

Eddig Szofja Leonyidovna és Tonya otthonán kívül egész Szmolenszkban egyetlen házban járt csak: Pása néninél, a kórházi takarítónőnél, de most reggelig oda se mehet, mert Pása néni ma ügyeletben van. Csak holnap reggel mehet el hozzá, vagy ki kell húznia valahol estig, és akkor keresi fel, persze úgy, hogy odaérjen, még mielőtt Pása néni elindul az éjszakai ügyeletbe.

Igaz, Mása csaknem bizonyos volt benne, hogy Pása néni már rég össze-

dolgozik Szofja Leonyidovnával, hogy a két öregasszony tökéletesen megbízik egymásban, és az is lehet, hogy Szofja Leonyidovna éppen Pása nénin keresztül juttatja el a kórházban szerzett értesüléseit a földalatti központnak.

Épp ezek a régóta a fejében kavargó gondolatok juttatták arra a feltételezésre, hogy elmehet Pása nénihez, sőt rábízhatja magát. Másfelől viszont, ha ez így van, ha Pása néni csakugyan összedolgozik Szofja Leonyidovnával, akkor az is lehet, hogy róla is megtudtak valamit, lehet, hogy őt is letartóztatják, és hogy nála is csapdát állítottak. Mindenesetre a rádióval nem állíthat be hozzá. Mégiscsak el kell dugnia, csak azután kockáztathat, és egyedül saját magát teheti kockára.

„Ó, ha megtalálhatnám és utolérhetném Tonyát – gondolta Mása hirtelen fellobbanó reménnyel, s ez az óhaj éppoly erős volt, amilyen megvalósíthatatlan. – Ha megtalálnám, és vele együtt mennénk megkeresni a partizánokat! Ő mégiscsak helybeli, neki több esélye van rá, meg aztán ketten lennénk..."

Bár tökéletesen tisztában volt vele, hogy semmi reménye rá, hogy utolérje

és megtalálja Tonyát, mégis elment majdnem egészen a kórházig, aztán végigsietett az utcán addig a sarokig, ahol elváltak, és egy darabig még továbbment abban az irányban, amerre Tonya elindult, habár az persze bármelyik sarkon befordulhatott, akár jobbra, akár balra. Az egésznek nem volt semmi értelme, de Mását teljesen megzavarta mindaz, ami az utolsó pár órában rázúdult, és az, ahogy Tonya nyomában ment, csaknem futott, voltaképpen nem volt más, mint annak a félelemnek az ösztönös kifejeződése, amely a teljesen kilátástalan, fekete, legkisebb rést sem hagyó magánytól elfogta, ebben a városban, ahol hirtelen eltűnt mindenki, akivel kapcsolatban állt, és ahol rajtuk kívül nem ismert egyetlen lelket sem, akire rábízhatta volna magát és titkát, amely, bármily drága is az ember élete, drágább volt az életénél is.

Ha legalább a rádió el lenne rejtve, ha nem cipelné ott a kezében! De a rádió vele volt, ez gyötörte legjobban, miközben céltalanul kóborolt a városban, ám később, amikor egy kissé magához tért, éppen a rádió csillantotta meg a reményt, ha nem is a me-

nekvésre, legalább arra, hogy van még mit tennie.

„Enélkül egyszerűen nem érnék semmit, egyszerűen semmit sem érnék" – gondolta dühösen Mása, amint hirtelen elképzelte, hogy a rádió nincs nála, s még ha a németek nem találják is meg, ott marad a matrac alatt, Tonya lakásában, ott lapul, és nem lehet kihozni onnét.

Számtalan ember dolgozott az illegalitásban a németek ellen, de éppen ő, az ő rádiója, az ő adásai, az ő hetente egyszer sugárzott, kódolt jelzései jelentették ezeknek az embereknek a hangját, az egyetlen összeköttetést Moszkvával.

Most, hogy hirtelen megszakadt minden kapcsolata ezekkel az emberekkel, neki még mindig megmaradt a hangja, amivel, ha utoljára, ha legeslegutoljára is, de szólhatott, üzenhetett Moszkvába. Egészen biztos, senki más nem képes ilyen gyorsan hírt adni a letartóztatásokról, Tonya és Szofja Leonyidovna lebukásáról, arról, hogy valaki elárulta őket, hogy óvakodni kell az árulóktól, és ha ő maga azután a németek kezére kerül, ha nem képes felvenni a kapcsolatot az itteniekkel, ha a Gestapo végez vele – akkor is:

egyedül ő képes és köteles hírt adni arról, ami történt. „És a jelentés! Azt is továbbítani kell!" – kapott észbe, s szidta magát, hiszen ki tudja, hány ember életébe került ez a hírösszefoglaló, ki tudja, micsoda iszonyú munka gyümölcse, továbbítania kell tehát bármi áron, ez a munka nem mehet veszendőbe, továbbítania kell a rettenetes híradással együtt.

De hogyan üzenhet és mikor?

Legközelebb másnap tizennégy és tizenöt óra között kellett volna jelentkeznie. De azt még meg kell érni, és nem szabad a németek szeme elé kerülni. Aztán meg hol talál fényes nappal alkalmas helyet? Igaz, kapott egy biztonsági tartalék időpontot, arra az esetre, ha a kijelölt napon és órában semmiképp sincs módja az adásra: jelentkezhetett bármelyik éjszaka nulla órától nulla tizenötig. Eddig még egyszer sem használta ezt az időpontot, és nem tudta, legalábbis nem volt biztos benne, hogy lesznek-e a vevőkészülék mellett ebben a vészidőpontban, de meg kellett próbálnia. Éjszaka talán mégiscsak könnyebben talál helyet, ahonnét lebonyolíthatja az adást. De hol és hogyan? Először is kódolni kell a szöveget, nyílt szöveget nem adhat

le, mert még ha csak a lebukásokról ad is hírt, akkor is baj, ha a németek elfogják az üzenetét. Moszkvában viszont nem fogják elfogadni, nem fogják elhinni. Csakhogy a kódoláshoz fény kell, legalább fél órára, anélkül képtelen a szöveget kódolni és leadni.

Ijedten kabátja zsebéhez kapott: ott kellett lennie valaminek, ami amúgy is nagy értéknek számít, most pedig valóságos kincs a számára: egy teli skatulya gyufa, amit Szofja Leonyidovna bízott rá még tegnap este, hogy adja át az ügyeletben Pása néninek, ajándékba. Mind a két öregasszony dohányzott, és időnként megosztották egymással hol a dohányukat, hol a gyufájukat, mikor mijük volt. De tegnap este Másа elfelejtette átadni a küldeményt. Most benyúlt a zsebébe, és megkönnyebbülten megtapogatta a gyufásdobozt.

Gyufája, hál' istennek volt. De honnan tud leadni?

Másа most állt meg első ízben, letette a hóba a kosarat, amelynek súlyát eddig nem is érezte, és zsibbadt kezével megtörölte a homlokát. Valamikor, még októberben, egyszer Tonyával kettesben elmentek a városon túlra, a nyugati városszél felé, megnézték

a nyári védelmi harcokból megmaradt, félig lerombolt fedezékeket. Tonya valószínűleg épp egy ilyen bunkerban húzta ki az éjszakát. Akkor nappal jártak arra, mintha csak úgy sétálnának. Tonya még azt a fedezéket is megmutatta, ahol az ezredtörzs volt, ahová beállított, hogy géppuskás akar lenni. De sétájuk célja nemcsak az emlékezés volt: minden eshetőségre számítva olyan helyet kerestek, ahol el lehet rejteni a rádiót, és ahonnét adni is lehet, ha Tonya lakása valami okból hirtelen alkalmatlanná válna. De aztán semmi ilyesmi nem történt, és többet nem is mentek ki a fedezékekhez. Mása nem is gondolt többé rájuk mint adásra alkalmas helyekre, még egy órával ezelőtt sem, amikor Tonya elmondta, hogy ott éjszakázott.

De hogy juthat el odáig? Pontosabban, hogy találja meg azokat a fedezékeket ma éjszaka? Amikor ott jártak, még nem volt hó, és az út egész más képet mutatott. Különben is, ha olyasvalakivel megy az ember, aki jól ismeri az utat, ő maga rosszul jegyzi meg. Télen, ráadásul éjszaka minden egészen más. Mindegy, oda kell men-

nie, meg kell keresnie. Más választása nincs. Úgyse lehet mást kitalálni.

Hogy hogyan jut ki a városból a mezőre, körülbelül sejtette. A fedezékek a városnak ezen az oldalán voltak. Tulajdonképpen nem is olyan messze, kivált, ha az ember ismeri az utat. Az útról azonban csak homályos sejtelme volt. Körülbelül tudta, melyik az az utca, amelyiken ki lehet jutni a városból. De éppen ezen az utcán, valahol a végén őrség állhat. Ezek szerint még mielőtt a végéhez érne, le kell kanyarodnia róla.

Most már nem töprengett, hanem ment, egyik utcából a másikba kanyarodva, és azt latolgatva, hogyan jut ki leghamarabb arra a bizonyos utcára. Abban, hogy kijut, most már teljesen biztos volt: körülbelül emlékezett már rá, merre kell tartania, és ahogy ment, egyre több jutott az eszébe. A fedezékek többsége szét volt rombolva, de ősszel, októberben volt még néhány olyan, aminek megmaradt a födéme. Az egyik ilyenbe be is bújtak Tonyával. De a tető végül is nem olyan fontos: a lényeg, hogy legalább valamelyest fedezve legyen minden oldalról, az égből meg úgyse látja meg senki a gyufái lángját. Csak fel ne tartóztassák

útközben. Igaz, van éjszakai kijárási engedélye, hogy ügyeletbe járhasson, de a kórház egészen más irányban van, a kezében pedig ott a kosár... Szóval, ha megállítják, és ellenőrzik, ez az engedély aligha segít rajta. Csak meg ne állítsák, akkor odatalál, egészen biztosan odatalál, megtalálja a fedezékeket. Ha pedig nem találja meg, akkor megy egyenest tovább. Hogy hová, mindegy, valahová, ahol nincs senki. Az erdőbe. Majd onnét fog adni. Talál valami gödröt, beássa magát valahogy, felülről betakarja magát a kabátjával, és bekapcsolja az adót.

Arra, hogy mi lesz azután, most nem gondolt. Minden gondolata egyetlenegy dologra összpontosult. Abba a ritka lelkiállapotba került, amikor semmi és senki nem téríti el az ember figyelmét, amikor az az elszántság, hogy megtalál valamit, amit keres, úgy vezeti, mint tündérmesékben a kincskeresőket, amikor egész lénye erre az egyetlenegy célra összpontosul, és minden érzéke, így a helyfelismerő képessége – ha csak egyszer járt is ott, és nagyon régen – a végletekig kiélesedik, és talán éppen ez a kivételes állapot segítette Mását, hogy a vaksötét éjszakában végül is eljusson

ezekhez a hóhegyekkel befújt, elhagyott fedezékekhez, a Szmolenszkért vívott nyári harcok e néma és gyászos tanúihoz.

Télre a fedezékekből nem maradt más, csak egy csomó hóval betemetett gödör. A farönköket széthordták tűzifának, és Mása hasztalan botorkált a hóban süppedezve gödörről gödörre, hátha ráakad valami épebb fedezékre, körös-körül nem volt semmi, ahová behúzódhatott volna. Amikor még a városban járt, pustolni kezdett a hó, itt kinn a mezőn már szabadon tombolt a szél, berontott az egykori fedezékek sekély gödreibe, és rohamai fehér hógyűrűket sodorintottak ki belőlük.

Mása azon gondolkozott, hány szál gyufája lehet a dobozban. Azelőtt soha eszébe nem jutott megszámolni, hány szál gyufa lehet egy dobozban. Talán ötven. De tegyük fel, hogy hatvan. Mennyi ideig éghet egy-egy gyufaszál? Azelőtt ezen sem gondolkozott soha. Most ez komoly gond volt. Vagy tizenöt másodpercig, de ha meg tudja fogni a már elégett végét, talán húszig is. Ha mármost egyetlen szál gyufája sem alszik ki, és elégeti az összeset, aztán az utolsóról magát a skatulyát is

meggyújtja, akkor is legfeljebb ha tizenöt percre futja. Ennyi ideje van mindenre: arra, hogy rejtjelezze a jelentést, és arra, hogy leadja a szöveget! Arra persze, hogy egyetlen szál gyufa se aludjon ki, ezekben a széljárta, havas gödrökben gondolni sem lehetett.

Akkor már jobb kimenni az erdőbe, ott mégiscsak csöndesebb a szél. Mása bizakodva nézett a távolban feketéllő erdő felé.

Végigment még egy futóárkon, amely valamivel mélyebb volt a többinél, és egyre mélyebbre süppedt a hóba, érezte, hogy térde kezd jéggé fagyni, s ekkor a futóárok végén váratlanul nem egy újabb hólepte gödröt pillantott meg, hanem fél méteres hasadékot a hóban. A hasadék fölött jókora hósapka magasodott. Alighanem itt is fedezék lehetett, amit azonban – isten tudja, miért – szerencsére nem hordtak szét tűzifának. Mása kézzel-lábbal széttúrta a havat, és bebújt a kitágított résen. Odabent vaksötét volt, a hó itt is térden felül ért.

Mása a nemezcsizmájával szétkotorta a havat, és letette a megtisztított helyre a kosarát, aztán szétterpesztett kézzel tapogatózni kezdett maga körül. Ujjai mindenütt keményre fa-

gyott, egyenetlen földet tapintottak, arrább mászott vagy két lépéssel, és ekkor fájdalmasan beverte a fejét valamibe. Most jött rá, miért nem hordták szét ezt a fedezéket tűzifának: a bunker néhány egymás mellé fektetett vasgerendával volt befedve, egy ilyen vas szélébe verte be a fejét. Odakint fagyott, és a vas olyan hideg volt, hogy csupasz ujjai hozzáragadtak.

Másánál nem volt óra, de körülbelül úgy számította, hogy tizenegy lehet. Idefelé egyre azon rágódott, hogy nincs nála óra, de az adást pontosan tizenkettőkor kell megkezdenie, ezért igyekezett, hogy amennyire csak lehet, számon tartsa az időt. Most úgy érezte, nem tévedhetett.

A megtett útból és léptei ütemétől mindvégig pontosan fel tudta becsülni, mennyi ideje megy. Talán csak itt, a fedezékek közt tévelyegve csalhatta meg valamennyire az időérzéke, de most akkor is tizenegy körül járhatott.

El kellett kezdeni a kódolást.

Szerencsére volt kéznél minden hozzávaló, a kabátja zsebében ott lapult egy régi, nyűtt könyvecske, Nyekraszov diákkönyvtári kiadása. Éjszakai ügyeletben néha akadt húszharminc perce, amikor aludni nem le-

hetett, de annyit legalább megtehetett, hogy leül és nem csinál semmit, ilyen esetre hozta magával ezt a könyvet, mert verset könnyebb olvasni így éjszaka, lopott pillanatokban, mint bármi mást. Még azt sem szokta megjegyezni, hol hagyta abba, ahol felütötte a könyvet, egyszerűen ott kezdte olvasni. Gyerekkora óta szerette Nyekraszovot, ezenkívül a kötetecske felét az Orosz asszonyok című poéma tette ki, és amikor újra meg újra nekifogott éjszakánként, a német katonai kórházban, volt a műben valami, ami összecsengett azzal, amit ő érzett: a tiltakozás minden ellen, ami körülvette, s bár sorsa nem hasonlított azokéhoz az asszonyokéhoz, akik követték férjüket Szibériába a kényszermunkára, ő is ismerte az elválás fájdalmát, amit azok átéltek, miközben olvasott, magára gondolt meg a férjére, és arra, milyen messze vannak egymástól.

Ez a könyvecske most is ott lapult tehát a kabátja zsebében, fedőlapjára és a lapok margójára fel lehet írni majd a rejtjelezett számoszlopokat. Ez már akkor az eszébe jutott, amikor még a városban járt. Ha ez a könyv nincs nála, egyáltalán nem tudta volna, mihez kezdjen itt a mező kellős közepén.

A mellénye zsebében volt egy ceruzacsonk is. Igaz, ha ez nincs, akkor is tudta volna, mit tegyen: megpróbálkozott volna az égett gyufaszálakkal, vagy ha az nem látszik elég jól, felkarmolta volna a kezét, amíg vére serked.

Mása még egyszer körüljárta a fedezéket. Kicsi volt, legfeljebb kétszer kétméteres. Aztán kiválasztotta azt a sarkot, ahová legkevésbé fütyült be a résen a szél, s előbb kézzel-lábbal elkotorta a havat, aztán a maradékot letaposta a csizmájával. Útközben erősen átfázott, most ettől a mozgástól egy kissé fölmelegedett, s még az ujjai is jobban engedelmeskedtek.

Becipelte a kosarat a sarokba, aztán leguggolt a fal tövében, és azon kezdett töprengeni, hogyan tudna legtakarékosabban bánni a gyufával. S ekkor olyan ötlete támadt, amitől egyszerre szinte boldogság öntötte el. Valósággal érthetetlen volt, hogy is nem gondolt rá előbb, de most végre eszébe jutott, és ez a pofon egyszerű, szinte magától értetődő ötlet most óriási felfedezés volt, ami valósággal boldoggá tette. Eddig a Nyekraszov kötetet csak úgy tartotta számon, hogy annak a papírjára lehet majd írni. Most egyszerre rájött, hogy a papírt meg is

lehet gyújtani. Meg kell hagyni az íráshoz néhány lapot meg a könyvfedelet, a többit kitépni, minden lapból teljes hosszában vagy még inkább átlósan – így még hosszabb! – fidibuszt sodor, annyit, amennyi kijön, és folyamatosan gyújtogatja egyiket a másikról. Igaz, a papír így összetekerve is gyorsan fog égni, de sok lesz, és a gyufával együtt ki fog tartani a kódolás meg az adás idejére, sőt a vételére is, ha netán válaszolnak valamit.

Mása előásta a kosárból a rádiót. Az éj csendjében a készülék tetejéről leszóródó dara oly hangosan pergett a kosár fenekére, hogy önkéntelenül összerezzent.

Most elővette a könyvet, kitapogatta, hogy van összefűzve, először letépte a gerincét, füzetekre bontotta, majd minden füzet közepéből gondosan kitépkedte a kettős lapokat, hogy a fidibuszok minél hosszabbak legyenek. Aztán minden lapot hosszában kettétépett, így vékonyabb fidibuszokat kap majd, de kétszer annyi lesz, végül megszámolta a papírszeleteket, hogy aztán nehogy elszámolja magát.

Nem is lett olyan sok: összesen negyvennyolc. Először azt hitte, rosszul számolt, a könyvben körülbelül

száz oldal lehetett, de aztán rájött, hogy nem, nem tévedett, hiszen két oldal tesz ki egy lapot, szóval stimmel.

Betette a papírszeleteket a kosár egyik felébe, a darára, aztán nekilátott, hogy összesodorja őket. A kész fidibuszokat visszarakosgatta a kosár másik felébe.

Hamar belejött a papírsodrásba, szaporán ment a dolog, és csak néha állt meg, hogy bedugja kezét a kabátja mögé, és teste melegével fölmelegítse elgémberedett ujjait. Ahogy egymás után sodorgatta a papírcsíkokat, egyre azt latolgatta, mennyi idő telhetett el, és mennyi maradt még az adás megkezdéséig, de közben sok minden máson is járt az esze, mert a papírsodrás nem kötötte le egész figyelmét.

Azon gondolkodott, hogy Szofja Leonyidovna most biztosan bent van már a Gestapón, vallatják, lehet, hogy kínozzák is, talán éppen most szembesítik azzal, aki elárulta. Mása most úgy érezte, mégsem Prilipko lehetett az, hanem valaki más; nem, Prilipko egészen az utolsó pillanatig nem is gyanított semmit.

„Hát akkor ki lehetett? Ki árult el bennünket? Lehetséges, hogy nem találjuk meg, és nem öljük meg!" – gon-

dolta Mása, és engesztelhetetlen gyűlölet fogta el az ismeretlen iránt, aki annyira ismeretlen volt, hogy még csak el se tudta képzelni, milyen lehet a külseje. Ki lehetett? Kicsoda?

Egyszerre eszébe jutott az az elöljárósági tag Surik temetésén, az a magas, III. Sándorra emlékeztető, terebélyes szakállú férfi, s hogy mennyire gyűlölte akkor, a temetésen, s lám, ma kiderült, hogy nekünk dolgozott, és főbe lőtte magát, amikor a németek el akarták vinni. A németek bíztak benne, ő meg látszatra velük tartott, Mása ott a temetésen is úgy látta, hogy azokkal tart, és még a külsejét is viszszataszítónak érezte; most, hogy főbe lőtte magát, Mása már másmilyennek látta...

„Arról pedig, aki elárult bennünket, azt hittük, hogy velünk tart – gondolta Mása –, biztosan volt olyan, sőt talán többen is voltak, akik azt gondolták, hogy velünk van, holott épp ellenkezőleg, ő a németekkel tartott, és most ott áll a Gestapón Szofja Leonyidovna előtt, és mindent elmond róla, amit csak tud. De Szofja Leonyidovna egészen biztosan hallgat – gondolta Mása –, és bármit csinálnak is vele, akkor is hallgatni fog."

Mása összerázkódott, mert egyszerre maga elé képzelte, nemcsak szavakban, hanem a valóságban, amint ezt az öreg testet verik és égetik... Aztán hirtelen, talán önvédelemből, hogy ne kelljen mindjárt önmagára gondolnia, s arra, mi lesz, ha a németek keze közé kerül, az iskola jutott eszébe, felötlött előtte Smeljov ezredes okkal, ok nélkül kacsingató arca. Ott van-e még, és ki lehet ott egyáltalán? Maradt-e az iskolán valaki azok közül, akik az ő idejében ott tanultak, vagy már itt vannak mind a németek között, mint ő? És maga Smeljov?... Az ezredes nem először jutott az eszébe, valahogy mindig úgy érezte, hogy az sincs már az iskolán, hanem, akárcsak ő maga, Mása, itt lehet valahol, az arcvonal mögött. S bár ez cseppet se könnyített a helyzetén, pusztán annak tudatától, hogy nincs egyedül, hogy mindazok, akik annak idején ott voltak, most itt vannak, és ugyanazt csinálják, amit ő, pusztán ettől könnyebb lett a lelke, bizonyára azért, mert ebben a gondolatban benne volt saját, magányában nem mindig tudatosuló erejének érzése is.

Amint összesodorta az utolsó papírszeleteket is, elővette a ceruzát és a

gyufát, és kissé arrább húzódott, hogy kényelmesebben dolgozhasson. Aztán elővette a könyv karton borítólapját, és kettéhajtotta, hogy keményen tudjon írni, még egyszer végiggondolta a teendőit, elismételte magában az első pár mondatot, amit a jelentés szövege előtt rejtjelezni akart, meggyújtott egy szál gyufát, még annak a fénye mellett felírta az első három számot, aztán a gyufával meggyújtotta az első fidibuszt, majd az elsővel a másodikat, a másodikkal a harmadikat, s éppen végigégett az ötödik, mire végzett az eltervezett pár mondattal.

A hatodikat nem gyújtotta meg mindjárt, egy perc szünetet kellett tartani, hogy ne zavarodjon össze; majd utána meggyújtja a második szál gyufát, és nekilát az összefoglaló jelentés rejtjelezésének.

Az a pár mondat, amit megfogalmazott, kellően szűkszavú és lényegre törő volt, de a tragikus események sora ettől nem lett rövidebb.

„Itt hét per három – kezdte Mása –, lakásom megszűnt, a gazdát (ez Szofja Leonyidovna volt) elfogták, a hetes (ez Tonya volt) gyanúba került, keresik, Sztrizsevszkij öngyilkos lett (az elöljárósági tag nevét nem kódolta,

mit számít, ha a németek elkapják a nevét az éterben, hiszen már halott), főbe lőtte magát. Árulásra gyanakszunk. Nekem is nyomomra akadtak, de megszöktem. Kérek új összeköttetést, kérek utasítást (és még egyszer), kérek utasítást..."

Igazság szerint azt kellett volna írnia: „árulásra gyanakszom", de Mása nem is gondolkozott ezen, teljesen automatikusan azt írta: „gyanakszunk", mert adásai során már hozzászokott, hogy ő csupán a vége annak a minden bizonnyal hosszú láncnak, amilyennek a szmolenszki illegalitást elképzelte. Ő az utolsó láncszem, így küldözi az éterbe pontjait és vonalait. Aztán következik Tonya és Szofja Leonyidovna, akik nem ismerték egymást, de összekötötték őt más láncszemekkel, akikről maguk sem tudtak.

Most nem volt sem Tonya, sem Szofja Leonyidovna. Mását mintha leszakították volna arról a láncról, amelyhez a két emberen keresztül láthatatlanul kapcsolódott. Leszakították, de maga a lánc, amelyről leszakították, egészen biztosan megmaradt, hisz hogy is lehetne másképp, és Mása azoknak az ismeretlen embereknek a nevében írta, hogy „árulásra gyanak-

szunk", akiktől a kihullott láncszemek miatt elszakadt, de akik minden bizonnyal maguk is úgy gondolkodtak, mint ő, és bizonyára szintén árulásra gyanakodtak. De hát mi más is történhetett itt, ha nem árulás.

Ezután Mása kibontotta a papírgombócot, amelyet Kulkovától kapott, még a sötétben kisimítgatta a tenyerén, és csak ezután gyújtotta meg a következő gyufaszálat.

A jelentés ezúttal rövid volt, rövidebb, mint szokott lenni, viszont volt benne két rendkívüli fontosságú közlemény: három, a Déli Frontról Szmolenszk körzetébe átirányított hadosztály száma, valamint hogy feltételezések szerint Hitler Szmolenszk körzetébe készül. Mása végzett a szöveg kódolásával, aztán még egyszer hozzátette: „Itt hét per három, utasítást várok." S ekkor újra sötétben maradt.

Mása igyekezett minél tovább az ujjai közt tartani minden papírszeletet, így jócskán összeégette bal keze ujjhegyeit, viszont jól tette, hogy takarékoskodott: megmaradt több mint húsz fidibusza és több mint egy fél doboz gyufája, ez pedig elegendő lesz arra, hogy mindent leadjon, s hogy

felírjon és megfejtsen egy esetleges rövid választ is.

Megszopogatta megpörkölődött ujjait, aztán néhány percig csak ült a sötétben, hogy kipihenje a feszültséget és a kapkodást. Majd hirtelen megrémült, hogy valamit nem vett figyelembe, hogy elszámolta az időt, és már tizenkettő van vagy még több, s ő késve kezdi az adást. Mennyivel nyugodtabb lenne, ha volna órája! Így nem tudta, mit is tegyen: kapcsolja be a tápfeszültséget? Megtehetné persze, hogy idő előtt adni kezdi a hívójeleket, aztán vételre kapcsol, csakhogy ezzel áramot pazarol, márpedig a telepek amúgy is kimerülőben voltak. Jaj, ha volna órája!

De mi van, ha éppen fordítva téved, s nem húsz perc, nem is tizenöt maradt még éjfélig, mint számítása szerint lennie kell, s nem tizenkét óra van, mint rémületében hitte, hanem mindössze tizenegy vagy negyed tizenkettő? Hátha a késéstől való félelmében teljesen elveszítette időérzékét, és teljes fél óráig feleslegesen pazarolja az áramot?

De bárhogy volt is, nem kockáztathatta tovább, hogy elkésik. Úgy határozott, hogy kezdetnek periodikusan

két-három percenként bekapcsolja a készüléket, leadja a hívójelét, vételre áll, aztán megint kikapcsolja a telepeket, majd néhány perc múltán megismétli ugyanezt, s csak aztán kezdi folyamatosan üzemeltetni a készüléket.

„Itt hét per három, itt hét per három – kezdett kopogtatni a billentyűvel. – Vétel."

De a fülhallgató néma maradt. Aztán felcsipogott egy távoli, idegen, német morzejelsor, majd újra csend lett.

Mása néhányszor leadta a hívójelet, vételre állt, kikapcsolta a készüléket, számolt háromszázig, hogy elteljen három perc, aztán újra adni kezdte a hívójelet... Válasz azonban nem jött.

Aztán már három percet sem mert kihagyni, folyamatos vételre állt, csak időnként újra meg újra lekopogta a hívójelet.

De teljes csend volt.

Amikor napközben fogalmazott, rendszerint mindenfelől hallott morzejeleket, most egyetlenegy csipogott fel, az is elhallgatott. Teljes csend volt, és a mieink hallgattak, mintha megnémultak volna!

El lehet-e képzelni elhagyatottabb magányt, mint ez a hóba vesző fedezék Szmolenszkon túl, benne az a ma-

gára maradt nő, aki az égvilágon sehová sem mehet, akinek, ha kilép innen, egész egyszerűen száz és száz verszt körzetben nincs egyetlen ismerőse, nem kerül megbízható fedél a feje fölé, ahová behúzódhatna a rádiójával, ez a rádió pedig, ha működik is, hallgat, mintha megnémult volna. Ki tudja, hányadszor kopogtatta le: „Itt hét per három..." De senki sem válaszol, senki az ég egy világon.

„Itt hét per három, itt hét per három... – kezdte a kopogtatást újra Mása. – Vétel..." – kopogta, s hirtelen elképzelte, hogy a rádiója fölött, őfölötte, a fedezék fölött hatalmas hódomb nőtt, s őt itt találják megfagyva... Nem, nem tavasszal, hanem soksok év múltán... Maga sem tudta, miért jut épp ez az eszébe, aztán egyszerre maga előtt látta a férje arcát úgy, ahogy utoljára látta, a búcsúzás után, amint Szincov ott állt némán és szomorúan, fent az ablakban, mikor ő utoljára hátrapillantott...

„Itt hét per három, itt hét per három, vétel" – kopogta újra, aztán erőlködve, rémülten megmozgatta a vállát, és megforgatta a fejét, mert úgy érezte, mintha elszundítana, vagy megfagyna, vagy egyszerre mindkettő megtörténne.

„Itt tizennégy" – kattogták hirtelen tisztán a megfejtés nélkül is ismerős rövid és hosszú jelek. „Kezdd az adást."

Mása leadta az első üzenetet, aztán emlékezetből hozzátette, amit eredetileg nem írt le, de fejben is sikerült kódolnia, mert korábban is gyakran kellett adnia: „Fejtsék meg azonnal, vétel."

„Értem, folytasd" – kopogták a morzejelek.

Mása meg sietve lekopogtatta a jelentés szövegét, és öröm töltötte el, hogy félelmei ellenére valaki csakugyan ott ül a készülék mellett a megadott időben, és azonnal fogja az adását, hogy még sincs egyedül, idetemetve a hó alá, hogy valahol a morzejelek kopogásán túl egy eleven hang válaszol: „Értem, folytasd!"

Amint befejezte a jelentést, és vételre állt, mindössze kilenc szál gyufája maradt – ujjaival megszámlálta – és négy fidibusza.

A válasz csupán két számoszlopot tett ki, ami annyit jelentett, hogy alig tíz-tizenkét szót üzentek, tovább már nem is írta, mert az ismerős jelek az adás végét jelentették: „Végeztem, kikapcsolok." Akkor maga is kikapcsol-

ta a tápfeszültséget, és újra magára maradt, fején a hirtelen elnémult fülhallgatóval, s egyszerre megérezte a kezét, mellét, hátát maró hideget. Az adás közben teljesen meggémberedett. Most felállt, és vagy tíz percen keresztül ugrált, leguggolt, fölegyenesedett, hogy fölmelegítse gémberedett lábát, csapkodott a karjával, míg végül úgy érezte, kezd egy kissé fölengedni.

De vajon mit üzentek neki odaátról, Moszkvából? Persze várhatott volna reggelig, hogy majd a világosságnál megfejti, de nem volt ereje várni, meg aztán a maradék gyufára és papírszeletekre úgyse lesz többé szüksége. Leadta mindazt, amit kellett, így aztán nincs értelme többé tartogatni őket.

Újra leguggolt, és az utolsó szál gyufák és papírszeletek fényénél megfejtette az első szócsoportot: „Adását értettük, hagyja el a várost a Kacsalov-erdő irányában, várni fogják."

„Várni fogják, várni fogják" – suttogta Mása jeges ajkakkal. „Várni fogják" – ismételte még egyszer, és nekiállt, hogy megfejtse a második szócsoportot. Megfejtette az első szót: „A maga" a másodiknál fáradt ujjai kiejtették az utolsó papírszeletet, meggyújtotta az utolsó szál gyufát, arról az

utolsó papírszeletet, de – alighanem a fáradtságtól és a feszültségtől – végül is képtelen volt megfejteni a következő szót, egyszerűen elakadt, a láng belemart az ujjába, s a következő pillanatban teljes sötétben maradt. Még egyszer megtapogatta a gyufásdobozt, de az üres volt; belekotort a zsebébe, hátha legalább egy szál gyufa odapotyogott, de nem talált egyet sem.

Sötét éjszaka vette körül. Fülében ott csengett a mondat: „Adását értettük, hagyja el a várost Kacsalov-erdő irányában, várni fogják" – és még ez a szó: „A maga..." Hogy mi a folytatás, azt kénytelen lesz reggel megfejteni, amikor megvirrad.

Mása tudta, hogy a nagy Kacsalov-erdő, amelyről az a hír járja a városban, hogy ott tanyáznak a partizánok, ha nem is közvetlenül itt, mindenesetre valahol ezen az oldalon terül el, valahol a közelben, a szemközt feketéllő erdőn túl, és ha megy, akkor most kell indulnia. Erős kísértés fogta el, hogy összegömbölyödve lefeküdjön itt, a fedezékben, de tudta, ha lefekszik, nem kel föl többé: úgy érezné, hogy fölmelegszik, valójában megfagyna. Ez a fő, ami visszatartotta, de volt más is: ha csakugyan ki akar jutni

a Kacsalov-erdőbe, ha ott csakugyan várják, akkor most kell indulnia, most mindjárt, hogy még az éjszaka sötétjében minél távolabb jusson a várostól. Igaz, ha most éjszaka indul, eltévedhet, de attól még jobban félt, hogy ha reggel megy, itt, a város közvetlen közelében elkaphatják.

Nem tudta, lesz-e elég ereje, hogy egész éjszaka menjen, keresztül az erdőn, de azt tudta: ha itt marad, elpusztul.

Kikotorta a kosár aljából a darát, és megtöltötte vele a mellénye meg a kabátja zsebét, amennyire csak bírta, aztán visszatette a kosárba a rádiót, kiment a fedezékből, kiszámolt a futóárokban tíz lépést balra, és ott elásta a hóban. Ha bent a fedezékben ássa el, előbb-utóbb felfigyelhet rá valaki: itt, a futóárokban aligha botlik bele bárki is. A hó most még erősebben kavargott, és Mása biztos volt abban, hogy egy óra múlva már a lábnyomából sem látszik itt semmi.

Kimászott a lövészárokból, és nekivágott a mezőnek, szemben a széllel, a távolban sötétlő erdő felé.